ارواييښامار

د پوهاند سيد بهاالدين مجروح د پښتو آثارو رواني څېړنه

ليکوال: عبدالغفور لېوال

۱۳۸۷ لمريز

Ketabton.com

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فهرست

۱.د لاربنود استاد نظر:
۲.سریزه
۳.لومړی فصل
- له ادبیاتو سره د اروا پوهنې اړیکې.
۴.ادبیات او اروایي مسالې.
۵.نړیوال معاصر ادبیات او اروا پوهنه.
۶.دویم فصل
- په ځانځاني ښامارکې د اروپوهنې د نوي علم څرکونه
۷.د ښامار کیسه.
۸.ځانځاني ښامار او د روحي بحران لامل.
۹.د روحي رنځ زیږنځای په ځان کې دی.
۱۰.که له بله ځوریږو بیا هم علت په خپله ځانځانی کې دی
۱۱ . دوزخ ولې زیږي؟
۱۲. اید Id یا اماره نفس:
۱۳.سوپر ایگو super Ego یا ((د وجدان قاضي))
۱۴.ایگو Ego یا منځګړی
۱۵.د ځانځاني ښامار کیسه لکه د خوب لیدل
۱۶.تېر هېر خاطرات
۱۷.ځانځاني ښامار او عشق
۱۸.زړه ناخود آگاه یا ټولیزه ځان ناخبري
۱۹.په ځانځاني ښامار کې هنر ته تمایل
۲۰.په ځانځاني ښامار کې د عقل او فکر دریځ
۲۱.ژور خپګان (Depression)
۲۲.له مرګ څخه ویره
۲۳.دریم فصل
- په ځانځاني ښامارکې شعور او تحت الشعور
۲۴.څلورم فصل
- په ځانځاني ښامار کې ځینې سمبولونه
۲۵.ښار
۲۶.بیابان

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۲۷. د ورک سمندر غاړي
۲۸. لاروی
۲۹. ښامار
۳۰. سمڅه
۳۱. غرڅنۍ
۳۲. شالیلی
۳۳. د اژدها ستاینځای
۳۴. دوزخیان
۳۵. پرښته د ترورېمیو
۳۶. پینځم فصل
- په «ناآشنا سندرې» کې د کیسو رواني اړخ
۳۷. پایله
۳۸. *مأخذونه*

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سریزه

له محتوایي پلوه ادبي آثار د هغو د بېلا بېلو اړخونو له نظره څېړل کېږي. د بېلګې په توګه یو شمېر ادبي آثار د بلاغت د فنونو او په هغو کې د هنري ارزښتونو له نظره د پام وړ وي، ځینې یې له تاریخي پلوه داسې اسناد په لاس ورکوي چې د مورخینو لپاره د استناد وړ ګرځي، یو شمېر ادبي متون له ټولنپوهانو سره مرسته کوي چې د یوې ځانګړې بشري ټولنې جوړښت او څرنګوالی معرفي کړي او حتی د انتروپولوژیکو (Anthropology) مطالعاتو لپاره مرستندوی مواد برابروي. همدا راز په نړۍ کې ځینې مهم او تلپاتې ادبي آثار د اروا پوهنې او اروا څېړنې «روانکاوي» له نظره مهم او په زړه پورې وي چې په تېره بیا معاصر کره کتونکي داسې آثار د اروا څېړنې د میتودونو له مخې ارزوي، چې په اثر کې د لیکوال یا د اثر د داخلي کرکټر «کرکټرونو» رواني خصوصیات را پېژني. ښایي دلته یادونه وکړو، چې داسې تحلیلونه د ادبي آثارو له فلسفي تحلیل او ارزونو سره توپیر لري او تر یوه بریده د اروا پوهنې د ټاکلیو علمي چوکاټونو په داخل کې ترسره کېږي نه د فلسفي تفسیرنو او شرحو له مخې.

د پښتو ادبیاتو په اړه اروا څېړنیز تحلیلونه، نه خو ډېره سابقه لري او نه یې هم د شمېر له مخې ډېر زیات لرو. او که نه له شفاهي او فولکلوریکو آثارو رانیولې تر یو شمېر مدونو «کلاسیکو او معاصرو» ادبي شهکارونو پورې داسې آثار شته، چې د اروا پوهنې له معیارونو سره سمې په زړه پورې څېړنې پرې وشي؛ لنډۍ، ولسي کیسې، شعرونه، داستانونه او منظومې له همداسې آثارو څخه ګڼل کېدای شي.

په معاصرو پښتو ادبیاتو کې د اروا ښاد پوهاند دکتور سید بهأ الدین مجروح ځانځاني ښامار هغه ادبي شهکار دی چې د اروا پوهنې له پلوه د تحلیل او تفسیر ډېر مواد په کې شته او که د اروا څېړنې له معیارونو سره سم تحقیق ورباندې وشي نو لږ تر لږه دوه لوېې ګټې به ولري: یوه دا چې د ادبیاتو مینه وال به د دغه اثر له ژورتیا او معنوي ارزښتونو سره لا نور اشنا شي او په یو شمېر هغو رواني واقعیتونو به خبر شي چې په دغه ادبي اثر کې رانغاړل شوي دي، او دوهمه ګټه به یې دا وي چې ځوان لیکوال او شاعران به دا زده کړي، چې څه ډول په یوه ادبي او هنري اثر کې د انسان دروني احساسات او ځانګړنې لکه لا شعوري زیرمې، ښکلا خوښوونه، خوشالي، غم، وسوسې، اضطرابونه، خوبونه، غریزې، پټې ویرې او روحي عذابونه منعکس کېدای شي، او په دې توګه به ځانځاني ښامار په راتلونکو پښتو ادبیاتو کې د نورو په زړه پورې آثارو د تخلیق لپاره یوه ښه پیلامه او موډل شي.

تر هغه بریده چې زما لاس رسیده او له دوستانو مې وپوښتل د استاد مجروح د دغه اثر په اړه د اروا څېړنې پر بنسټ ډېر څه نه دي لیکل شوي، که څه هم د دې کتاب پر دري او پښتو متونو ګڼې فلسفي او ادبي لیکنې شوي خو له دې ځانګړې زاویې څخه لږ څېړل شوی دی. په چاپي لیکنو کې ما یوازې د ښاغلی اسد الله غضنفر هغه لیکنه وموندله چې د ځولۍ مجلې د دویم کال په لومړۍ او دویمه ګڼه کې د «پیغامونه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پټ پراته په افسانو کې» تر سرلیک لاندې چاپ شوې ده او الحق چې د دغه اثر په زړه پورې اروا پوهنیز تحلیل یې ګڼلی شو ، خو د ښاغلي غضنفر لیکنه د یوې مقالې په حدودو کې یوازې د اثر پر یو شمېر برخو رڼا اچوي او پوره تفصیل نه لري.

په ناچاپو آثارو کې ماته د ښاغلي پوهندوی اسد اسمایي یوه لیکنه په یادده چې د خپلې علمي ترفیع لپاره یې پر «اژدهای خودی» باندې لیکلې وه ، زه نه یم خبر چې هغه لیکنه چاپ شوې ده که نه؟ خو ما یې قلمي بڼه لوستې وه او زما لپاره خورا په زړه پورې وه.

هغه مهال چې د کابل پوهنتون د ژبو او ادبیاتو د پښتو څانګې د ماسترۍ دورې په وروستي سمستر کې د تیزس لیکلو بحث راغی زما دروند استاد ښاغلي سرمحقق زلمي هېوادمل ماته هدایت راکړ چې دغه موضوع (د استاد مجروح د پښتو آثارو رواني مطالعه) غوره کړم او ما د لاندنیو دلایلو پر اساس دا موضوع خوښه کړه:

۱.د استاد مجروح له دغه اثر سره مې له پخوا څخه علاقمندي درلوده او څو ځله مې لوستی و، بلکې له پخوا مې غوښتل چې د ځانځاني ښامار په اروايي ځانګړنو څه ولیکم.

۲ـ ما د نړیوالو ادبیاتو یو شمېر بیلګې لوستې وې چې د ادبي مبصرینو او کره کتونکو له خوا وروباندې رواني څېړنې شوې وې د بیلګې په توګه زیګموند فروید د هغو نظریاتو مطالعه راته په زړه پورې وه چې د داستایفکسي د آثارو په اړه یې درلودل دا د هغو احساساتو په اړه څرګندونې وې چې ماشومان یې د والدینو په تېره بیا پلار په وړاندې لري او له یوناني سوفوکل څخه را نیولې تر انګریزي شکسپیر او روسي داستایفسکي پورې ټولو په سره ورته بڼو په خپلو آثارو کې تمرکز پرې کړی دی. همدا راز د ګویته د فاوست تراژیدي په اړه مې د اروپايي لیکوالو هغه نظریات لوستي وو چې د اروا پوهنې معیارونو له مخې یې څرګند کړي وو ، د ایراني لیکوال صادق هدایت د کیسو په تېره بیا «بوف کور» ناول اروا څېړنیز تحلیلونه یې هم د یادونې وړ سیمه ییزې بیلګې دي.

ماته د استاد محمد صدیق روهي د کتاب « ادبي څېړنې» او د کارل ګوستاویونګ اثر «انسان او د هغه سمبولونه» مطالعې دا انګیزه را کړه چې کیدای شي د یو شمېر پښتنو لیکوالو او شاعرانو پر آثارو هم د اروا پوهنې له نظره بحث او مطالعه وشي، چې په دې لړ کې راته لومړی مستحق اثر همدا ځانځاني ښامار ښکاره شو.

۳. ما د ښوونځي د وروستیو کلونو له دورې څخه د اروا پوهنې له آزادې مطالعې سره مینه درلوده او په دې کې مې یو شمېر زاړه او نوي آثار لوستي وو خو په دې برخه کې د یو شمېر تخصصي زده کړو چانس مې هغه وخت تر لاسه کړ چې د امریکې د متحده ایالاتو د مریلند په پوهنتون کې د ژورنالیزم په زده کړه بوخت وم. هلته د «عامه ذهنیت» په کورس کې د ټولنیزې اروا پوهنې Social psychology زده کړه لازمي وه، په تېره بیا د David G.Myers کتاب په دې برخه کې ښه روزنیز اثر و چې له اروا پوهنې سره یې زما مینه لا پسې زیاته کړه.

کله چې موضوع د تیزس لپاره وټاکل شوه، تر هر څه وړاندې مې د ماخذونو په راټولولو پیل وکړ، د فروید او ګوستاویونګ مجموعې مې برابرې کړې او د استاد مجروح د ځانځاني ښامار ترڅنګ مې د هغه نوره پښتو شاعري هم وپلټله، ځکه لاړښود استاد راته د اروا ښاد مجروح پښتو آثار ښوولي وو، چې په

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغو کې له ځانځانې ښامار پر ته د هغه له «نا اشنا سندرې» مجموعې څخه هم پخپله د «نا اشنا سندرې» شعر د بحث وړ و، چې تاسو به يې د همدې رسالې په پای کې ولولئ.

په لومړۍ ګام کې مې ځانځانې ښامار يو ځل بيا په غور ولوست او هغه برخې مې په نښه کړې چې زما له نظره زما د علاقې وړ موضوعات «د انسان د اروايي ځانګړنو څرنګوالی» په کې تمثيل شوې وو. بيا مې هڅه وکړه چې د خپلې دغې رسالې د تنظيم لپاره ځانته يو کاري ميکانيزم جوړ کړم او د هغه له مخې بېلا- بېل موضوعات طرح او معرفي کړم. زه دې ته متوجه وم، چې استاد مجروح نه دي غوښتلي په ځانځانې ښامار کې د اروا پوهنې تدريس وکړي، بلکې زموږ دغه استاد غوښتل داسې يو ادبي اثر ايجاد کړي چې له خپل هنري ارزښت سره سره يو شمېر فلسفي افکار هم ارائه کړي او د انسان د پيچلې روحي جوړښت ځينې مشخصات هم معرفي کړي. نو زما کار يوازې له وروستي مسالې سره و او بايد د اثر دغه ځانګړتيا مې تحليل کړې وای. خو تر دې مخکې دا يادونه ضرور وه، چې بايد يو څه توضيحات وړکړل شوي وای، چې څنګه ادبيات د انسان د رواني پېښو د تمثيل لپاره کارول کېږي، د رسالې اول فصل په همدې هکله دی، په دې توګه هيله ده لوستونکي دا وومومي چې ادبيات او اروا پوهنه څه اړيکي سره لري او په نړيوالو ادبياتو کې د داسې اړيکو يو شمېر بيلګې کومې دي.

په دوهم فصل کې چې د بحث موضوع «ځانځانې ښامار» ته ځانګړې شوې، لومړۍ د دغه اثر د کيسې لنډيز او بيا يې د هرې روحي ځانګړنې په اړه تحليلي بحث راغلی دی.

په دريېم فصل کې د نوې اروا پوهنې تر ټولو ستر کشف «د تحت الشعور ساحه» او له شعور سره يې اړيکو ته ځانګړې شوی دی، د يادولو وړ ده چې استاد مجروح په ځانځانې ښامار کې د انسان په روح کې د دغې ساحې په زړه پورې تمثيل راوړی دی. د بشري تاريخ په اوږدو کې او د جمعي شعور د جوړښت په بهير کې د ګڼو انسانانو لپاره يو شمېر نښې په ګڼو سمبولونو بدلې شوې دي، يونګ په خپلو ليکنو کې د داسې سمبولونو د اهميت په اړه تفصيلي بحث لري ددغې رسالې په څلورم فصل کې يو شمېر هغه سمبولونه معرفي شوي دي چې په ځانځانې ښامار کې شته، د ښامار ځينې سمبولونه فردي او ځينې يې قراردادي دي.

د رسالې پنځم فصل د استاد مجروح د نا اشنا سندرو هغه اثر ته ځانګړی شوی چې اروا ښاد استاد يې له ځينو لويديځو اسطورو څخه سوژه اخيستې او د انساني خصوصيتونو تمثيل يې د بېلا بېلو کرکټرونو په مرسته کړی دی، په دې بحث کې موږ وينو، چې انسان څنګه د غريزو او عواطفو په مرسته د خپل روان سفر پيلوي او هلته له کومو پېښو سره مخامخ کېږي. زما په ګومان د استاد مجروح دغه شعر د خپل ادبي ارزښت تر څنګ دا هم ښيي چې اسطورې د بشري ذهن د محصول په توګه تصادفي نه دي رامنځ ته شوې بلکې د ګډ تفکر په نتيجه کې د انساني روح د بېلا بېلو اړخونو د معرفي لپاره ور څخه کار اخيستل شوی دی.

په دې کتابګوټي کې ما هڅه کړې ده چې د ځانځانې ښامار او ناآشنا سندرو يو شمېر هغه رمزونه او پيچلې مسايل آسانه کړم چې ښايي د ځينو لوستونکيو لپاره په اول ځل لوستلو سره د پوهېدو وړ نه وي، ځکه دغه مسايل په يوه بل مستقل علم «اروا پوهنه» کې ريښې لري، او دا د هرې هغې ليکنې ځانګړنه وي چې په دغسې ادبي آثارو باندې کښل کېږي، په حقيقت کې دا معرفي د تفسير او تحليل ګډوله ده، چې

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کیدای شي یو شمېر تعبیرونه یې زما د قاصر ذهن محصول وي، ځکه خو یې پر حتمي کره والي ټینگار نه لرم، امکان لري له ځینو سمبولونو ، تمثیلونو او د پښتو له تصویرونو څخه د شاعر مرام بل څه وي، او دا هم ممکنه ده چې نور لوستونکي ورڅخه بل ډول تعبیر ولري چې له یوه ادبي اثر څخه د بېلا بېلو تعبیرونو د درلودلو حق هر چاته خوندي وي. مگر هغه هڅه چې ما کړې دا ده، چې د امکان تر بریده د اروا پوهنې د ځینو علمي سرچینو پر اساس د استاد مجروح په یادو شویو آثارو کې د رواني پېښو او انگیزو چاپېریال او زمینې معرفي کړم. او هغه کرکټرونه چې له ځینو رواني خصوصیاتو څخه نمایندگي کوي، لکه ایگو ، د حتمي مرگ تصور، مینه، عقل، غرایز او نور وښیم.

لوی خدای دې وکړي چې په خپله هڅه کې بریالی شوی یم. دلته غواړم د خپل لارښود استاد ښاغلي سرمحقق هېواد مل له ټولو نیکو مشورو لارښوونو او مرستو څخه مننه وکړم او تر ټولو وړاندې د هغه اعتماد یې ځانگړې مننه وی یم چې د داسې ستونزمنې چارې د ترسره کولو لپاره یې پر ما وکړ. ددې سریزې په پای کې دا هم د یادونې وړ بولم چې ددې رسالې له هر لوستونکي څخه زما هیله داده چې په دې لیکنه کې زما تېروتنې راته وښیي او ځوان لیکوال او څېړونکي په راتلونکي کې د نورو ممتازو ادبي آثارو ورته تحلیل او اروا څېړنیزې معرفۍ ته متې بډوهي.

په درنښت

عبدالغفور لېوال

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لومړی فصل

له ادبیاتو سره د اروا پوهنې اړیکې

له تاریخي پلوه اروا پوهنه د یوې ځانګړې پوهې په توګه نوې پوهنه ده، خو په دغې پوهنې پورې اړوند ځیني بحثونه له پخوا څخه په نورو علومو کې موجود وو. فلسفه، ادبیات او طب هغه علوم دي چې د اروا پوهنې بحثونه یې خوندي کړي وو. په زاړه یونان کې چې فلسفه، د پوهنو او فکرونو د سیستماتیکې مجموعې په حیث، ډیره د پام وړ وه د انسانانو د رفتار او شخصیتي ودې په اړه یو شمیر مهم موضوعات هم په کې شامل وو.

په پخوانیو ادبیاتو کې هم د انساني نړۍ دروني مسایل او هغه څه چې په اروایي انګیزو پورې اړه لري مطرح وو، د نړۍ تر ټولو زړه حماسه ګیل ګمېش په حقیقت کې دایمي ژوند ته د رسیدو لپاره د انسان پټه تلوسه تمثیلوي، چې آن د دغې زړې حماسې رواني اړخ هم خورا جالب دی. د دې حماسې اتل ګیل ګمېش چې وینې ځواکمن ملګری یې (انکیدو) مري نو وسوسه ورته پیدا کیږي چې سبا به دا حال په ده هم راشي، له ځانه سره فکر کوي او په یوه تعبیر خپل روان ته ننوزي. را وروسته د یونان په سترو ډرامو کې پاچا اډیپ هغه ادبي اثر دی چې د پلار په وړاندې د زوی د رقابت پټه عقده په بله بڼه څیړي. هسې چې په نوې اروا پوهنه کې له کورنۍ په تیره بیا له پلار سره په روان کې زیرمه شوې عقدو ته د اډیپ عقدې وایي. موږ به په ادبیاتو کې د اروایي مسئالو او اروا پوهنې د موجودیت نورو بېلګو ته وروسته په تفصیل اشاره وکړو خو دلته غواړو له تاریخي پلوه د اروا پوهنې پخوانۍ بحثونه وپلټو.

طب یو له همداسې علومو څخه و، چې د اروا پوهنې ارګانیکي مسایل یې له پخوا څخه په ځان کې ځای کړي وو. انسانانو له ډېر پخوا څخه د خپلو خوبونو، عادتونو، خپګان، خوشحالۍ او نورو اراوایي انګیزنو په اړه فکر کاوه، په تیره بیا خوبونه چې د اروا پلټنې (روانکاوي) یوه جدي موضوع ده، د پخوانیو انسانانو لپاره هم د پام وړ وو.

خو په نوې زمانه کې اروا پوهنه د یو مستقل علم په توګه هغه وخت رامنځ ته شوه چې جرمني ویلهم - وونت د اروا پوهنې لومړنی ازمېښتځای په ۱۸۷۹م کال د لایپزیک په پوهنتون کې رامنځته کړ. تر ده

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

وروسته جي.استنلي او ویلیام جیمز په امریکا کې د اروا پوهنې نوي مباحث پیل کړل او د جیمز د اروا پوهنې د آرونو په نامه یو کتاب په ۱۸۹۰م کال کې خپور کړ(-http://ahoo raranioot,blogfa.com/post-3.aspx).

خو د اروا پوهنې په هغه برخه کې چې موږ بحث پرې کوو اتریشي اروا پوه زیګموند فروید او کارل ګوستاو یونګ جدي کارونه کړي چې وروسته به بحث پرې وشي.

خو راځئ وګورو چې اروا پوهنه څه ته وایي؟

اروا پوهنه هغه علم دی چې د انسان کړه وړه او روحي (پدیدې) په علمي بڼه څیړي، له کړو وړو څخه هدف د انسان هغه کړنې دي چې پخپله د کوونکي، لیدونکي یا تجربي وسایلو په مرسته د مشاهدې او احساس وړ وي.

(۱-۲)

اروا پوهنه د تجربو او جوړښتونو له مخې په بېلا بېلو مکتبونو ویشل کیږي چې موږ یې دلته په ویش باندې کار نه لرو.

موږ به ددغه اثر په پیل کې د اروا پوهنې اړیکي له ادبیاتو سره وڅیړو او بیا به د پوهاند مجروح په آثارو کې اروایي مسایل وڅیړو. په دې بحث کې به د ښوونې او روزنې، طبي، شخصیتي، کړو وړو او اروا پوهنې ته ډیر پام نه وي، بلکې د هنر او ادبیاتو په وسیله د یو شمیر اروا پوهنیزو مسایلو د مطرح کیدو اړخ به وڅیړل شي.

ادبیات او اروایي مسألې:

انسانانو همدا ، چې فکر کول پیل کړ د طبیعت (خپل ماحول) په اړه، د بل (انسان) او د ځان په اړه یې یو شمیر حقایق وموندل یعنې دده پوهه د طبیعت، فرد او ځان په هکله له فکر کولو څخه راوزیږیده. انسانان د ژوند له لومړیو زمانو څخه متوجه شوی چې یوازې فزیکي او طبیعي عوامل لکه ساړه، تودوخه، باران او باد دوی پر بدن اغیز نه لري بلکې په دوی کې دننه هم ځینې عوامل شته چې دوی باید د هغو په هکله فکر وکړي لومړنیو انسانانو د خوشالۍ او غم عاطفې او کرکې، مینې او خپلوۍ احساس دې ته متوجه کړل چې باید د ځان په هکله فکر وکړي او بالاخره پوه شي چې د دوی په روح کې څه تېریږي. وروسته بیا انسانان د ښکلا خوښوونې په غریزه پوه شول او د ښکلي او ناښکلي د تشخیص ځواک یې خپل کړ، د ښکلا په اړه دروني احساس هېڅ ډول فزیکي موجودیت نه درلوده خو ښکلا ته تړۍ انسان له ډېرې پخوا څخه د ښایستونو شوقي و، تردې وروسته په بل ګام کې له ځینو طبیعي پېښو او نورو انسانانو څخه د بېلا بېلو خاطراتو تداعي ته متوجه شو، خوبونه یې ولیدل او پر سمبولیک اهمیت یې وپوهېدل د ټول د ځان په اړه د انسان تفکر لا اوږد او پیچلی کړ او په دې توګه د اروا پوهنې لومړني فکري زړي رامنځ ته شول.

له تر ټولو لرغونې معلومې حماسې (ګیل ګمېش) څخه نیولې تر نویو آثارو پورې ګڼ ادبي آثار د انسان له وسوسو، ویرو، اضطرابونو، خوبونو، مینې، ښکلا خوښوونې، غم، خوشالۍ، پټو او ښکاره تمایلاتو او غریزو څخه حکایتونه کوي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نامتو اروا پوه فروید فکر کاوه چې جنسي غریزه له ماشوبتوبه له انسان سره مله وي او د شخصیت د ودې په څرنګوالي کې ونډه لري. (۱۲۵-۷)

ددې فکر یو بل تعبیر موږ په ګېل ګمېش کې هم موندلی شو. هلته چې انکیدو له ژویو سره یوځای څري او کاملاً یو وحشي موجود دی، ارباب الانواع ددې لپاره چې انساني ژوند ته یې راوبولي د معبد یوه ښکلې خدمتګاره ورلیږي او انکیدو کله چې له هغې سره پریوزي، انسانیت، خوند او غریزو ته متوجه کیږي او ورو ورو له ژویو څخه را بیلیږي او مدني ژوند ته مخه کوي. په ګېل ګمېش کې خوبونه ټاکونکی رول لري، پخپله ګېل ګمېش، د هغه مور، انکیدو او ارباب الانواع ډېر څه په خوب کې ویني او د هغو له تعبیرونو سره سم حرکت کوي.

(۳۱، ۳۵-۱۵)

د دغو قهرمانانو او ضد قهرمانانو په خوبونو کې سمبولونه ډېر عجب دي او تر زرګونو کلونو وروسته لا اوس هم دغه سمبولونه په ورته یا لږو ډېر بدلون خپل ځای لري، په دې حماسه کې د مرګ په وړاندې اضطراب، د قدرت ښوونې عقدې او د دوستۍ عاطفه، مینه، انتقام او کینه ټول وینو چې څنګه د کرکټرونو پر اروا یې حالتونه حکم چلوي.

تر دغې زړې حماسې را وروسته په یونان کې لوی ادبي آثار د هومر له ایلیاد او ادیسې را نیولې د سوفوکل تر پاچا ادیپ او نورو پورې ټول د انساني اروا په بېلا بېلو اړخونو پورې اړوند موضوعات مطرح کوي. اسطوره پوهان (متیالوژیستان) لکه اوید میرس او نور باور لري چې په دغو آثارو کې اساطیر د انساني اروا د بېلابېلو ځواکونو استازیتوب کوي. یو شمېر اساطیر د جنسي غریزو، ځینې د حرص، سخاوت، شرارت، نیکي او د اسې نورو عادتونو لپاره سمبول دی. مثلاً هلن د ښځینه فکر، ښکلا، هوس او بې وفايي لپاره نښه ګڼل شوې ده. یوروپیدیز پخپل نامتو اثر (د ټرای ښځې) کې په ښکاره بڼه د یوناني او تراوایي ښځو رواني ځانګړنې په هنري ژبه څرګندوي. (۱۳۰-۴۰-۳مخونه)

کاندید اکاډمیسین محمد صدیق روهي په خپل کتاب (ادبي څېړنې) کې د یوروپیدیز په هکله لیکي:

«د یوروپیدیز آثارو هغه وخت محبوبیت وموند، چې په اروپا کې په کپیټالیزم پورې مربوطې روحي او عصبي ناروغتیاوې خپرې شوې (یوروپیدیز) سایکالوجست و او د انسان د سلوک انګیزې یې په ژوره توګه تحلیل کړې دي». (۴۲۸-۲)

د استاد روهي په وینا د یوروپیدیز بله نامتو ډرامه (میدیا) هم د یوې ښځې روحي عقدې څېړي:

« په لومړي اکټ کې (میدیا) زاري کوي او ښکې تویوي او په وروستي اکټ کې لعنتونه استوي. (میدیا) یوه تحقیر شوې او ځپل شوې میرمن ده، چې بلاخره د انتقام په فکر کې لوېږي...» (۴۲۹-۲)

موږ وینو چې د سایکالوژي (اروا پوهنه) په ادبیاتو کې څومره لرغونې ریښې لري، استاد روهي داښیي، چې که څه هم د یوروپیدیز په زمانه کې اروا پوهنه د یو مستقل علم په توګه نه وه موجود، خو پخپله یورپیدیز د هغې زمانې یو اروا پوه (سایکالوجست) و ځکه د هغه په آثارو او ډرامو کې د اروا پوهنې مسایل لیدل کیږي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا يوازې په لويديځ کې نه، بلکې د خيتځ لرغوني ادبيات هم ګڼ داسې آثار لري چې په هغو کې د انسان د اروايي ځانګړنو يوه يا څو اړخونو ته ځای ورکول شوی دی. د نامتو هندي ډرامه ليکوال کاليداس په زړه پورې ډارمه شکونتلا يو همداسې ادبي اثر دی. په دې ډارمه کې بيرته (زه) ته راګرځيدل يا د (له لاسه تللي زمان تداعي) مساله خورا عجيبه مطرح شوې ده. انسانان له خپلې ماضي سره روحي اړيکې لري، د ماضي مهمې پېښې او انګيرنې په لار شعور کې رسوب کوي او د هغو بيا فوران د انسان پر اوس او راتلونکې بدلوونکی اغيز درلودای شي.

دوشيانته پاچا چې د زړه له کومې پر شکونتلا عاشق شوی و، د اغيار د ښېرا له امله خپله مينه هېروي اوتر اوږدو پېښو وروسته په ناخود آګاه ښه د شکونتلا ماشوم ويني او د خپلې مينې هېر شوی اوريې په زړه کې را تازه کيږي (PP-۴) د دغې ډرامې اوج په همدې رواني تداعي کې نغښتی دی، که څه هم هره پيښه خپل عيني وسايل او دلايل لري خو سرې ويلای شي چې ډېرې پېښې د (دوشيانته) په دننه (خود) کې پېښيږي. استاد روهي دغې تداعي ته داسې اشاره کوي:

«څه موده پس د ښېرا وروستۍ ژمنه پوره شوه او د پاچا تر ايرو لاندې خاطرې بيرته تازه شوې؛ خو څه ګټه؟ (شکونتلا) اسمان ته ختلې وه.» (۴۸۴-۲)

زمونږ د هيواد د دواړو ژبو پښتو او دري په کلاسيکو ادبياتو کې اروا پوهنه، لکه فلسفي افکار په پراګنده ډول شته، د سنايي غزنوي شيخ فريدالدين عطار، مولانا جلال الدين محمد بلخي، خوشال خان خټک، رحمن بابا او نورو په شاعرۍ کې د انسان د رواني پېښو په زړه پورې نښې ليدلای شو خوشال خان خټک ډېر ځله د خپلو اروايي انګېرنو تر اغيز لاندې دی، کله خوده په خپلو شعرونو کې د خپلو اروايي کشمکشونو شوروشر ته داسې اشاره کړې وګورئ:

چې قانع د زمانې په خشک و تريم
که مې پېژني بادشاه د بحروبر يم
په درون کې مې پراته دي ډېر
په معنی کې لکه کان د سيم و زر يم
که مې لاس لکه درياب خالي ليده
د ټټر دننه ډک په درګوهر يم
لا يو شور راځنې لاړ نه وي بل
مګر زه پيدا په ورځ د شور او شر يم
زيست روزګار به چې له خلکو سره نه شي
زه خوشال له واړه خلکه مرور يم (۸۹-۸۸-۵)

د خوشال په آثارو کې د Individualism يا فرديت (يوازي توب) احساس ډېر ځله ګورو، يو لامل چې د خان د ژوند په پريکړو کې يې هم اغيز درلود د فرديت همدغه غوټه وه خان د ژوند په وروستيو ورځو کې فکر کاوه چې يوازې دی، ښايي دده د سياسي پريکړو قاطعيت هم د هغه د يوازيتوب د پټ احساس مولود و، البته دا يوازيتوب رواني اړخ لري نه ټولنيز:

د يار غم به په تنها صورت زغمم

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ابې درد عالم به نه را خبروم
آشنايي له جدايیه سره نه ده
د مرهمو قدر داغ څخه ګڼم (۱۲۹-۲)

نړیوال معاصر ادبیات او اروا پوهنه:

اتریشي اروا پوه زيګموند فروید (۱۹۳۹-۱۸۵۶م) له خپلو علمي نظرياتو سره په معاصرو ادبياتو ژور اغیز درلوده. فروید د خودآګاه او ناخودآګاه یا شعور او تحت الشعور پرځرنګوالي کار وکړ، له بلې خوا يې د انسان د شخصیت پر تکامل د جنسي غریزو اغیز وڅېړه، دغه نامتو اروا پوه د خپلو تيزسونو د بيان لپاره اروپا او امریکا ته سفرونه وکړل او پخپلو مشهورو خطابو کې يې خپل نظريات روښانه کړل. (۵۲-۱۲-۷)

دده نظرياتو په تېره بيا د انسان په لاشعور کې د عقدو د ترسب او بيا فوران او د هغوه د اغيزو په اړه، وروسته بيا د ګڼو لويو ليکوالو په آثارو کې ځان را ځرګند کړ.

تردې چې د سورريالیزم د مشهور هنري – ادبي مکتب ریښې دده له نظرياتو څخه را منځته شوې ګڼل کیږي. استاد روهي ليکي:

« سورريالیزم په معاصر هنر کې يو ذهني ايډياليستي تمايل دی، چې د کپيټاليستي ټولنې د بحرانونو زیږنده دی.

ددې هنري جريان ريښې د (زيګموند فروید) اتریشي اروا پوه په نظريو کې ليدل کيږي. (۴۰۳-۲)

سورريالستانو فکر کاوه چې د انسان د تمايلاتو او غوښتنو لويه برخه په لاشعور کې ده، له بلې خوا دوی هم د رومانتیسیسم د مکتب د پلويانو په څېر له تخيلي، غير عقلي او اريانوونکو پېښو سره علاقه درلوده که څه هم اجتماعي، سیاسي او اقتصادي شرايطو له هغې ډلې څخه لومړی نړيوالې جګړې د سورريالستانو د نظرياتو او افکارو په شکل موندنه کې لاس درلود خو د فروید نويو اروا پوهنيزو نظرياتو د تخيل او تفکر لپاره نوي مواد چمتو کړل استاد روهي بل ځای ليکي:

« د اروا پوهنې په ساحه کې سورريالستان د (فروید) لمنې ته لاس اچوي او ګومان کوي، چې د انسان د هلو ځلو لمسوونکی د شعور نه لاندې ذهني جهان دی. دوی وايي، چې د انسان د عمل او سلوک محرک دده تحت الشعور دی». (۴۰۵-۲)

ددغه مکتب له نامتو ليکوالانو څخه اندره برتون و چې فکر يې کاوه: د انسان ډېر ژور احساسات هغه وخت په ټوله معنی تجلي کوي، چې موهوم تصورات ټولو ذهني شيانو ته لاربښوونه وکړي او د انساني منطق او برهان واګې له لاسه ووزي. د سورريالستانو په آثارو کې خوبونو او د بې خودۍ تخيلاتو لوی ځای درلود. دوی د ذهن سيال جريان ته ډېر اهميت ورکاوه او له ځان سانسورۍ څخه به يې ځان ساته.

پخپله زيګموند فروید له ادبياتو سره کلکه علاقه درلوده، ده د آلماني ژبې له ادبياتو پرته د فرانسوي او انګريزي ادبياتو پوره مطالعه درلوده او په ايتاليايي او اسپانوي هم پوهېده. (۴۵-۷)

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په روسي ادبیاتو کې یې د داستایفسکي له آثارو سره مینه درلوده. حتی له ده څخه نقل قول شوی چې فروید ویل ما د اروا پوهنې ډېر مسایل د داستایفسکي له آثارو څخه زده کړي دي. فروید د (پلار وژنه) په نامه یو لیکنه لري او هلته پر داستایفسکي خبرې کوي نو موړي پخپله د لیکوال پر اروایي ژوند د هغه په فکرونو او آثارو خبرې کوي. د فروید له نظره د داستایفسکي تر ټولو لوی شهکار (د کارامازوف ورونه) تر ټولو مهم رومان دی چې تر هغه وخته لیکول شوی و.

(د کارامازوف ورونه) په رومان کې مشر ورور خپل پلار وژني، دوهم ورور یې بې عقیدې دی او دریيم یې یو کلک مسیحي، اروا پوهان عقیده لري چې د دغه رومان هر کرکټر په حقیقت کې د انسان د یوه رواني خصوصیت سمبول دی او په بله وینا دا د انسان د رواني ځانګړنو د کشمکش کیسه ده. فروید فکر کوي چې درې ادبي شهکارونه یو له بل سره رواني اړیکي لري، د سوفوکل په پاچا ادیپ کې ادیپ خپل پلار وژني، خو ناخبره وي چې هغه یې پلار دی، دا د لاشعور عمل دی، د شکسپیر په هاملت ډرامه کې هاملت تقریباً په نیمه خبرۍ حالت کې خپل پلندر وژني چې دا د نیمه آګاه ذهن عمل دی (کارامازوف ورونه) رومان کې مشر ورور خپل پلار په لوی لاس وژني چې دا د شعور عمل دی، خو د فروید له نظره ټول د یوه رواني میلان نښه ده: (زوی د پلار په وړاند)فروید وایي، داستایفسکي پخپله د ژور خفګان په ناورغۍ اخته و، لا ډېر کشرو ، چې پلار یې مړ شو ، ده به عجیب و غریب خوبونه لیدل، تردې چې د داستایفسکي ورور (اندري) ویلی و ، چې ورور یې په یوه یاداښت کې غوښتنه کړې وه چې کیدای شي د مرګ په څېر په کوم اوږده خوب ویده شي ځکه خو که داسې وشول تر پنځو ورځو پورې دې یې نه ښخوي. (۸-۲۵۳-۲۷۲)

فروید نتیجه اخلي چې د لیکوال شخصي رواني حالتونه د هغه د آثارو اتلانو ته ورلیږدي، کله کله د ځینو آثارو قهرمانان په یوه یا بله بڼه د لیکوال د رواني شخصیت څرګندوی وي، له همدې امله خو په ادبي آثارو کې د لیکوال اروا پوهنې ته خیال ساتل کیږي.

د داستایفسکي ګڼ آثار لکه:

تش لاسي- جنایات او مکافات، قمارباز، بېړا (ابله)،د مړیو د کور خاطرات، تسخیر شوي، خام ځوان، د یوه لیکوال د یادښت کتابچه، تحقیر شوي، او سپینې شپې د داسې رواني کرکټرونو پر اعمالو تمرکز کوي چې له رواني پلوه له بېلا بېلو عقدو څخه ځوریږي دا یوازې داستایفسکي نه دی، بلکې د نوي عصر ګڼ اروپایي امریکایي او ختیځ لیکوال او شاعران شته چې د نوې اروا پوهنې په رڼا کې یې آثار د پام وړ اروا پوهنیز مسایل لري او موږ دلته یوازې څو بېلګو ته اشاره وکړه. د بېلګې په توګه د پل الوار شعرونه په دې برخه کې خورا په زړه پورې آثار دي. د دغه شاعر اصلي نوم اوژن ګرندل Eugen Grindel و ، په پاریس کې پر ۱۸۹۵ وزیږید او په ۱۹۵۲ کې ومړ.

د نوې اروا پوهنې بحثونه یوازې د سورریالستانو په آثارو کې نه، بلکې د نورو مکتبونو او سبکونو پیروانو په ادبي آثارو کې هم ځانګړی ځای لري، چې د ټولو یادول زموږ له دې بحث څخه وتلی کار دی.

زموږ د دغه بحث لنډه پایله داسې کیدای شي چې اروا پوهنه له ادبیاتو سره نږدې اړیکي لري. د نړۍ د ادبیاتو په تاریخ کې د اروا پوهنې مسألو ډېر پخوا لا ادبیاتو ته لار موندلې وه، خو همدا چې د علومو د ودې او تکامل په نتیجه کې اروا پوهنه د یوه مستقل علم په توګه رامنځ ته شوه نو د دغې پوهنې یو شمېر

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په زړه پورې بحثونه نويو ادبياتو په پراخه پيمانه را واخيستل، تردې چې کله کله يو د بل متمم شول مانا دا چې اروا پوهنې له ادبياتو او ادبياتو له اروا پوهنې څخه ډېر څه زده کړل او يو د بل د پرمختګ، ودې او رنګارنګۍ لامل شول.

اوس به راشو د خپل هيواد يو نامتو ليکوال، شاعر او فيلسوف ته چې ده په خپلو تلپاتې آثارو کې د اروايي مسايلو کوم اړخونه څېړلي او يا يې مطرح کړي دي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دویم فصل

په ځانځاني ښامار کې د ارواپوهنې د نوي علم څرکونه

پیلامه:

ځانځاني ښامار د اروابناد پوهاند بهأالدین مجروح هغه ادبي اثر دی چې د هنري ارزښتونو ترڅنګ د ارواپوهنې، فلسفې، ټولنپوهنې، او انسانپوهنې د مباحثو یوه تمثیلي ګډوله یې هم ګڼلی شو.

پخپله استاد مجروح د دغه اثر په سریزه کې کاږي:

«ځانځاني ښامار د انساني ژور طبیعت د تمرد او عصیان بیان دی او دا واقعیت درې جلا اړخونه لري. یو یې نفسي انفرادي اړخ دی او بل یې اجتماعي او سیاسي اړخ دی او دریېم ددې دواړو اړخونو ترکیب دی او هغه د انساني موجودیت فلسفي معنی ده.»

موږ په دې کتاب کې غواړو د ځانځاني ښامار پر ارواییي psychological اړخ خبرې وکړو چې خامخا به د اثر فلسفي philosophic مسایلو ته هم اشارې په کې وي ځکه چې په داسې ادبي آثارو کې د فلسفې او ارواپوهنې قلمرو یو وي او ډېر ځله یو بحث هم ارواپوهنیز وي هم فلسفي.

زموږ په بحثونو کې به د ټولنیزې ارواپوهنې Socio-psychology ځینې اړخونو ته هم کتنه وشي ځکه وګړنۍ (فردي) ارواپوهنه د ټولنیزې ارواپوهنې ګڼې ځانګړنې له ځانه سره لري، چې پوهاند مجروح هم په خپل اثر کې په زړه پورې اشارې ورته کړې دي. خو تر هر څه وړاندې:

د ښامار کیسه:

ځانځاني ښامار په پرولوګ (لومړنۍ خبرې) پیل کیږي، راوي د یوه فیلسوف یادونه کوي چې له ډېر فکر او سوچ وروسته دې پایلې ته رسیدلی چې: (ترکوم وخته چې دا زمکه او آسمان وي – تل د هر انسان دوزخ به بل انسان وي) اشاره نامتو وجودي فیلسوف ژان پل سارتر ته ده، چې ویل یې: انسان د انسان دوزخ دی، خو د ځانځاني ښامار راوي دا نه مني، بلکې د ختیزو عارفانو په څېر دوزخ په ځان کې خپل نفس ګڼي او خپله خبره له همدې ځایه پیل کوي. لاروی د نیمو شپو چې د اثر اصلي کرکټر دی د خپل سفر کیسه کوي چې څنګه د ژوند د واقعي مانا موندلو لپاره د وجود له ښاره ووزي، هغه ښار چې لا ودان و خو

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاروی ورڅخه د دښتو او بیابانونو خواته ولاړه، د انساني روح له راز راز پړاوونو څخه تیریږي او په خپله کیسه کې هغه را پیژني. تر پرولوګ وروسته لومړی څرخ پیلیږي، لاروی لا هم د لاشعور د تورې سمڅې خولې ته ناست دی خو ګوري چې ښار نور په ویرانه بدل شوی او د ښامار (ایګو - قهرمان) راتلو ته لاره څاري، په همدې څرخ کې قهرمان (له نفس، ښامار، ایګو څخه مراد) راځي او پر ښار خپله قهر جنه واکمني پیلوي، په اوله ورځ د مینې غرځه د ټولو ښاریانو په وړاندې په غشي ولي او خپله ویره پر زړونو کینوي. اژدها حکم کوي چې دده لمانځنې ته دې معبد جوړ شي او خلک دې دده عبادت کوي زوړ راهب په هر څه پوهیږي او د حاکم اصلیت ورته معلوم دی خو د خپلې ګټې لپاره د ښامار عبادت ته تبلیغ کوي او ښاریان د حاکم له قهره ویروي، ښار د حاکم د قهر جنې واکمنۍ تر جبر لاندې ورو ورو شاړیږي او خلک د نیکمرغه ژوند ورځې هېروي، ویره، ناهیلي او اژدها ته اطاعت پر ټولو وزرغوړوي.

د اول څرخ په دوهم پړاو کې ښار له ښاریانو څخه خالي کیږي، ښامار ناڅاپه متوجه کیږي چې د ښار په لویه او ښکلې ماڼۍ کې یوازې دی، ښاریان څه مړه دي، څه دده په لاس د ماڼۍ په زیرخانو کې زنځیر تړلي بندیان دي او څه هم په نامالومه لوري تللي دي. قهار حاکم چې په ماڼۍ کې یوازې پاتې دی ویریږي، ناآشنا غږونه اوري، کله فکر کوي چې څمکه ریږدي کله کله یې موهوم اشباح ویروي، قهرمان د ښار د آبادۍ وختونه ور په یادوي او د هغه تیارې مغارې په اړه فکر کوي چې دی یې خولې ته ناست دې کله کله د عشق او مینې ښاپیرۍ ور په یادیږي، د هغې ښکلا او مستي او د هغې په قلمرو کې د ژوند ننبې. ده ته ور یاد شو چې څنګه یوه ورځ په تونده سیلاو او باران کې، چې سیند په څپو څپو بهیده او هر څه اوبو په سر اخیستي وو، (د مارانو ستر واکمنه) چې د ښیرازۍ، مینې او عشق ښاپیرۍ ده، د یوه آبي مار په څیریې کوړۍ کوړۍ پر یوه غټه ګرګه کولچه وهلې د اوبو پر مخ له ملکه وځي، ددغې مار ښاپیرۍ پر سر یو تاج دی او په تاج کې یو لال ځلیږي، خلک چې د هغې وتل ویني خواشیني کیږي او همدا ورځ د خپل غمځپلي تاریخ مبدا ټاکي. لاروی په فکرونو کې ډوب ده او دا هر څه را یادوي، خو په دې وخت کې یوه بدرنګه، مرموزه، سیاهپوشه بوډۍ د یوازې پاتې شوي قهرجن حاکم ماڼۍ ته ورځي، پرته له دې چې ور وټکوي یا له چا پوښتنه وکړي مخامخ له دهلیزونو تیریږي او د ایګو قهرمان ملاقات ته ځان وررسوي، دغه بوډۍ د مرګ او فنا استازې ده.

د اول څرخ په دریېم پړاو کې پېښې د نفس د دوزخ له درشل څخه د اخوا پیښیږي چې د شعور او عقل ساحه ده، په دې پړاو کې راوي یو ځل بیا د هغې زماني کیسه کوي چې ښار د آبادۍ په حال کې و، او د عشق او مینې الهې پرې حکومت کاوه هر څه شنه زرغون وو، خو ناڅاپه پر همدې ودان ښار باندې ښامار وررنوت او خلک یې د خپلې حکمرانۍ له پیل څخه خبر کړل او ځان یې ور معرفي کړ چې:

زه خــــو (زه) یـــــــم!\
زه (ایـــــګو) یـــــــم!\
زه فاتح د لــوی جنګونو د جهان یم\
قهرمان یـــــم بــــې مثالـــه\
ستاسو ښار زمــــــا تابــع دی\
تاسې ټول زمــــــا مریان یاست

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دا ځل د دغه قهرمان یوه بله ځانګړنه هم را پیژني چې د هغه ځانځاني او پر ځان مینتوب دی.

دغه پر ځان مین ښامار په ټوله مانۍ کې پر هر څه خپل نوم لیکي او د خپل ژوند ځای ټول له هنداړو څخه جوړوي چې هره شیبه ځان وویني، هرې خوا ته چې سترګې اړوي نو خپل ځان ولیدلای شي. قهرمان دومره په ځان کې ډوب شي چې ماضي، حال او مستقبل ټول ترې ورک او هېر شي. دا ځل قهرمان د مرګ په اړه فکر کوي، که څه هم په دې اړه فکر کول یې نه خوښیږي خو غواړي له مرګه د خلاصون او ابدي ژوند ته د رسیدو لاره ومومي. مګر یوازیتوب! یوازیتوب لوی درد دی، په یوازیتوب کې قهرمان یوه مرموزه ویره په سر اخلي، چې پخپله یې هم نه پیژني. قهرمان ویریږي چې زمانه ونه دریږي، دی په خپل ځان کې ننوځي او سفر کوي، له ډېرو سختو لارو څخه تیریږي دی ګوري چې ټولې لارې یې پخپله په لوی لاس ورانې کړې دي او ځکه خوله خپل یوازیتوبه هیڅ لوري ته تیښته نه شي کولای. یو ځل یې خپکۍ (خپسکه) نیسي، فکر کوي نیمه تنه یې په ځمکه کې ښښه شوې ده، بیا خپل سیوری ورڅخه ورکیږي او بل ځل د داسې تندې احساس کوي چې که د ځمکې ټول رودونه هم وڅښي تنده به یې ماته نه شي. قهرمان د ژوند په پوچۍ باور پیدا کوي او په همدې سرګردانیو کې را چورلي.

د اول څرخ څلورم پړاو هم د قهرمان د دردونو، ویرې او اضطراب په تمثیل پیل کیږي او راښیي چې قهرمان څه ډول خوبونهویني، بلاخره خپل یوازیتوب مني او باوري کیږي چې په فنا محکوم دی.

هغه شاته تمبول شوي عواطف چې قهرمان په زیرخانو کې زنداني کړي دي وخت نا وخت غریو را پورته کوي او د خپلو زنځیرونو په شرنګولو سره ښامار ګواښي، یو پټ باطني توپان له قهرمان سره مونو لوګ کوي او ملامتوي یې، دی ورته وایي چې یوازې دوه غلامان تا ته صادق وو، یو عقل او بل فکر، دوی غواړه مار او ستا ستایونکي وو. خو ددوی ټول دلایل، چې ستا د ستاینې لپاره یې جوړول، ناسم او فاني وختل، تا د خپل شاته تګ ټولې لارې وتړلې او بیړۍ دې تر شاو سیزلې او دادی چې اضطراب دې را منځ ته کړ. قهرمان په همدې کشمکش کې دی چې د تربږمیو پرښته (د مرګ استازې) بوډۍ راځي چې هر څه یې تور دي، مخامخ مانۍ ته ورخیژي او پرته له دې چې ور وټکوي ځان یوازې شوي قهرمان ته رسوي. بوډۍ خپل کوربه ته په مهربانۍ وایي چې د تلو وخت دی، قهرمان ویریږي او وایي: زه خو لا د ژوند په خوند نه یم پوهیدلی او همدلته خوښ یم، خو بوډۍ ورته وایي نه اوس ډېره ناوخته ده او باید ولاړ شو، ښامار د مقاومت هڅه کوي خو چې ویني بې فایدې دی زړه او نا زړه ورسره روانیږي او د ماښام په خړه کې د یوه نامالوم لوري ورک سفر پیلوي.

دوهم څرخ: د ښامار دوهمه برخه (څرخ) د اپلاتوني سمڅې په تمثیل پیلیږي، او د مثل د نظر یې پیژندنه کوي. د یونان نامتو فیلسوف اپلاتون په دې دنیا هر څه د هغو د اصل سیوری ګاڼه او د ژوند مثال یې په یوه غار کې د هغو انسانانو حالت ته ورته ګاڼه چې مخونه یې د مغارې دیوال او څټونه یې د هغې خولې ته وي، دی وایي فکر وکړئ بهر اور بل دی او ترمخ یې ژوندي موجودات تیریږي په مغاره کې تړلي خلک یوازې پر مخامخ دیوال د هغو سیوري ویني او له دې نه دي خبر چې اصل حقیقت څه دی. د اپلاتون په مشهور کتاب (جمهور) کې دغه تمثیل په اووم کتاب کې راغلی دی (۹ـ ۳۹۲)*.

---

* (که څه هم اروانباد پوهاند مجروح د ښامار په لمن لیک کې هغه د جمهور پنځم کتاب ښودلی دی).

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانځاني ښامار راوي د اپلاتون دغه نظر نه مني، بلکې وايي چې که د غار زندانیان له غاره ووزي نو هر څه به تیاره او خړ وویني، شاعر تر همدې نظره وروسته د نیمو شپو د لاروي د سفر کیسه پیلوي. چې دده د تمې پر خلاف هیڅوک په مخه نه ورځي، چې ښه راغلاست ورته ووايي یا یې له هغې شین کمیسې شالیلا سره ملاقات وشي چې د ژوند د ورک سمندر غاړې یې په سترګو کې پټې کړې دي. د لاروی هغه تېر وختونه پر زړه ور ګرځي چې څنګه یو ځل شالیلا په زړو جامو کې مخې ته ورغلې وه او له خپل منګي څخه یې اوبه ورکړې وې، یو ځل لاروی له خپل نابلد ملګري څخه یادونه کوي چې ده ته یې د بلدوالي لاپې کړې وې خو په نیمه لاره کې یې همداسې لارورکی پرېښود او مرسته یې ورسره نه وه کړې دده دغه دروغجن ملګری دده (زه) و. نو ده هم ورسره مخه ښه کړې وه او هغه یې خپلې ځانځانۍ ته پرېښی و. لاروی خپل سفر ته دوام ورکوي، ستړی دی، غمجن دی او حیران هم. ډول ډول پېښې او احساسات ورپیدا کیږي خو پرمخ ځي، لاروی د ژوند د ورک سمندر غاړې لټوي. خو یو ځل پریوه توره مغاره (د لاشعور ساحه) ورپېښیږي، نه پوهیږي څنګه خو ور ننوزي هلته د ښامارانو زېږنځای ویني چې څنګه په یوه تور مردار ډنډ کې چینجي یو بل خوري او غټیږي بلاخره یو چینجي د نورو په خوراک دومره غټیږي چې ښامار ورڅخه جوړیږي او بیا دغه ویروونکی ځناور د لاوري د سترګو په وړاندې له مغارې څخه وځي، لاروی ددې پیښې په لیدو حیران دی، خپل مزل ته دوام ورکوي خو نه پوهیږي چې چیري روان دی. ده ته اوس، ماضي او راتلونکی ټول سره ګډ شوي او زمان خپل مفهوم له لاسه ورکړی دی. په همدې بې مانا حالت کې دی یو لوی راز کشفوي او پردې پوهیږي:

چــــې عــــــالم او هستي واړه
بــــې معنی دي بــــې مفهومـه
لټول د کوم معنی او کوم مفهوم هم

د دوهم څرخ په بله برخه (شپږم پړاو) کې لاروی د وجود ښار تـه ورننوځي کیږي خو مخکې لـه دې چې ښار ته ورسیږي له ځان سر پریکړه کوي چې بایـد پـه بیړه ځان ښار تـه ورسوي او خلک د ښامار لـه راتللو څخه خبر کړي، ځکه ده په مغاره کې د ښامار زیږیدل ولیدل او پردې پوه شو چې ښامار لـه مغارې څخه ووت او ښایي د ښار په لوري راروان وي، د ښار په درشل کې په دښته کې د لارې پرسر خپله ورکه شالیلا ویني چې شلیدلی کمیس د یخو اوبو منګی ترڅنګ دده په تمه ده، لاروی یې سترګو ته ځېر کیږي او پوهیږي چې اوږد انتظار یې ایستلی دی ډېر اوږد ان د عالم له پیدا ښته راهیسې. دغه پیغله نازنینه خپل ورک لاروی ته اوبه ورکوي او پر خپلې مینې یې ستړیا ورمینځي. لاروی ددې تر کتنې وروسته ښار تـه ننوځي که څه ګوري چې ښامار ترده وړاندې راغلی او د ښار پـه مانۍ کې ناست دی، خلک یـې تر خپلې سختې واکمنۍ لاندې زموللي دي. لاروی چې د اوږدو سفرونو له امله ببر شوی او لوڅ لپړ دی خلکو تـه د ښامار د حقیقي څېرې په ورپیژندلو پیل کوي او خلک د شالیلا لـه حضوره خبروي خو ښاریان یې چې څېرې، لغړوالي او نا اشنا خبر وتـه ګوري د مجنون او لیوني نوم پرې ږدي او ورپورې خاندي. مجنون لاروی ګوښه کیږي او د ښاریانو پـه هکلـه فکر کوي، یوه شپه یې د مستو خیالونو او غوښتنو پـر پټ خرابات پیښـه کیږي چې ګوري هلتـه ځوانان او پیغلې غاړه پر غاړه او پرشراب و شباب و رباب وخت تیروي. لیوني لاروی ته هر کلی وایي او دی هم هغوی ملامتوي چې په داسې پټه مستي به هیڅ هم تر لاسه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نه کړي، مستې پيغلې او ځوانان ورڅخه پوښتي چې واقعي مستي او حقيقت څه دی، لاروی ورته ټول حقايق بيانوي او هغوی د هستۍ او مستۍ پر راز خبروي.

ها خوا لاروی پر يوه مړي پيښيږي او خلک د ژوند او مرګ په رموزو پوهوي او دا ورته زباد وي چې دوی پر ژوندوني هم مړه دي ځکه د (زه) ښامار پرې حاکم دی. خلک ور پورې خاندي چې:

((دا سړی چور ليونی رښتيا مجنون دی.))

د رندو په دغه ښار کې لاروی او د هغه معشوقه (شين کميسې ليلا) په ليونتوب مشهوريږي او خلک يې خبره جدي نه ګڼي خو دومره پوهيږي چې د هغوی خبرې عادي او بې مانا نه دي او شاته يې کوم څه شته خو ددوی سرنه پرې خلاصيږي، لاروی خلک د شاليلا لمانځنې ته را بولي او د ښامار له عبادته يې منع کوي خو مه دې شه.

يوازې بوډا راهب دده په خبرو پوهيږي او حيران دی چې لاروی څنګه په ټولو پټو حقايقو خبر دی؟ د لاروی خبرې د حاکم تر درباره هم رسيږي، ښامار هغه جدي نه ګڼي خو يوه ورځ لاروی او شاليلا خپل دربار ته وربولي چې وګوري خبره څه ده ښامار په تمسخر له لاروی څخه پوښتنه کوي چې ته او دا ګدايګره معشوقه دې څه غواړئ او ولې خلک له لارې باسئ. لاروی د خلکو د بې خبرۍ او د ځانځاني ښامار د ظلم او ناروا کيسه ټوله ورته کوي او د ډېرو پټو حقايقو له مخې پرده لرې کوي.

ښامار هم غوسه کيږي خو له بلې خوا فکر کوي چې څه دا خو ليونی دی خلک يې خبره نه مني، لاروی ښامار ته د هغه د مرګ او سقوط وړاندوينه هم کوي او ښامار دواړه له درباره شړي. مجنون لاروی د خپل يوازيتوب کونج ته ورستنيږي او شاليلا دښتې ته ځي چې له خپل ډک منګي سره د حقيقت لارويو ته اوبه ورکړي.

خو ښامار چې نور په خپله مانۍ کې يوازې شوی دی هره ورځ د خپل مرګ شيبې شماري. زړه بوډۍ چې توري جامې يې اغوستي له کومې خوا څخه ښار ته راځي او مخامخ د ښامار مانۍ ته ځان رسوي، پرته له دې چې دروازه وټکوي يا يې څوک مخه ونيسي د ښامار تر مخ دريږي او په مهربانۍ سره ورته وايي چې نور نو د تګ وخت دی. د ښامار زړه نه کيږي چې له بوډۍ سره ولاړ شي خو بله چاره نه شته او زړه نا زړه په بوډۍ پسې روانيږي او په يوه تياره ماښام کې په نامعلومه لوري روانيږي.

لاروی يو ځل بيا سر راپورته کوي او ګوري چې هرې خوا ته ښيرازي ده. سيند بهيږي، چمنونه او ګلونه ښکلي دي ماشومان مستي کا او نا آشنا پيغله، هماغه زوړ کميسې څېرې ګريوانه شاليلا لکه غرځنۍ ګرځي او بې پروا د مينې حکومت کوي، نو:

لاروی د نيمو شپو چې دا حال وليد
بې اختياره په خندا شو
ځکه پوه شو
چې له سره بيا شروع شو، يو ځل بيا بيا
زوړ داستان د قهرمان ستر پهلوان ستر
او د ښکلې رب النوعې آلهې د عشق او مينې
يو ځل بيا له سره پيل شوه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

افسانه لویه اوږده د تور ښامار مار

* * *

ځانځاني ښامار او د روحي بحران لامل:

د ښامار کیسه د نامتو فرانسوي فیلسوف ژان پل سارتر له هغې خبرې څخه پیل کیږي چې وايي ((انسان د انسان دوزخ دی)) د سارتر یوه مشهوره ډرامه چې فرانسوي نوم يې Hui-clos دی او مانا یې ده ور تړلی (دربسته) او کیسه یې د دریو کرکټرونو ((ګارسین))، ((انیز)) او ((استل)) په هکله ده چې که څه هم یو بل ته اړتیا لري او په یوه کوټه کې پر ګډ ژوند محکوم دي خو یو له بله تنګ دي له دوی څخه یو نارینه او دوه ښځې دي چې یو د بل په وړاندې په ظاهر او باطن کې متفاوت لیدلوري لري. دغه ننداریک په ۱۹۴۴ میلادي کې ننداري ته وړاندې شو.

په دې ډرامه کې سارتر د انسانانو اړیکو ته اشاره کوي، او د انسانانو ترمنځ اړیکې د بې باورۍ او تړلتیا یوه ګډوله ګڼي، دده له نظره موږ پخپله ځانونه سم نه شو پیژندلی او د ځان پېژندنې لپاره د نورو نظر ته اړتیا لرو، ګواکې انسان د انسان هنداره ده او بالاخره انسان د انسان دوزخ هم.

د ښامار لاروی چې په ځان کې ننوتی او ډېر مزلونه یې کړي دانه مني او دوزخ دننه په ځان (خود) کې پټ شوی ګڼي او دا چې ولې دې پایلې ته رسیږي؟ ښايي په لاندې دلایلو.

۱.د روحي رنځ زیږنځای په ځان کې دی:

ځانپالی (خودپرست) شعور چې په منظومه کې د ښامار په بڼه را څرګندیږي د ګڼو ارواپي غوټو (عقدو)، شاته وهل شویو غوښتنو او ځپل شویو غریزو له امله په تحت الشعور کې زیږي او بالاخره همدغه ځانپالی شعور د وګړي د شخصیت د سالمې ودې مخه نیسي، که څه هم په ځینو مواردو کې د یو شمېر پټو استعدادونو د غوړېد باعث هم ګرځي او د یو شمېر ارواپوهانو په نظر په شخصیت کې جسارت، زړه ورتیا او اعتماد پر نفس روزي خو په مجموع کې د یوه ژور روحي بحران په رامنځ ته کولو کې ونډه لري. د ښامار لاروی په ځان کې ننوزي او له ځانه بهر دنیا هېروي، د سارتر پاملرنه (بل) ته ده حال دا چې پوهاند مجروح د خپل کرکټر روحي دنیا ته ننوزي او د هغو پټو بلاوو په اړه څرګندونې کوي چې په موږ کې دننه زیږي.

۲.که له بله ځوریږو بیا هم علت په خپله ځانځانۍ کې دی:

نرسیسیزم Narcissism (یوزاې پر ځان مینتوب) ډېر ځله د داسې افعالو د صدور لامل ګرځي چې د (بل) فرد د اذیت یا لږ تر لږه هېریدو باعث کیږي. په منفي نرسیسیزم اخته انسان د نورو وجود هېروي یا په بله ژبه د نورو موجودیت یې نه خوښیږي، دا یو ځل بیا د سارتر خبرې ته موږ ورنږدې کوي چې پر ځان مین انسان د بل وجود ځانته عذاب او دوزخ ګڼي ځکه دوم ره په ځان کې ورک وي چې له ځانه پرته بل نه شي لیدی. دلته علت ځانځاني او ځانغوښتنه ده ځکه نو پوهاند مجروح د ستونزې اصلي لامل پر ځان مین والی ګڼي نه د بل موجودیت ځکه نو دا پایله مومي چې دوزخ په خپل نفس کې دی.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳.دوزخ ولې زيږي؟

لويه ګناه بل ته زيان اړول وي، او بل ته زيان اړول د هغې عقدې محصول دی چې انسان يې د ځان د لوړتيا د زباد ولو لپاره لري. موږ هغه وخت ځان ځواکمن ګڼو چې بل راوپرځوو، نو له همدې امله پر نورو بلوسو، دوزخ چې د ګناهونو لپاره رامنځ ته شوی دليل يې دلته په انسان کې دی، ځکه خو د پوهاند مجروح له نظره بايد دوزخ په ځان کې ولټول شي نه په بل کې.

د داسې سره ورته دلايلو د ثبوت او تمثيل لپاره د نيمو شپو لاروی خپل سفر پيلوي او کيسه پرمخ ځي، که څه هم ژان پل سارتر د (ورتړلی) ډرام په اوږدو کې داسې فضا تمثيلوي چې خپل تز «انسان د بل انسان دوزخ دی» پرې زباد کړي، په هر صورت دلته به ښه وي چې د ځانځاني ښامار په اوږدو کې د هرې اروايي فرضيې طرح، ثبوت او علمي څرنګوالی وڅېړو. که غواړو ځانځاني ښامار د فرويديسم له نظره وڅېړو نو ددې ترڅنګ چې د فرويد موندنو او نظرياتو ته به لنډه اشاره کوو د هغه له خوا د يو شمېر رامنځ ته شويو اصطلاحاتو پېژندنه به هم کوو البته هغه شمېر اصطلاحات چې په دې بحث کې مطرح کيږي.

د فرويد له نظره د انسان شخصيت له درېيو برخو څخه رغيدلی:

۱.ايد (Id)

۲.سوپر ايګو(super-Ego)

۳.ايګو (Ego)

۱.ايد Id يا اماره نفس:

((ايد)) په ځان ناخبري (ناخودآګاه) ضمير کې ځای لري او له حيواني غريزو څخه جوړدی. ايد د خوند اخيستلو پر اصل ولاړ دی په ((ايد)) کې دوه ډوله غريزې شته چې يوه يې د ژوند غريزه يا اروس Eros نوميږي او بله يې د مرګ غريزه يا تاناتوس Thanatos . د ژوند غريزه د جنسي ځواک چلوونکې ده او د مرګ غريزه د تاوتريخوالي د ځواک چلوونکې. ايد هماغه څه دي چې په عرفان کې يې اماره نفس بولي او په عرفاني ادبياتو کې يې شيطاني وسوسې ګڼي. صوفيان او عارفان د Id له دواړو غريزو (جنسي او تاوتريخوالي) سره دښمني کوي او ځپي يې.

۲.سوپر ايګو super Ego يا ((د وجدان قاضي))

سوپرايګو د ټولنيزو او اخلاقي قوانينو د منلو هغه شعور دی چې له بهر څخه د انسان ذهن ته راننوزي. سوپرايګو حيواني غريزې کنترولوي او سانسوروي يې، چې وګړی په ټولنه کې د ژوند کولو وړتيا ومومي. د سوپرايګو لويه برخه په ځان خبري (خودآګاه) ضمير کې ځای لري خو يوه برخه يې په ځان ناخبري ضمير کې هم ورننوتې ده او همدا برخه ددې لامل ګرځي چې انسان په ناخود آګاه توګه د خپلو يو شمېر کړنو په وړاندې د ګناه احساس وکړي او ځان ملامت کا. ((ايد)) ددې لپاره چې له سوپرايګو څخه وتښتي ډېرې هلې ځلې کوي آن تردې چې د خپلو غوښتنو او اميالو ښه بد لوي او غريزي هوسونو ته د رسيدو لپاره د سوپرايګو د تېرايستلو چلونه سنجوي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۳. ایګو Ego یا منځګړی:*

ایګو هغه ځواک دی چې د Id (اماره نفس) او سوپرایګو (د وجدان قاضي) تر منځ د منځګړیتوب دنده ترسره کوي او هڅه کوي چې حیواني غریزې او شهواني غوښتنې داسې خړوب (ارضا) کړي چې اخلاقي قوانینو او ټولنیزو پریکړو ته هم زیان ونه رسیږي او په یو ډول یې رعایت وشي. د ایګو لویه برخه په ځانخبري ضمیر کې ځای لري. ایګو لانجمنه دنده لري له یوې خوا له شیطاني وسوسو او غوښتنو سره ډغرې وهي او د غریزي غوښتنو تر فشار لاندې دی او له بلې خوا د اخلاقي حکمونو او ټولنیزو ټاکل شویو حدودو په چارچېر کې راګیر دی.

د فروید له نظره د انسان دننه تل د ((سوپرایګو)) او ((اید)) ترمنځ یو پټه جګړه روانه ده او ایګو هڅه کوي د غه روحي جګړه اداره کړي. فروید وايي په هوښیارۍ او ویښتیا کې ایګو کولای شي اید یو څه کنترول کړي خو همدا چې انسان ویده شي یا هوښیاري له لاسه ورکړي نو ((اید)) سر را پورته کړي، ځان له سوپرایګو څخه پټ کړي او په بشپړه آزادۍ سره ځان را څرګند کړي.

د ځانځاني ښامار اصلي کرکټر له درې واړو جوړښتي ځواکونو سره ملاقات کوي؛ ښامار د لاشعور په ساحه کې زیږي بیا د وجود په ښار کې حکومت ترلاسه کوي یعنې د ایګو پر تخت کیني، له یوې خوا د سوپرایګو د احکامو د رعایت لپاره ټولې عاطفي غوښتنې (مشروع او غیر مشروع) د لاشعور په سمڅو او زندانونو کې بندي کوي او له بلې خوا د نرسیسیزم (پر ځان مین والي) له امله هر بل حس او استعداد داسې ځپي چې سر را پورته نه شي کړای. عقل چې د ایګو اصلي ملګری او لاربنود دی له عواطفو او غریزو سره نه جوړیږي او ایګو په ورکو او ړندو لارو بیایي.

اوس نو پوښتنه رامنځ ته کیږي، چې د ایګو د منځګړیتوب او تعادل ساتنې رول ته په کتو سره ولې صوفیانو تل ملامت کړی، په عرفاني ادبیاتو کې یې غندنه شوې او پوهاند مجروح ورته ښامار وايي؟ ایګو د عقل په مرسته د انساني شخصیت حکومت ترلاسه کوي او تقریباً ټول ژوند پر وجود حاکمیت چلوي. ایګو او عقل د اجتماعي ژوند په داسې سیالیو کې بوختیږي او د ځان غوښتنې په داسې لومو کې نښلي چې د پیدا ایښت موخه، معنوي ارزښتونه، ځان پېژندنه، مینه او معرفت له انسانه هېروي.

ایګو د عقل په مرسته هڅه کوي ځان مطرح کړي، آن که د غه مطرح کول او برلاسی د نورو په ځپلو او خوارولو کې هم وي، د بشري تاریخ اوږده کیسه له ډېرو داسې پیښو ډکه ده چې ځواکمنو انسانانو

---

* wikipedia انسایکلوپیډیا د فروید له نظره Ego داسې را پیژني:

In Freud’s theory the ego mediates among the id, the super-ego and the internal world. Its task is to find a balance between primitive drives, morals, and reality while satisfying the id and super –ego. Its main concern is with the individual’s safety and allows some of the id’s desires to be expressed, but only when consequences of these actions are marginal.

ژباړه: د فروید د تیوري له مخې په دروني جهان کې ایګو د ایډ او سوپر ایګو منځګړی دی، چې د لومړنیو تحرکاتو او اخلاقو ترمنځ تعادل ومومي او د وجدان او غریزي غوښتنو ریښتینې سرچینې وپېژني. د ایګو ډېر پام دې ته وي چې څنګه فرد خوندي پاتې شي او هم یې غریزي غوښتنې تر کنترول لاندې راولي. ددې هڅو حاصل د غریزو او اعمالو حاشیې ته ټېل وهل دي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د خپل شهرت او برلاسۍ لپاره څه ناروا وي چې نه دي کړي! وينې يې بهولي، تيري يې کړي، غلا – غدۍ، شوکماري ظلم او ناروا هر څه د خپل ځان د برلاسۍ لپاره، په حقيقت کې دا هر څه د ځانځانۍ او انانيت لپاره کيږي. ايګو له عقل سره ملګرې دى او پر انسان حکومت کوي، ټول عمر جنګيږي ځان لويوي او نور تر پښو لاندې کوي، سره له دې چې دننه په وجود کې له ايډ او سوپرايګو سره لاس او ګريوان دى، بلکې دا دواړه ځوا کونه هم کنټرولوي خو په حقيقت کې همدا هم د ځانښوونې لپاره کوي، له سياسي حاکميت سره د وجود تشبيه د ځانځاني ښامار سياسي اړخ دى. موږ ګورو چې ښامار د وجود پر ښار حکومت پيلوي، غريزې او هيجانات (Id) زنداني کوي او راهبان (ښايي سوپرايګو) دې ته اړ کوي چې خلک دده لمانځنې ته راوبولي د ځانځاني ښامار کيسه د فرويد د رواني نظريو دقيق ادبي تمثيل دى.

او لنډ پيام يې دا دى چې خودي او انانيت (چې د ايګو له خوا اعماليږي) ورو ورو د انسان پر شخصيت داسې حاکميت ترلاسه کوي چې يو مهال په خپله د انساني شخصيت په اصلي ځواک بدليږي او د «انسان يعنې (زه)» تعبير ثابتوي، استاد مجروح وايي:

تاسو وايا ست زه به څوک يم؟

زه خو «زه» يم، زه «ايګو» يم (۸-۳۰)

د استاد مجروح اثر يوازې ددې قضيې ثبوت نه دى، بلکې د کيسې نور اړخونه هم په کې تمثيل شوي دي «زه» يا ايګو چې خپلو کړنو ته غره دى او بيخياله پاچاهي کوي يو مهال ځان يوازې ګڼي، ګوري چې په وجود کې هيڅ ملګرى نه دى ورپاتې، آن عقل (د هغه پخوانې خو ناځوانه او دروغجن ملګرى) هم ورڅخه بيليږي، دا نور د ايګو لپاره تر ټولو وحشتناکه پړاو دى، ايګو چې ځان له مرګ سره مخامخ ويني د ژوند پر پوچۍ او بې ماناتوب يې باور راځي او فکر کوي چې ټولې هڅې، ټول قدرتونه ځانځاني او حاکميت، برلاسي او تفوق بې مانا وو او کاشکې يې داسې او هسې نه واى کړي، يو ځل هيله کوي چې که بيا ژوند پيل کړي نو کړې تيروتنې به بيا نه تکراروي خو د مرګ بوډۍ ورته خاندي چې نه! ته به بيا هم همداسې وکړې ځکه د ځانځاني شعور ځانګړنه همدا ده، سيالي او د برلاسۍ تنده به دې بيا دې اعمالو ته مجبور کړي:

په دې هر څه کې معلوم يو حقيقت را ته ښکاره شو

د زمان د درياب پورې پورې غاړه

هر څه هيڅ دي

د مکان له درشل ها خوا

هر څه تش هر څه خالي دي

دا عالم او هستۍ واړه

بې معنى دى بې مفهومه

بې معنى او بې مفهومه

لټول د کوم معنى د کوم مفهوم هم. (۱۰-۱۵۵)

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د ځانځاني ښامار په کيسه کې د ايګو د ودې څو پړاوونه ياد شوي، يو شمېر نور ارواپوهنيز مفاهيم، لکه يوازيتوب، خوبونه، نرسيسيزم (پرځان مينتوب) مينه، غرايز، هيجانات، زاړه خاطرات، ځپل شوي عواطف، اوهام، روحي آزادي، د ماناوو را ګرځيدنه (تداعی معاني)، ماشوم شعور، ټولنيز (جمعي) شعور، کهن الګو (Archetype) او نور په سمبوليکه ژبه دا سې تمثيل شوي چې د انساني وجود په قلمرو کې يې تړون او ارتباط په زړه پورې دی.

د ځانځاني ښامار کيسه، لکه د خوب ليدل:

فرويد وايي: «خوب ليدل د ارواپوهنې تر ټولو مطمئن اصل دی او هر څوک چې غواړي د ارواپوهنې په برخه کې زده کړه وکړي، دې ته اړ دی چې د خوب ليدلو په اړه پوهه ترلاسه کړي.»
(۷ـ۱۰۵)

فرويد د خوبونو پر تعبير تکيه کوي او هغه له وجود څخه د بهرنيو پېښو په اړه د انساني شخصيت تر ټولو دقيق غبرګون ښيي.

په ادبياتو کې ګڼ هغه آثار چې له ارواپوهنې يا د انسان له روحي مسايلو سره سروکار لري خامخا خوب ليدلو ته ورته حالت په کې انځور شوی دی، د هنري آثارو کره کتونکي شعرونه خوبونو ته ډېر نږدې ګڼي او فکر کوي چې هم په خوب او هم په شعر کې عادي منطق، د زمان او مکان دقيق مراعت او متناوب طرز فکر نه ځايېږي، موږ کله چې خوب وينو؛ نه پوهېږو چې دا به حقيقت نه وي، او همدا راز په شعر کې هره تخييلي مفکوره په هماغه جديت سره مطرح کوو، لکه د ساينس کومه قضيه چې غواړو ثبوت کړو، شعر د عادي منطق او فزيکي عمليو له بنده خلاص دی او د خوب ليدلو حالت هم هيڅ ډول التزام نه مني.

د ځانځاني ښامار کيسه خوب ليدو ته ورته ده، هلته لاروی اوږدې او سختې لارې وهي خو له فزيکي پلوه ستړی نه دی، په کيسه کې سمبولونه، په خوب کې اشياوو ته ورته دي، حوادث او پېښې د راوي له بدن څخه بهر خو د هغه په ذهن کې دننه پيښيږي، د ښامار په کيسه کې وخت او مکان بدليږي، ځواني، ماشومتوب او زړښت، لکه د عادي ژوند په څېر منظم نه دي، راوي کله ماشوم دی کله ځوان او کله بوډا، ښامار زيږي، حکومت کوي مري، خو بيا راځي، بيا يوازې کيږي او بيا مري د نيمو شپو لاروی کله د مغارې پر غاړه، کله په ښار او کله په بيابان کې دی. هر پېښه، لکه يو خوب بدليږي. پوهاند مجروح د خپلې ليکنې سبک همدا سې ټاکلی چې وکړای شي د هغه په مرسته خپلې رواني فرضيې تمثيل کړي.

په خوب کې پېښې او اشيا خپلې سمبوليکې ماناوې لري، د ښامار په کيسه کې هم هر څوک، شی، پېښه، مفکوره او ځای سمبوليک بار لري يعنې د يوه فکري موقعيت استازيتوب کوي، ښامار د ايګو «زه»، لاروی د حقيقت مونـدنې د شعور، شاليلا د مينې او محبت، بيابان د بې مانا او سرګردانه خو چوپ لټون او ښار د وجود د قلمرو سمبولونه دي چې کيدای شي پر څو څو نورو ماناوو هم دلالت وکړي. د نامتو فلسفي شاعر ايټاليوی دانتې (Dante) مشهور اثر (انساني کميډي) هم دې ته ورته دی هلته ټولې پېښې، سفرونه او موقعيتونه د خوب ليدلو په شان سمبوليک او رمزي دي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له خوبونو سره د ځانځاني ښامار اړيکه هغه د استاد روهي په وينا « خوب نمايي» ده، يعنې له دغه اسلوب څخه کار اخيستل د موضوع د شرح کولو لپاره يوه وسيله ده، استاد روهي ليکي: ((د شاعر د خوبونو دربېمه معنا «خوب نمايي» ده يعنې له خوب څخه د وسيلې په توګه کار اخيستل کيږي او شاعر غواړي، چې د رمز او کنايې له لارې خپل هدف بيان کړي.)) (۲-۱۰۷)

موږ کله چې ځانځاني ښامار لولو داسې راته ايسي، لکه د خپل ځان ټول قلمرو چې په خوب وينو، دغه خوب ستړي کوونکي دی خو د حقيقت داسې پاړکي په کې دي چې موږ يې په وينښه نه شو ليدلای، د «زه» په اړه ټول هغه واقعيتونه چې موږ يې د وينښ شعور د حاکميت پرمهال نه شو لمس کولای په دغه خوب کې يې لولو، موږ وينو چې د ښامار د حاکميت تر څنګه د وجود په ښار کې څه روان دي، لاروی، شاليلا، راهب، زنداني ځوانان او پيغلې، رندان، ماشومان، هوسۍ او نور کرکټرونه څه دي او څه کوي؟ ځکه خو هره هغه روحي انګيزه چې وړاندې به معرفي شي د دغه اوږده خوب يوه برخه ده يا په بله ژبه د انسان د شخصيت يوه اروايي برخه ده چې ښايي وپېژندل شي.

تېر هېر خاطرات:

په ځانځاني ښامار کې څو ځله د پخوانيو هېرو شويو خاطراتو له Review يا بيا کتنې سره مخامخ کيږو، ځينې داسې خاطرات فردي دي چې يو شخص يې په خپل ژوند کې تجربه کوي او بيا يې را يادوي، ځينې داسې خاطرات د بشريت ګډ خاطرات دي چې کيدای شي په زرګونه کاله پخوا پېښو پورې اړه ولري او موږ يې د ګډ شعور په وسيله له خپلو نيکونو څخه په ارثي توګه را خپلوو او کله کله مو له لاشعور څخه سر را پورته کوي او په شعور کې مورا تداعي کيږي. ځينې خاطرات په داسې ثابتو موډلونو بدليږي چې هغه هم زموږ په جمعي ذهنيتونو کې د لومړنيو قالبونو په بڼه را څرګنديږي، « کارل ګوستا ويونګ دا موډلونه Archetypes بولي، ايرانيانو «کهن الګو» بللې موږ به ورته هماغه ارکيټايپونه وايو چې په ټولنيز شعور کې د منل شويو قالبونو مانا لري» هره خاطره چې په درې واړو ډولونو پورې اړه لري زموږ د راوايي جوړښت يوه لويه برخه جوړوي، په بله ژبه زموږ عواطف، احساسات، انګيزنې او رواني لوړې ژورې په دغو خاطرو او يادونو کې ژورې ريښې لري، او بيا تداعي يې پر موږ کاري اغيز ښندي. استاد مجروح په ښامار کې وايي:

بيابـــانو، تروږمۍ وه، تـوره شپه وه
خوله مـــا سره د ننه يوه ډيوه وه بليدلـه
دا ډيـــوه د تيـر وختونـــو خـــاطره وه
انسانـان مې لا ليدل د خيال په سترګو
د غمجنـــو فريـــادونه، ډک لــه قهره
غـــږ د مـينې محبت مې لا تـــر غوږ و
مـــاشومان مې لـــه نظره تيريدل چې،
دکمر پـه سر روان وو
د سيند غاړې منډوګي ته کوزيدل ټول

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

غونډول يې سيند ني ځـــلانده کـــانې
لوړ بـــــرجونه يې د شګو جوړول بيـــا
هی ټوپونه لاندې کول وو
تښتيدل وو ځغليدل وو

دلته تېر خاطرات هم د فردي ماشومتوب او هم د بشريت د تاريخ لومړنيو پړاوونو تـه اشاره ده « هغه مهال چې مدني قوانينو او ټولنيزو قراردادونو د انسان خپلواکي نه وه محدوده کړې».

د تېرو خاطراتو تـداعي پـه کيسـه کې مهم ځـای لـري، کله چې ايګو« پرځـان مـين شـعور» پـر شخصيت « د وجود ښار» حاکم شي نو دعقل په مرسته د «اوس» په زماني مقطع باندې حکومت کوي او هر څه د اوس لپاره غواړي په دوهم ګام کې راتلونکی مهم دی ځکه د ډېر ځله د برلاسي لپاره هڅه د راتلونکي حاکميت ګټلو په نمت کيږي، د ايګو لپاره تېرې خاطرې کوم اهميت نه لري، ځکه ماضي د کمزورۍ، مساوات او تر لاس لاندې والي پېردی، ماشوم د مور او پلار ساتنې «مواظبت» تـه اړتيا لري، لومړنيو انسانانو ډله ييز ژوند کاوه او د تفوق عقده يې نه درلوده، د هستۍ اصلي مفهوم «په ښامار کې د ورک سمندر غاړې» هغه وخت څرګند و، ماشومان به آزاد ګرځيدل او هوسۍ چا نه ښکار کولې، په ښامار کې هغه مهال خودي «ځانځاني» يا انانيت لا د وجود پر ښار حاکميت نه درلود، او د ژوند اصلي څېره څرګنده وه، ښامار يا خود پرسته شعور د دغې دورې له يادو لو څخه ويره لري او هڅه کوي چې د ښار خلک دغه عصر هېر کړي، يو ځل چې لاروی او د هغه معشوقه «ګريوان څېرې شاليلا» غواړي، د هغه عصر يادونه وکړي نو ښامار غوسه کيږي. لاروی ښامار ته تېر وختونه وريادوي ورته وايي: ستا معبد خونوی جوړ شوی، ډېر پخوا خلکو د مينې د الهی لمانځنه کوله، هغه وخت آزادي، مينې او رښتينولی حکومت کاوه، ماشومان آزاد ګرځيدل او پيغلو به له ځوانانو سره په خپل واک مينه کوله د ښامار دغه خاطرات نه خوښيږي او ليونی لاروی او د هغه ګريوان څېرې معشوقه له خپل درباره شړي.

تېرو خاطراتو ته ورګرځيدل يا د هغو بيا را په يادول په ښامار کې څو څو ځله تکراريږي او دا د انساني شخصيت په وده کې د درې ګونو روحي بحرانونو په هر پړاو کې په تېروا وزړو خاطرو کې د انسان يو روحي سير ته نغوته ده چې هر انسان ورسره مخامخيږي.

فرويد بـه د خپلو رواني ناروغـانو د تـداوي پـر مهـال هڅـه کولـه هغـوی وهڅـوي چې خپـل تېـر خاطرات ورته تکرار کړي، فرويد عقيده درلوده چې د ټولو په ياد کې پاتې شويو خاطرو پـه منځ کې د ناروغۍ لامل خاطرې هم د لاشعور له ساحې څخه د شعور برخې ته راتلای شي او دا مسأله د خاطراتو د تداعي په مرسته ترسره کيدای شي، نومړی وايي: « هغـه عقده چې د تـداوۍ پرمهال د ناروغ پـه ذهن کې راڅرګنديږي بايد له اصلي خاطرې يا شاته وهل شوې غوښتنې سره اړيکې ولري». (۹۸-۷)

فرويد فکر کوي چې له تېرو خاطراتو سره – چې په لاشعور کې يې رسوب کړی دی – د بيا تداعي پرمهال « چې د شعور ساحې ته د هغوی د راوستلو هڅه ده» يو شمېر هغه خاطرات هم را پـه ياديدای شي چې پـه يوه ټاکلي پړاو کې د روحي بحران لامل يا يو لـه لاملونو څخه وي. پخپله استاد مجروح د اژدهای خودي «د ځانځاني ښامار دري متن» په شروحو کې ليکي، چې دغه کيسه د ژوند پـه درېيم

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

رواني بحران پورې اړه لري چې د عمر په څلویښتمو کلونو کې پېښېږي، هغه مهال چې تېر خاطرات یو ځانګړی اهمیت لري، استاد لیکي: « د ژوند بحران په اوج کې «زه» یا ځانپالی شعور له ځانه پوښتي چې ژوند ولې وچ او بې خونده دی؟ دی پوهیږي چې د ژوند یو مهم توکی ورڅخه تللی دی، ناڅاپه یې پام کیږي چې دغه «غوره غائب» یا ورک شوی «مینه» ده، د مینې نشتوالی په روحي ژوند کې یوه لویه تشه رامنځ ته کوي ځکه نو د «زه» ټول فکر تېرو خاطرو ته ورګرځي، د ماشومتوب او ځوانۍ خاطراتو ته چې د کیسې په ژبه « د ورک سمندر غاړې» او « د ژوند سرچینې» په لټون پسې راوزي. (۱۰-۱۴۲)

د رواني ستونزو یا ناروغیو یو عامل داوي چې ناروغ له یوې هېرې شوې روحي غوټې «عقدې» څخه ځوریږي، پرته له دې چې خپله پرې وپوهیږي د همدې لپاره اروا څېړونکي غواړي ټولې هېرې خاطرې راڅرګندې کړي، چې د غوټې لامل بیا مومي د فروید د شاګردانو له نظره د رواني غوټې د عامل موندل د ناروغۍ نیم علاج دی، په اروایي درملنه کې تشخیص د تداوي اصلي او غوره برخه ده له همدې امله د هر رواني بحران د څېړنو لپاره تېرو خاطرو ته مراجعه کیږي، په ځانځاني ښامار کې هم وینو چې ښامار د عشق خاطرات له ښاره شړلي دي، غریزې او د ښکلا خوښوونې تمایلات یې په زیرخانو کې زنداني کړي او د مینې شالیلا یې بیابان ته شړلې ده، ښامار یا پرځان مین شعور فکر کوي چې ددغو عاطفي غوښتنو په ځپلو به خپل حکومت ټینګ کړي او له ښاریانو څخه به دا هېره کړي چې پرته له ده څخه بل واقعیت هم وجود لري، مګر کله چې د وجود ښار ورو ورو ړنګیږي، کوڅې شاړیږي، طراوت او ښیرازي له منځه ځي دلته نو زنداني عواطف، تېر هېر خاطرات او د عشق رښتیني تمایلات سر را پورته کوي آن تردې چې په ماڼۍ کې ناست ښامار یې هم شورو ځوروي.

ځانځاني ښامار او عشق:

عشق هغه غریزي تمایل دی چې انسان یې معمولاً له ځانه بهر له بل « شخص یا پدیدې -شي» سره لري البته له ځانه بهر ځکه وایو چې له خپل ځان سره عشق « نرسیسیزم» هغه څه دی چې دلته په ځانځاني ښامار کې یې په ځان مین شعور هم ورته ویلي، په دې بحث کې عشق معمولاً له بل سره د مینې او په تېره بیا مخالف جنس سره هماغه عشق دی چې سرچینه یې جنسي غریزه ده، ډېر ځله په عرفاني آثارو او عرفاني حماسو کې د سالک «د حقیقت پلټونکی - په ځانځاني ښامار کې د نیمو شپو لاروی» لارښود داسې څوک دی چې لاروی له هغه سره د مینې اړیکې لري د دانته په الهی کمیدي کې بیا تریسه «د دانته معشوقه» د راوي لاس نیسي او هغه د بلې نړۍ سیر ته بیایي، مولانا جلال الدین محمد بلخي په شمس تبریز پسې روانیږي او خپلې معنوي نغمې د هغه په فراق کې غږوي، ګویته د «فاوست تراژیدي» کې هلن بیا را ژوندۍ کوي او فاوست یې په مینه کې لیونی کوي، استاد مجروح هم په ښامار کې شالیلا د عشق د سمبول په توګه را پېژني. په ځانځاني ښامار کې عشق څو جلوې لري:

سر به یې کېښود په زنګون
په خپل سوچ کې به ډوب ناست و

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

خپل ګریوان ته به یې لاس کړو
بیا به یې ووې
زه شړلی، فراری یمه له عشقه
دا غایبه هستي څه ده؛
هغه عشق دی
نامعلومه ورکه څه ده
هغه مینه
ور په یاد بیا هغه وخت شو
چې څه شانتې فراري شو
الهی د محبت په هغې ورځې، اغوستلی شین کمیس و،
دی یې ونیوه له لاسه
بیا یې وښوده له ورایه
هلته دورې یو افق و نامعلوم
نو یې وویې
څه چې ځو اوس... (۱۰ـ۵۷)

له بل سره مینه مخامخ د نرسیسیزم «پر ځان مینتوب» په وړاندې دریږي. د همدې لپاره عارفان په دې ګروهه دي چې:

تو ګمان مبر که مفتی به خدا رسیده باشي
تو زخود نرفته بیرون به کجا رسیده باشي

له مقابل جنس سره مینه د فروید له نظره له جنسي غریزې څخه رازیږي، دغه اروا پوه فکر کوي، چې دې ډول مینې ته معنوي دلایل تراشل هغه څه دي چې موږ یې د ټولنیزو اخلاقي قراردادونو تر فشار لاندې جوړوو او د خپلو غریزي غوښتنو د پټولو لپاره یې کاروو او که نه، ایډ له مقابل جنس سره د اړیکو تلوسه را منځ ته کوي او سوپر ایګو یې شاته تمبوي، ایګو په همدغه منځ کې منځګړیتوب کوي. دلته به د فروید له خپلې وینا څخه دا څو کرښې راوژباړو:

«جنسي غوښتنو ته لاسبری زموږ د نني مدنیت له ګڼو آرونو سره تضاد لري او دا ګڼې ستونزې رامنځ ته کوي، د تمدن دا آرونه او معیارونه چې د فرد له جنسي غوښتنو سره تضاد لري د ګڼو عصبي ناروغیو لامل ګرځي، موږ نه ښایي له دې امله خوشاله او سو چې خپلې غریزي غوښتنې مو ځپلي یا مو بیخي له منځه وړي دي» (۷ـ۱۵۳)

پوهاند مجروح د ځانځاني ښامار په یوه برخه کې همدغې ناروغۍ او د هغو احساساتو او غوښتنو د ځپلو له امله رامنځ ته شویو عقدو او اضطرابونو ته، چې له عشقه رازیږي، داسې اشاره کوي:

کوم قدرت چې نوم یې «مینه محبت» و
اوس یې نوم د «تنفر» دی غوره کړی

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرونی قدرت د «عشق د جذباتو»
نن هغه ځانته «روحي اضطراب» وایي (۱۰-۹۲)

زموږ فیلسوف شاعر دد ې پلوي دی چې په تورتمو سمڅو کې زنداني شوي ځوانان او پیغلې چې هلته پټې یو له بل سره په مینه او پیالو پورته کولو بوخت دي باید آزاد شي او همدوی د چارو واګې په لاس کې ونیسي.

پوښتنه را منځ ته کیږي چې آیا په ځانځاني ښامار کې د عشق هغه معنوي مفهوم، چې صوفیان او عارفان پرې ګروهمن دي، د ځانځاني «ایګو» په وړاندې دریږي او یا هم یوازې غرایز او جنسي غوښتنې؟ د ښامار په کیسه کې د دواړو لپاره بیل بیل ځایونه شته، زه فکر کوم چې شین کمیسې لیلا د معنوي عشق سمبول ده ځکه په بیابان کې او سیږي او یوازې لارویو ته سپینې او رڼې اوبه ورکوي.

هغه د لیوني «مجنون» او د نیمو شپو د لاروی مانیزه څېره ده او لوستونکی کولای شي د لاروی عظمت او مانیز ستروالی د هغې په سترګو کې وګوري. مجروح وایي:

او زه وایم
د هستۍ معنا لیلی ده
که باور نه کړئ نو ورشئ ورته ځیر شئ !
نو به پوه شئ
چې زما په معنا څرنګ د لیلی لبان رنګین دي
بیا زما د ارزښتونو رڼاګانې
په څه شانې
د هغو آبي چشمانو په افق کې تل ځلیږي... (۱۰-۱۵۲)

خو د هستۍ خرابات، هغه ځای چې ځوانان او پیغلې نیمه بربنډ په کې پراته دي او یو د بل له غیږو څخه خوندونه اخلي، شراب څښي او سندرې بولي دا د بې بندوباره زور ورو جنسي غوښتنو سمبول کیدای شي:

لاروی چې ښه کتلې، هرې خواته یې لیدل چې
ځوانان پیغلې یو له بل سره غیږ په غیږ وو
ځینې پټې ځینې لغړ نیمه بربنډ هلته پراته وو
او د ټولو په لاسونو کې جامونه... (۱۰-۱۲۱)

شاعر دغه غریزي غوښتنې د ښامار بې ګناه قربانیان ګڼي او فکر کوي چې دوی به یو مهال د وجود ښار په لړزان راولي.

شاعر حکم نه کوي چې د ایګو «ځانځاني ښامار»، جنسي غوښتنو او یا معنوي عشق ترمنځ کوم یو ښایي بریالي شي او انسان باید د کوم یوه ومني.

ایګو دومره پرځان مین دی چې هره غوښتنه او د ژوند هره رنګیني د ځان تابع کوي او ټول عمر یوازې د ځان په هکله فکر کوي، جنسي غوښتنې که همداسې یاغي پریښودل شي خبره رسوایي ته رسیږي او د فروید په ژبه: «له انسان څخه د شهوت دیو جوړوي». (۷-۱۵۴)

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

او که یوزاې د معنوي عشق شالیلا ته پناه وړي نو د صوفیانو په څېر به یې ځای د انزوا بیابان وي.
صوفیان فکر کوي چې نفس یا ځانځاني ښامار یوازې د عشق له معنوي قوت څخه ویرېږي او هیڅ کله نه شي ورسره مخامخ کیدای، په ځانځاني ښامار کې کله چې د عشق الهه قهرمان ته بلنه ورکوي چې له هغې سره د عشق او مینې رښتینی سفر پیل کړي نو هغه ویرېږي او ورته وایي چې نه زه همدلته خوشاله یم او نه غواړم له تاسره ولاړ شم.
د هنر کار دا نه دی چې اخلاق تدریس کړي او یا هم حکم وکړي، ځانځاني ښامار د هرې اروایي پېښې تمثیل کوي او د هرې غوښتنې ځای او څرنګوالی را پېژني، ښایي عشق، ماهیت یې او معنوي دریځ یې لاهم نه وي پېژندل شوی.

زړه ناخود آگاه یا ټولیزه ځان ناخبري:

دا پوښتنه وه، پوښتنه آخرینه
څکه، څکه دا سوال خو
د زاړه زاړه شعور د وروسته پاتې ګرد او خاورې نه راغلی پورته شوی بیرته کښیناسته فنا شوه په ایرو کې. (۱۰ـ۱۳۵)
کارل ګوستاو یونګ زوړ یا ټولیز «جمعي» شعور داسې را پېژني: ټولیزه ځان ناخبري د هغو پوهنو مجموعه ده چې پخوانیو انسانانو د خپلې شهودي پېژندنې په مرسته د طبیعت له «پدیدو» څخه درلوده.
د یونګ له نظره د زړو یادونو، نښو او پېښو بیا تداعي د انسانانو په رواني رغښت کې غوره برخه لري او کله خو دا پېښې د اروایي ځوریدنو لامل ګرځي.
ټولیز شعور تر اوسه د خوب او اساطیری شهود په مرسته زموږ وینې یا خود آګاه شعور ته خپل پیغامونه راستوي، دغه پیغامونه د رازونو او سمبولونو په مرسته تداعي کیږي. یونګ د دغې سمبولیکې ژبې زړو رمزونو ته ارکېټېپونه Archetypes وایي، آرکېټېپونه یا زړبیلګې «کهن الګو» څه دي؟
یونګ یې تر ټولو بدوي انځورونه ګڼي چې د انسان په ځانخبري شعور کې د سمبولونو یا بیلګه یې ښکارندو په توګه ځای نیسي، دی یې داسې تعریفوي: « هغه پدیدې چې له خپل اصلي موډل څخه مایه اخلي او پرته له دې چې خپله اصلي الګو له لاسه ورکړي د بېلا بېلو جزئیاتو په بڼه را څرګندیږي ». (یونګ ـ ۱۰۱)
لړ وړاندې یې له غرایزو سره د اړیکو په هکله لیکي:
«هغه څه چې موږ ورته غریزه وایو فزیولوژیکې راکاړنې دي چې د حواسو په وسیله درک کیږي، خو په همدې وخت کې زموږ په خیالونو کې هم ځان را څرګندوي او غالباً خپل شتون په سمبولیکو نښو کې زباد وي همدې ته زړبیلګه Archetype وایم». (۱۰ـ۱۰۲)
ارکېټېپونه په رواني هستی کې خورا مهم دي څکه د انسان د ټولو تصوراتو، غریزو، غوښتنو، ځوریدنو او روحي بحرانونو پر زړي «هسته» اغیز لري.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د یونګ یو شاګرد آنتونیو مورنو فکر کوي چې ارکېټېپونه د اوږدو مودو په تېریدو سره په ټولیز شعور کې ځای نیسي، ارکېټېپونه د افرادو، نسلونو او قومي تراوونو د همرنګه، هم بڼه او سره ورته ځانګړنو له ورته والي او اوږدمهالي تکرار څخه جوړیږي، د پدیدو په وړاندې که قدیم وي یا نوی خو چې زموږ پر کړو وړو اغیز ولري او سره ورته یا مشابه ځانګړنې ولري په جمعي ضمیر کې د سمبولونو په مرسته ځان را څرګندوي. (۸-۷-۱۳)

ددې بېلګې ډېرې ښوول شوي، چې څنګه زاړه یادونه آن وروسته له سلګونو کلونو څخه په وروستیو نسلونو کې ځان څرګندوي، د بېلګې په توګه داسې ماشومان لیدل شوي چې د سلګونو کاله پخوا پېښې په خوب کې ویني یا هم د خپلو زرکلنو نیکونو مذهبي مراسم ور په یادیږي، حال دا چې د دوی نسل نور نو په هاغه ګروهونه وي ګروهمن. موږ به د نوح (ع) توپان، د حضرت ابراهیم (ع) په اور کې غورځول، د حضرت اسماعیل (ع) قرباني او نور داسې حوادث یا په خوب وینو یا به په خپلو خیالاتو کې د هغو لپاره تصورات لرو، آن کیدای شي له هغو څېرو څخه کومه نښه په یاد لرو چې د چنګیز خان په یرغلونو کې یې زموږ نیکونه او اناګانې وژلي دي.

په ناخود آګاه کې درې روحي حوزې د دریېیو پوړونو «قشرونو» په توګه فرض کړئ.

۱.د بشري تاریخ ګډ روحي پوړ، چې له ټول انساني تاریخ سره اړیکي لري.

۲.د قومي تاریخ ګډ روحي پوړ، چې زموږ د نیکونو «هغو نسلونو څخه چې له موږ سره د وینې او وراثت اړیکي لري» له ژوند سره اړه لري یعنې هغه روحي ګرومونه، اخیستنې، اغیزې، انګیرنې او تصورات چې موږ ته له جنیتیکي پلوه په میراث را رسیږي او کیدای شي زرګونه کلونو ته ورسیږي.

۳.زموږ د وګړني «فردي» تاریخ روحي پوړ چې له زوکړې څخه بیا تر مرګه د برسېرن پوړ په توګه رامنځ ته کیږي او په هغو پېښو او تصوراتو پورې اړه لري چې د فرد په ژوند کې تجربه کېږي، ویني یې او احساسوي یې.

دغه زړې رواني انګیزې زموږ په روحي شخصیت باندې ژور اغیز لري آن ویلی شو چې زموږ روحي شخصیت له همدغو څخه جوړ دی، ځکه خو پوهاند مجروح په ځانځاني ښامار کې دې ته ځانګړی ځای ورکوي:

لاروی د نیمو شپو وم
هلته ناست د سمڅې خولې ته
هک حیران وم
نږدې هلته
ښکاریده رنګ دیوالونه
کنډوالې وې د کوم زوړ لرغوني ښار دا
رواقونه ځوړند ځوړند مرمري ستنې ولاړې ځنې ملاستې
داسې فکر مې کولو:
آخر څوک به را پیدا شي
زمانې به وریادیږي تېرې تېرې

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ددې ورکې آبادۍ

خبر به وا خلي (۱۰-۲۵)

د ښامار قهرمان ته څو ځله تاریخ تکراریږي، هغه د یوې پیچلې کړۍ په منځ کې را ایسار دی هر ځل عذاب، مرګ او روحي بحران، کله کله داسې پېښې او کیسې ورته تکراریږي چې ده ته اشنا وي خو په سرچینه او وخت یې نه وي خبر:

لاروي چې دا حال ولید

بې اختیاره په خندا شو

ځکه ځکه دا داستان هسې داستان و

چې ده چېرته اوریدلی په بل ځای کې مکررو څو څو واره (۱۰-۱۴۹)

او یا:

بیابان و، تروږمۍ وه، توره شپه وه

خو له ماسره دننه یوه ډیوه وه بلیدله

دا ډیوه د تېر وختونو خاطره وه

انسانان مې لا لیدل د خیال په سترګو

د غمجنو فریادونه، ډک له قهره اوازونه

غږ د مینې محبت مې لا تر غوږ و... (۱۳-۱۰)

زړه او ټولیزه ناخودآګاه د ځانځاني ښامار په کیسه کې مهم ځای لري، په کیسه کې څو ځله د ښامار واکمن، لاروی او یا هم د کیسې د راوي لید لوري سره ګډیږي او د پېښو تکرار په اوبو کې د کړیو په څېر تکمیلیږي، ښار څو ځله شاړیږي او ورانیږي څو ځله د ښیرازۍ وختونه را په یادیږي، قهرمان ښار ته راځي، واکمني کوي او مري، ښامار د چینجیو په ډنډ کې زیږي او لوییږي او ښار ته ځي، یو ځل مخکې له لاروي څخه رارسیږي، دواړه تصوره اخیستل کیدای شي یا خود پېښو استمرار او تکرار او یا هم د یوې پېښې بیا بیا انځورول له مختلفو لید لوریو څخه، کیسه یوه ده، موږ په خپله زړه ناخود آګاه کې څو څو ځله ژوند کړی دی.

اروا پوهان فکر کوي چې د تناسخیانو د بیلا بیلو معادونو ژوند هم تر یو بریده په ټولیزه ناخودآګاه کې د هغوی په تېرو خاطراتو پورې اړه لري چې د مذهبي ځانګړتیا او اهمیت له مخې هغوی ته ډېره د پام وړ دی.

یو ځل کله چې د مرګ استازې بوډۍ قهرمان ته ورځي او له ځان سره تللو ته یې بولي خو قهرمان ورته وایي چې ما ته موقع راکړه چې بیا ژوند وکړم او دا ځل به هغه تېروتنې نه کوم چې تېر ځل مې کړې خو بوډۍ ورته وایي چې نه ته به بیا هم همدغه څه وکړې، ځکه دا هر څه به ستا هېروي، د جمعي ناخودآګاه د ټولیز ځان ناخبري شعور، ځانګړنه همدا ده چې ټول تېر ژوندونونه یا خاطرات یې هېروي یوازې د ځینو سمبولونو او رمزونو په څېر په خوب یا کله هم ویښ شعور ته راځي. له زړو اساطیرو سره زموږ مینه – سره له دې چې پرې عقلي باور نه لرو – له همدې ځایه ده، چې زموږ په زړو یادونو کې ځای لري او په لرغوني شعور کې بلاخره خپل عقلي ځای ته ځان رسوي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانځاني ښامار کې هنر ته تمایل:

ایمانویل کانت فکر کاوه چې هنر د ښکلا خوښوونې له غریزې سره مخامخ اړیکې لري استاد روهي هنر ته دغه تعریف غوره بللی:« هنر د ټولنیز شعور او بشري فعالیت یو ټاکلی شکل دی، چې واقعیت (Reality) په هنري ایماژونو کې منعکسوي او په استتیک ډول سره د نړۍ د پېژندنې او انځورونې وسیله ده.» (۱–۲۲)

دا د هنر تر ټولو عقلي تعریف دي خو بیا هم په کې د منځ ټکی استتیک «ښکلا خوښوونه» ده، انسان ښکلا ته د رسیدو لپاره هنر رامنځ ته کوي او له هغه ځایه، چې ښکلا خوښوونه د یوې غریزې په توګه د بشر همزولې ده، هنر هم، چې د دغې غریزې ممثل دی، له بشر سره ګډ نړۍ ته راغلی. هنر له ښکلا او تخیل څخه زیږې او د انسان د روحي تندې د خړوبولو چاره ترسره کوي. موږ ولې هنر ته اړیو، ځکه په شعور کې مو ځینې شاته تمبول شوي ګرومونه (عقدې) غواړي له دې لارې څخه ځان آزاد کړي.

ښامار که څه هم پخپله په یوه ښکلي قصر کې اوسي خو ښکلا یې نه خوښیږي په ښار کې د ښکلا هر مظهر نابودوي. په لومړي ورځ کله چې ښار ته ننوځي نو د ښکلا نښه «غرځنۍ» په غشي ولي:

په دې وخت کې نژدې هلته
غرځنۍ وه ګرځېد له مسته مسته
ساده زړې، بې خبره، وه معصومه پاکه
قهرمان ژر په لینده کې غشی کېښود
په یو کش غشی روان شو
غرځنۍ زړګی شو څېرې... (۳۱-۱۰)

خو د ښکلا پر عکس ښامار د بت پرستۍ ګروهې ته اهمیت ورکوي او غواړي په خپله ګټه یې وکاروي. ښامار د ښار راهبانو ته دنده ورکوي، چې دده د هسکې ماڼۍ خوا ته یو معبد جوړ کړي، چې دده «ښامار» مجسمه پکې اېښې وي چې نیم انسان او نیمه اژدها وي، بوډا راهب د ښامار په استازیتوب خلکو ته امرو نهي کوي او د ښامار قرباني او نذرونه مني.

خپل ځان ته پرستش د ځانځاني ګروم «عقدې» نښه ده همدغه ګروم د هنر او ښکلا پر ضد دریږي. په ځانځاني ښامار کې له ځانغوښتنې او ځانځانۍ څخه را زیږېدلې ګروهه او عقیدوي تمایل د ښکلا او هنر پر خلاف ده استاد مجروح لیکي:

د معبد د ګنبد لاندې
یو بوډا به ستر راهب و
جامې ژېړې، کمیس اوږد
سرسرتور هم
د بت پښو ته به تل ناست و
بیا به ده د بت له خولې کړه بیانونه...
... ټول ښایسته ښکلي شیان چې

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هر چاوو په کورو کې
ټول راتوی خرې خرې شول
دبت پښو ته
زیبایي له ښاره ولاړه
په معبد کې زنداني شوه (۱۰ـ۳۴-۳۳)

د نوې اروا پوهنې له نظره شاته تمبول شوي غرایز او عواطف که د هنري استعداد له مجرا څخه فوران وکړي نو د هنري پنځوونو «تخلیق» لامل ګرځي او Ego «ځانځاني» چې ددغو غریزو او عواطفو د فوران مخالفت کوي له هنر او ښکلا خوښونې سره هم مخالفت کوي، د هنري استعداد د ودې مخه نیسي، د خود پرستۍ شعور هڅه کوي د ګروهیزو دلایلو او خنډونو په مرسته د هنر او ښکلا مخه ونیسي.

داسې ادعاوې ډېرې دي چې د ښکلا خوښوونې غریزه د انسان په حیواني روان پورې اړه لري، حال دا چې د انسان Super Ego له حیواني غرایزو څخه کرکه لري، خودپرست شعور غواړي انسان له ټولو حیواني غریزو څخه لرې کړي. داروین فکر کاوه، چې:

« د ښکلا پېژندنې حس له پوهې سره اړیکې لري او آن ژوي هم د ښکلا پېژندنې حس لري». (۱۴–۱۲۵)

جیرین Girin همدا خبره په بله بڼه داسې کوي:

«د ښکلا د پېژندلو لپاره له غریزي ځواک پرته په بل څه فکر نه شو کولای».(۱۲۷-۱۴)

د ځانځاني بت د لمانځونکي ځواک او د ښکلا خوښوونې د غریزي ترمنځ شخړه او رواني جګړه په ځانځاني ښامار کې څو ځایه په تفصیل راغلې چې ډېره په زړه پورې ده.

په ځانځاني ښامار کې د عقل او فکر دریځ:

د استاد مجروح له متن څخه ښکاري چې عقل او فکر د احساساتو او غریزو په مقابل کې ځای لري. پر ځان مین شعور عقل او فکر د خپلو غلامانو په څېر استخداموي او خپله پاچاهي د همدوی په زور ټینګوي.

په نوې اروا پوهنه کې عقلي ځواک او فکر د وسایلو په توګه د ویښ شعور لپاره کار کوي. دغه ځواکونه پرځان مین شعور ته لاره هواروي چې د ځانستاینې، ځانولۍ او ځانښونې لپاره منطقي لارې پیدا کړي؛ غریزي او عاطفي ځواکونه په شا وتمبوي، استاد مجروح لیکي:

غریزې او عاطفې او هیجانونه
وو ددې هېواد لرغوني او سیدونکی
بې پروا به ګرځیدل آزاد سرمسته
په ځوانۍ او په ښکلا کې
تل بهار وو
تا کړه دغه اوسیدونکي، له ځان دورې
یا پابند تا په قیدو په دسپلین کړل...
... تادوی واستول زندان ته

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځمکې لاندې
زنداني د تل د پاره ابدي شول
تا مونده کړه، فقط دوه شيان
غلامان بس
يو و عقل، بل و فکر
دواړه ستا مشاورين شول...

د انسان روحي بدلونونه غير ارادي او نامرئي لاملونه لري، ځکه چې له تحت الشعور سره مخامخ اړيکي لري، عقل او فکر د انسان د ذهني فعاليت ارادي څواکونه دي او د شعوري فعاليت عمده وسايل دي، له علمي پلوه هم د استاد مجروح دغه سمبوليک تمثيل د منلو وړ دی.

ژورخپګان (Depression):

دا تر ټولو ملموسه او جدي رواني ستونزه ده چې انسانان ورسره مخامخ وي. ډېر ځله د ژور خپګان يا ديپريشن لامل نه وي معلوم، اروا پوهان فکر کوي چې د ژورخپګان د علاج پيل همدا وي چې لامل يې وپېژندل شي. يوه رواني فرضيه دا سې هم ده چې ژورخپګان هغه مهال رامنځ ته کېږي چې انسان له خپل ځانه ناهيلی شي. پر ځان بی حده باور او بيا د ناتوانۍ له امله د دغه باور ماتيدل ديپريشن رامنځ ته کوي.

د شکست او ماتې احساس له خپګان سره مل وي «ځانځاني ښامار» وايي چې ستر فاتح «خودي ښامار» يعنې پر ځان مين شعور د دغې ناروغۍ راوړونکی دی:

ستر فاتح د ټول عالم خو
ډېر راوړي وو له ځان سره ميکروبونه د ساري ساري امراضو
يو مهلک زهر قاتل يې
د وجوده خپريدو هم
ده راوړي و دې ښار ته
درې مرضه:
يو مرض غم او خپګان و
بل مرض قهر و عضب و
درېيم ډار او واهمه وه...
... زيات شمېر ښځې، ماشومان او بوډا يان به
په مرض د غم خپګان اخته کيدل... (۱۰ـ۴۱)

اروا پوهان کله کله له خپلو ناروغانو سره د خبرو اترو، مصنوعی خوب ورکولو يا هيپنوتيزم (Hypnotism) او نورو طريقو په وسيله غواړي د هغوی تحت الشعور ته لاره وکړي او د ګڼو هېرو شويو عقدو په منځ کې د ناروغ د خپګان لامل وپېژني بيا نو د دوی په نظر درملنه اسانه وي. راځئ وګورو د ځانځاني ښامار اتل څنګه هڅه کوي د خپل خپګان لامل وپېژني.

... بله ورځ، چې دا توپان سخت چليدلو

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژوند ، هستي يې لړزوله
ناڅاپي ورته ښکاره شو ، ددې هسې پریشانۍ
علت سبب لوی
ده ګومان کړلو يو وختی
چې په ژوند او په هستۍ کې
يو لوی درد خو ، تېریدل د زمانې دي
اوس يې پام شو چې عظیم درد
د زمان تېریدل نه دي
هیبتناکه وحشتناکه درد خو بل دی
دریدل د زمانې دي

د شعور واکمن سره له دې چې پر ښار حکومت کوي، په ښکلې مانۍ کې اوسي، بې قید و شرطه واکمن دی خو بیا هم له ژور خپګان سره مخامخ دی. تل ځوریږي او ویریږي، د خپل خپګان، ځور او ویرې په لامل هم نه پوهیږي، په داستان کې شاعر نتیجه اخلي چې بالاخره قهرمان د خپل خپګان لامل مومي او هغه د مرګ حتمي راتلل دي.

په دې اړه د ښامار له روایت څخه دا پایله هم ترلاسه کیږي چې ژور خپګان که ونه سپړل شي په روح کې ګواښمن ګرومونه «عقدې» رامنځ ته کوي چې دغه ګرومونه بیا د جنایت او جرم لاملونه ګرځي او د انسان په نهاد کې جنایت کولو ته میلان رامنځ ته کوي:

زلمو تل شخړې جګړې کړې دښمنۍ کړې
مرګ قتلونه به يې کول
تو یولې به يې وینې يو د بل تل
ډېر کوچنیان به د ځوانۍ له عمره مخکې
د خپګان په نرۍ تبه رنځیدل او مړه کیدل

ژور خپګان د قهر، ویرې، اضطراب او بې باورۍ لامل هم ګرځي، بې باوري د یوې رواني نیمګړتیا په توګه ټولنیزې ستونزې هم را زیږوي:

که مرض د غم خپګان به لږ قلار شو
که د قهر او د غضب تبه به لاړه
واهمه او ډار هیڅ وخت نه ورکیدلو
ساري بد مرض خود او
چې جاري تل شامدام و
نور به خلکو يو پر بل اعتماد نه کړو
نه باور د چا په مینه محبت و
نه دوستي وه، نه اخلاص و ، نه رینښتیا رینښتیا خبرې
ډاریدل خلک يو بل نه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له مرګ څخه ویره:

«د ژوند تلپاتې اضطراب دا دی چې ژوند تلپاتې نه دی!»

لومړني انسانان چې و پوهیدل مرګ حتمي دی او له مړینې چاره نشته نو له تلپاتې اضطراب سره مخامخ شول، له مرګ څخه ویره د ناځانخبري شعور په درې واړه پوړونو «تاریخي»، «قومي» او «فردي» کې پټه ده او هر انسان د موریانې په څېر له دننه څخه خوري. د تلپاتې ژوند لپاره هڅه د انسان یوه داسې تلوسه ده چې تل یې دغه عجیب موجود کړولی دی او تقریباً همیشه په خپل دې کړاو او هڅه کې ناکام پاتې شوی.

زړې اسطورې، بیلا بیلې مذهبي کیسې، افسانې، شعرونه، انځورګري او تاریخي روایات ددې شاهدان دي چې انسانانو تلپاتې ژوند ته د رسیدو لپاره څومره کړاوونه ګاللي دي.

تر نورو د زړې موندل شوې حماسي ګېل ګمېش یوه لویه برخه په دې هکله ده چې ددې حماسې اتل ګېل ګمېش له مرګ څخه د تېښتې او تلپاتي ژوند ته د رسیدو لپاره اوږده سفرونه کوي. هغه چې ویني د ېر نږدې دوست یې «انکیدو» چې غورا غښتلی او ځواکمن و، مري نو پخپله فنا یې باور راځي، دا نو د ګېل ګمېش په څېر متکبر او غښتلي پهلوان ته تر ټولو لویه غمیزه «تراژیدي» ده چې پر خپل مرګ باور وکړي. ګېل ګمېش ددې لپاره چې د تلپاتي ژوند راز و مومي د بلې دنیا سفر پیلوي او د نوح (ع) چې په منظومه کې د «اوته نه پیش تیم» په نامه یاد شوی ملاقات ته ورځي. له دغې مشهورې او زړې حماسې څخه به دا څو کرښې راوژباړو!

اووه شپې او ورځې مې د هغه «انکیدو» مړی وساته!
نه مې پرېښوده چې خښ یې کړي
آن چې له پزې څخه یې چینجي راولویدل
د هغه تر مړینې وروسته مې ژوند ته ونه شو کتلای
او لکه د بیابانونو غل، ورڅخه پټ ګرځمه
اوس اې میرمنې!
ای «سی دوري سابیت»* چې در ته ګورمه!
آیا کولای شم چې له مرګ سره مخامخ نه شم
او له دې ویرې څخه ځان لرې کړم؟
سي دوري سابیت ګېل ګمېش ته وویل:
«ګېل ګمېشه! خوشې هڅه کوې؟
هغه تلپاتې ژوند چې ته یې لټوې
هیڅکله به یې تر لاسه نه کړې

---

* سی دوري سابیت snider sabit هغه پوهه ښځه چې ګېل ګمېش ته په یوه مزله کې مخې ته ورځي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هغه وخت چې آدم یې هستاوه
مرگ یې هم په نصیب کړ...   (۱۰ـ۱۴۳)

له مرگ څخه ویره دومره د انسانانو پر شعور، حواسو او خوبونو حاکمه ده چې د روحي اضطرابونو، خپگانونو، ناهیلیو او د پوچۍ د احساس لامل گرځي.

انسان فکر کوي، دا هر څه ولې کیږي، یعنې څه؟ او بالاخره مرگ !!!

د یونان، روم او هند په زړو افسانو کې لسگونه پېښې دا سې موندلی شئ چې یو څوک د ابدي ژوند په لټه کې خپل هر څه پریږدي او له ځانه بهر وزي. د حضرت خضر (ع) چینه، د آب حیات اصطلاح، د کلپسو وصال، د لمرد زوی – یا د لمرد رب النوع – طلایي ویښته او دا سې نور هغه اساطیري سمبولونه دي چې د تلپاتې ژوند هیلې انځوروي.

کره کتونکي وایي، چې «اودیسوس» ځکه د یونانیانو په نظر استثنایي قهرمان دی چې خپلې میرمنې او هېواد ته د وفادارۍ لپاره له ابدي ژوند څخه تېر شو، هغه مهال چې د «اوجیجیه» ټاپو ته ورسید او د کلپسو په نامه یوه ښاپیرۍ پرې مینه شوه، دغې ښاپیرۍ اودیسوس اته کاله په ډول ډول بهانو له ځان سره وساته او بالاخره یې چې خپل کورته د هغه د ستنیدو تنده ولیده ورته یې وویل، چې که له ما سره پاتې شې نو ابدي ژوند به دې په برخه شي، خو اودیسوس ونه منله او په پای کې زئیوس له کلپسو څخه غوښتنه وکړه چې اودیسوس ته اجازه ورکړي چې ولاړ شي.

څومره لوی قیمت! ښایي اودیسوس هم ځکه داریسک منلی و، ډاډه و، چې ابدي ژوند نشته او بالاخره به مري، خو په هر صورت ظاهراً یې د خپلې وفادارۍ لپاره لوی تاوان په ځان منلی و.

گویته د فاوست په تراژیدي کې همدې ته اشاره کوي، فاوست د یوه تلپاتې ژوندون لپاره خپل روح په شیطان پلوري.

د شرقي صوفیانو په آثارو کې پر معنوي ابدي ژوند ټینگار کیږي، دلته هم د فنا او مرگ له ویرې څخه تیښته شته، عرفان یوه لاره په گوته کوي او هغه د عرفاني سلوک او درجو په تېرولو سره حق ته رسیدل دي، دوی باور لري چې د ریاضت، تقوا او نفس سره د مبارزې له لارې د وصلت او وحدت درجو ته د سالک رسیدل هغه ته جاوید او ابدي ژوند او فلاح ور په برخه کوي. موږ گورو، چې د تصوف له نظره د ابدي ژوند یو لوی خنډ نفس دی، هغه نفس چې موږ ورته ځانځاني ښامار یا ایگو هم وایو.

استاد مجروح کټ مټ همدا خبره تمثیلوي او ددې پېښې رواني اړخونه انځوروي، هغه اضطراب او ویره چې انسان یې له مرگ څخه لري په ځانځاني ښامار کې څو ځله انځور شوې ده:

پرښته د تروږمو
بله ورځ، دا زموږه قهرمان ستر،
شو را پورته له درانه خوبه ناوخته
د همیش په شان یې وکتل خپل ځانته آئینې کې
خو هر څومره چې به څېر شو ائینې ته
یوه څېره ناشنا ناشنا ورته ښکاره شوه
ده ونه پېژاند ځان هیڅ

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځکه ځکه،
دده عکس په آئينه کې ډېر مغشوش و
او عجبه خو لا دا وه
په آئينې کې دا څېره ورو ورو روانه ورکيدله
* * *
هم په دې ورځ، چې ماښام شو توره خړه
را پيدا شوه له کوم ځايه
را روانه، پټه پټه، غلې غلې
يوه ناشنا زړه بوږنې وه
د ښار لويې دروازې ته ودريدله
څېره بده، هم مرموزه
تور کميس تور يې پرتوګ تور يې زړوکی د لوګي وو
د ښار لويه دروازه شوله برسېره،
په خپل سر له خپل ځانه
بوږنې ننوته ښار ته
د هغې هسکې ماڼۍ په لوري لاړه
خو ناشنا شانتې بوږنې وه،
بې له دې نه چې قدم په ځمکه کښېږدي
د ښايسته زينونه وختله پورته
بې له دې نه چې کوم مکث يا توقف کړي
د مرمرو جګو ستنو نه شوه تېره
د ښايسته ځلانده قصر دروازې ته ودريدله
دې بوږنې بيا،
نه زنځير د دروازې وشرنګولو،
نه يې ور وټکولو،
ور برسيره په خپل سر شوه
بوږنې لاړه، شوه په قصر کې دننه
دا ناشنا زړه بوږنې خو
څېره بده هم مرموزه
ستر واکمنه پرښته د ترورږمو وه
دا راغلې وه د ستر واکمن ديدار ته
خو لا اوس هم
تيار نه و ملاقات ته قهرمان ستر

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرښته وه ور روانه، ورنژدې شوه
قهرمان ستر يې له لاسه ونيولو
بيا موسکۍ موسکۍ کيدله
څېره بده هم مرموزه
بيا يې وکړو اشارت ناشنا افق ته
هلته دورې قهرمان ته
څه چې څو اوس
قهرمان زموږ ودار شو
له دې هسې نا اشنا مسافرت نه
نو يې دا شانتې ځواب کړو :
زه خو دلته ميشته خوښ يم
ددې ښار په ديوالو کې
د ښاريانو د څراغ په پلوشو کې
ستر واکمنې پرښتې ورته په نرمه ژبه ووې
خبر نه يې؟ چې اوس دلته خو څوک نشته
نه کوم ښار شته، نه ښاريان نه څراغونه !
قهرمان په زارۍ ووې
اخر زه خو، لا تر اوسه،
په خپل ژوند پوه شوی نه يم !
نه لذت ما کوم ميندلی ! نه ليدلې خوشالي ما
لاتر ننه، لاتر اوسه
حتی نه دی پيدا کړی، ما خپل ځان هم
لږ نوبت راکړه چې لاړ شم،
يو ځل شاته،
تېرو شو پړاوو ته بېرته ستون شم
خپله ورکه، نامعلومه، خو پيدا کړم !
بيا يې ووې:
خبر نه يې؟
اوس خو وخت ناوخته شوی دی بې شانه
په شاتګ هم بې فايدې دی، ستا دپاره
ځکه ته به بيا تکرار کړې
کړې کړې ګناهونه
بيا به درومې، ځغلې ځغلې،

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځانځاني پسې د ځان خپل
هم په دې سراب پسې به بیا روان شې
په اخر کې، یو ځل بیا به،
ته را ورسیږي دلته، دې صحرا ته
قهرمان په زاری ووې
ته غوږ کښېږده...
زه خو اورم یو اواز له لرې ځایه
زه یقین لرم چې هلته په بېدیا کې
ما څوک غواړي، ماته غږ کړي
څوک زما په انتظار دي
اجازت را کړه چې ورشم
تپوس وکړم. چې څه وایي؟
زه باور کړم، کوم مهم پیغام لري زما دپاره
بوډۍ بیا وموسکېدله، په خندا شوه
نو یې ووې:
دا خو زه یم چې راوړی مې پیغام دی، ستا دپاره
یو پیغام د پیغامونو !
ته پخپله ښه پوهیږي،
چې په سراسر نړۍ کې
اوس څوک نشته غیر له مانه
چې اواز در باندې وکړي
انتظار وي ستا راتګ ته
یا پیغام کوم درته راوړي
کوم آواز
چې اوس ته اورې
بل څه نه دي
د خزان بې رحمه باد دی
زما دوست زما ملګری
چې را الوزي په غنو په اغزو کې
قهرمان یو ځلې بیا پېل په زاری کړو
اخر دومره خو فرصت لږ شانتې را کړه،
چې یو ځلې، د دریاب غاړې ته لاړ شم
یو وار بیا تماشه وکړم،

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د اسمان د آبي رنګه کنارو زه
د سیند پورې غاړه تېر شم دورې دورې
دا خپل ځان لړ شانتې هېر کړم
ځو شېبې لنډې خو وکړمه ژوندون زه
لکه ځوک چې هڅه کاندي
کوم بدخویه، ناکلاره کوچنی په خوب باندې بیده کړي
په دې شانتې، دا بوډۍ هم
مهربانه وه بې شانه
په پسته ژبه لګیاوه، نرمه نرمه
په ورو ورو یې ورته ووې
اې زما د زړه واکمنه
هر څه تېر دي
اوس خو ډېر ناوخته شوی دی ناوخته
د زړه سره! ستا یادېږي؟
په هر لار چې تا ګوزر کړو
پل معبر دې ورانولو
په هر سیند چې تېرېدلې
نو بېړۍ به دې سېځلې، خپلې شاته
تا ګومان کړو.
چې په دې شان د غلیم لاره شوه بنده
هیڅ دشمن به په تا ونه کاندي برید نور
په واقع کې ته خو هغه قهرمان یې
چې دې خپلو فتوحاتو یې مات کړی مغلوب کړی
اوس نه پل شته، نه معبر شته، چې پرې تېر شې
نه کښتۍ شته، نه زورقه چې په سیند دې پورې باسي
لارې نشته
ټولې بندې دي تړلې
یګانه لار د خپل ځان د هېرولو،
هغه لار ده، چې یې زه درته درښایم
یګانه پړاو چې هلته
د خپل ځان له جهنمه خپل ځان خلاص کړې
هغه ځای دی،
چې زه اوس تا له خپل ځان سره هلته بیایم

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

* * *

د لومړي کرت د پاره
په خپل ژوند کې
قهرمان په حساب پوه شو
بينايي ورته پيدا شوه
چې هيڅکله، په عالم کې
تبنتبدلی هيڅوک نه شي له قسمته
که هر څومره نن سبا کړي
سرنوشت ته
بيا سبا دی، بيا انجام دی، خاتمه ده
قهرمان په ژور تل کې د هستۍ خپل
احساس وکړو
چې مطلق يوازې پاتې دی يوازې
او فقط يوه لاره پاتې بله نشته
هغه لار چې تللې، د ناشنا منزل په لوري
په تورتمو تروږمو کې
نامعلومه، بې انجامه
نو را پاڅيدو ولاړ شو
د تورتم په پرښتې پسې روان شو
بيا را ووتل دوی دواړه
د مانۍ له کنډوالونه
د لوی ښار له خرابونه. بيا روان شول
لاړل لاړل کومې خوا ته نامعلومه...

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دریم فصل

په ځانځاني ښامارکې شعور او تحت الشعور

ښایي پوهاند بهاؤالدین مجروح لومړی افغان معاصر شاعر و ،چې په خپل شعر کې یې دنوې اروا پوهنې یوه موندنه (تحت الشعور) تمثیل کړې ده. او هغه هم په ډېره په زړه پورې بڼه ، ځانځاني ښامار په حقیقت کې د ځانځاني نړۍ د لاروی سفر له شعور څخه و تحت الشعور ته تمثیلوي او دا ښیي ، چې څنګه د تحت الشعور په تورو سمڅو کې د انسان ډېره برخه هستي پټه ده ؟

پخپله استاد مجروح د اژدهای خودي (فارسي متن) په پایلیکونو کې کاږي:

«ځان خبری شعور هغې سمڅې ته ورته دی ، چې ژورتیا یې ځانپرسته شعور ته دلیدو وړ نه ده ، خو په یوه بحراني دوره کې وګړی خپل چاپیریال تش ، وران او وچ ویني ، نو فکر کوي ، چې د ژوند انګیزې ښایي په تحت الشعور کې پټې وي. یا په بله ژبه د ژوند سرچینه د سمڅې په ژورو کې ورکه ده او بهرته له بهیدو څخه پاتې ده. انسان مجبور دی ، چې د ذهن له بې ژونده برخې تیر شي یا د اثر په ژبه (د وچ بیابان او دښتې سفر پیلوي) او د تحت الشعور درشل ته رسېږي ، مګر... ځانپرسته شعور په تحت الشعوري منځپانګه کې ورکېږي او (ځانځاني) او (انانیت) یا ځانولي له لاسه ورکوي ، په عامه ژبه دې حالت ته لیونتوب وایي.» (۱۱ـ۱۴۲)

استاد مجروح یو بل ځای د تحت الشعور په اړه لیکي:

« د تحت الشعور غبرګون د شعوري کړنو جبران دی ، په دې مانا ، چې شعور بهر پلوی دی ، او هڅه یې داده ، چې د بهرنۍ نړۍ له حالاتو سره جوړ جاړی وکړي ، خو پر عکس د بنیاد مانو ګډې تجربې ښیي ، چې تحت الشعور دروني غبرګون ښیي.» (۱۱ـ ۱۵۹)

تحت الشعور (ناخوداګاه) یا ځان ناخبری شعور Unconscious د The skeptic's Dictionary - انلاین سیند -

داسې تعریف کړې:

The Unconscious or Subconscious mind, according to classical fieudian psychoanalysis is a part of the mind that stores Repressed memories .

ژباړه:

ناخوداګاه یاتحت الشعور دفروید دکلاسیکی اروا پوهنې له مخې دشعور هغه برخه ده ،چې شاته تمبول شې خاطرې او غرایز پکې خوندي (زیرمه) شوي وي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سکیپټکیس ډیکشنري د ناخوداګاه یا تحت الشعور دواړه انګریزي معادلات: Unconscious او Subconscious را اخېستي. (Un) د (لا) یا (نا) او Sub د (تحت) او conscious د شعور په مانا دي. عربي معادل یې لاشعور او تحت الشعور کېږي او پښتو یې پوهاند زیار ځانخبري او ځان ناخبري بولي.

دا تر شعور ورها خوا دانسان دهغو شاته وهل شویو، هېرو شویو او ځپل شویو غریزو، تخیلاتو، خوبونو، غوښتنو، او عقدو زیرمه ده، چې د فردي، قومي او ګډ بشري ژوند په اوږدو کې له شعوري ساحې څخه تحت الشعوري برخې ته رسوب کوي. اوس مهالي ارواپوهان فکر کوي، چې هیڅ عاطفي – فکري – تخیيلي – ذهني او استدراکي پېښه کاملا نه ورکېږي او لکه ماده یوازې خپله بڼه بدلوي، ښایي ګڼې پېښې تحت الشعور ته ننوزي. دفروید کشف دا و، چې دغه تحت الشعوري پدیدې هڅه کوي په بیلابیلو بڼو بېرته د شعور ساحې ته راشي نوموړی په دې اړه په زړه پورې مثال هم ورکوي، چې وروسته به په تفصیل راشي خو اوس به تحت الشعور د پېژندلو لپاره یو څه نور تفصیل هم ورکړو.

ددې لپاره، چې تحت الشعور وپېژنو او د شعور له ساحې څخه یې په توپیر وپوهېږو اول به د شعور تعریف وګورو. دځانځاني ښامار شاعر پوهاند مجروح په خپل یو بل اثر «دجبر او اختیار دیالکتیک» کې دشعور ساحه دهاملتون او بالدوین له نظره رامعرفي کوي:

«شعور conscious هغه نسبتاً کامله، نسبتاً رڼه پوهه، چې روح یې په خپلو حالاتو او خپلو اعمالو لري. موږ دشعور تعریف نه شو کولای. موږ پخپله ښه پوهیدای شو، چې شعور څه شی دی؟ مګر موږ نه شو کولای، چې غیر له کومې اشتباه دا رڼه پوهه، چې موږ یې په ځان لرو، نوروته دتعریف په شکل وپوهولای شو. ددې علت بسیط دی. شعور دهرې پوهې په ریښه کې پروت دی. (هاملتون)

هغه حالت، چې موږ ورو ورو په یو بې رویا خوب کې له ځانه بې ځانه کیږو ... هغه حالت په کوم کې، چې موږ ورو ورو دیو آواز په وسیله راویښیږو او په ځان پوهه پیدا کوو دا هغه څه دی، چې شعور ورته وایي» (بالدوین)

استاد مجروح وړاندې داخلاقي شعور پېژندنه هم کوي، چې پر اعمالو دقضاوت قوه ده. (۱۱-۱۷۳)

له تحت الشعور سره موږ هیڅ راز ارادي تماس نه لرو. شعور زموږ دویښې پوهې ساحه ده، چې کاروویې. استاد مجروح لیکي، چې «فکر پخپله دتحت الشعوري قواوو دتاثیر لاندې دی.» (۱۱-۷۰)

دفروید له نظره تحت الشعور په یو بل ځای کې داسې راپېژني:

«دفروید په عقیده تحت الشعور د روح هغه منطقه ده، چې دانسان ابتدایي او حیواني غرایز پکې په مجادله کې دي، عقل، فکر، تخیيل، اخلاق، صنعت، اونور انساني صفات او مظاهر که موږ په دقت تحلیل کړو، نو په تهداب کې به یې دغه حیواني غرایز بیا مومو .... دفروید په فکر د انسان اساسي غریزه جنسي او شهواني غریزه ده، چې دآرټ (شعر) مجسمه تراشي، نقاشي، تمدن... په راز راز رنګینو جامو کې ځان راښکاره کوي. (۱۱-۷۱)

که څه هم تحت الشعوري فعالیتونو یا د شاته وهل شویو عقدو فوران، ځان ناخبری (ناخوداګاهي) تمایلاتو ته بشر له پخوا هم متوجه و، د یونان، هند، مصر او بین النهرین زاړه آثار، دنړۍ

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځيني لرغوني مذهبي متون او لرغوني ادب ددې شاهد دی ،چې انسان خپلو ځانځاني الهامونو ته متوجه و . او ډېر ځله يې په خپلو هنري – ادبي پنځونو کې دغه الهامونو ته اشاره کړې ده .

له ډېر پخوا څخه خوبونو ، تخيیلي سمبولونو او په اساطيرو او حماسو کې دکرکټرونو غير شعوري انګيرنې په تحت الشعور کې غريزي غوښتني ناپيژندل شوې تداعي ګانې موږ دې حقيقت ته متوجه کوي ،چې دتحت الشعور ساحې ته ورته يو پټ راز وسواسي بشر ته ځان ورښوولی دی .

حماسه پيژندونکي فکر کوي ، چې ګېل ګميش يوازې ددې لپاره دهوم ببه (درس دځنګل پاچا) جګړې ته ملا ونه تړله ، چې تر ځان بل څوک کمن يې نه غوښت ، چې ژوندی دې وي ، بلکې د اساطيرو پوهان فکر کوي ، چې ښايي له تاريخي پلوه ګيل ګمېش له هوم ببه څخه په قومي ناخوداګاه کې ګروم (روحي عقده) درلوده او کله يې چې دهغه وژل وليدل دغه ګروم پرانېستل شو . د پاچا اديپ په حماسه کې دفرويد پلويان په ناخوداګاه کې هغې پټې عقدې ته اشاره کوي ، چې ګواکې زامن يې د پلرونو په وړاندې لري ، د دوی په نظر پاچااديپ خپل پلار يوازې دتصادف له مخې نه و وژلی، بلکې په تحت الشعور کې يې له هغه سره کرکه وه . نوي اروا پوهان يو ګام وړاندې ځي او په دغې تراژيدي ډرامه کې ابوالهول او دهغه معما له پلارولۍ سره دکرکې سمبولونه ګڼي ، چې په عيني توګه نه بلکې داديپ په ذهن کې به پېښې شوي وي . په اروا پوهنه کې د اديپ عقده مشهوره ده او داهغه عقده ده ،چې زامن يې له پلرونو سره لري .

خو زيګموندفرويد کولای شول په روح کې دتحت الشعوري پديدو او پر شعور دهغوی اغيز راوپيژني ، که څه هم استادمجروح دفرويد کشف بشپړ نه ګڼي اووايي :

« دتحت الشعور کشف د اهميت له مخې دکريستوف کولومب دکشف په څير و ، نوموړی ، چې امريکا ته ورسيد فکر يې وکړ هندوستان ته رسيدلی دی او په دې پوه نه شو ،چې يوه نوې لويه وچه يې موندلې ده . په همدې توګه فرويد د ناخوداګاه شعور قلمرو وموند خو هغومره ، چې نن ددې امر (تحت الشعور) په اهميت خبرې کېږي ، فرويد په خپل وخت کې نه و ورته متوجه شوی .

وروسته بيا دده د لارې نامتو لاروی يونګ C.G.Tung دتحت الشعور په اړه خلک وپوهول . »

(۹ ـ ۱۵۵)

فرويد دتحت الشعور په معرفۍ کې شاته وهل شويو احساساتو ته اهميت ورکوي او فکر کوي ، چې هېر کړای شوي او ځپل شوي غرايز ، عواطف ، غوښتنې او احساسات دي ، چې تحت الشعور ورڅخه جوړېږي ،دی دغې پروسې ته Repression وايي . راځئ هغه تمثيل ،چې دغه نامتو اروا پوه يې د شعور او تحت الشعور په اړه لري دلته رانقل کړو ، فرويد دغه څرګندونې دامريکې په متحده ايالاتو کې د يوې علمي وينا په ترڅ کې کړې دي: « اجازه راکړئ داسې وګڼو ، چې دکنفرانس په همدغه کوټه کې ،چې تاسو اوريدونکي يې باادبه او پوهنپاله خلک دي - او زه ترې مننه کوم – خو فکر وکړئ دلته داسې څوک هم وي ، چې له رواني پلوه ناروغه وي او ناسم رفتار لري فکر وکړئ دغه سړی په خندا وو ، پرله پسې خبرو او پر زمکه دپښو په کشولو زما فکر له اصلي موضوع څخه اړوي او دخبرو خنډ مې ګرځي . زه به ناچار دخبرو له دوامه لاس اخلم او ښبنه به غواړم ، بيا به نو څلور ښاغلي ، چې ښه ځواکمن هم دي ، راپاڅيږي او دغه مزاحم سړی به تر يو څه تېل مټېل وروسته له دغه ځايه وباسي . شړل شوی سړی به بېرته دراتلو اجازه نه لري او زه به خپلو خبرو ته دوام ورکوم . خو ددې لپاره ، چې خنډ بيا رامنځته نه شي او مزاحم سړی بېرته

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دخبرو تالار ته رانه شي څلور مټور ښاغلي به خپلې څوکۍ له دروازې سره کېږدي او مزاحم به راننوتلو ته نه پرېږدي. یعنې تر ممنوعیت وروسته دهغه له راننوتو سره مقاومت هم کېږي. اوس که دغه ساده مثال له رواني لاملونو سره پرتله کړو د شاته وهل کیدو Repression ښه مثال ګرځیدای شي. (۷ـ۸۷،۸۸)

تردې وروسته فروید دشعور او لاشعور تر منځ هغو درزونو او منفذونوته اشاره کوي ، چې ښایي دشاته وهل شویو پدیدو دنفوذ لپاره رامنځته کېږي.

فروید دخبرو تالار خوداګاه (دشعور ساحه) او بهر دتحت الشعور ساحه ګڼي ، شړل شوی سړی دشاته وهل شویو غوښتنو مثال بولي او فرضیه وړاندې کوي ، چې دغه غوښتنې او تمایلات نه یوازې داچې بهرته شړل کېږي، بلکې دشعورساحې ته دراګرځیدو مخه یې هم نیول کېږي .

د فلسفې دتاریخ یو نامتو لیکوال یوستین ګوردر په خپل کتاب (دسوفي دنیا) کې دفروید همدغه تمثیل رانقلوي او په تفسیر کې یې لیکي:

«هغه افکار ، چې دځانخبري ضمیر (شعور) له نظره ممنوع او نامطلوب دي. د شعور له ساحې څخه شړل کېږي خو دهغو بې حده ځېل د رواني ناروغیو لامل ګرځي». (۱۷–۵۰۸)

تر فروید را وروسته اروا پوهانو دتحت الشعور ساحه ډېره لویه ګڼلې او پریکړې ته رسیدلي ، چې دانسان رواني اضطرابونه ، حرکات ، غبرګونونه ، انګیزې او انګیرنې تر ډېره بریده له تحت الشعور څخه اغیز مني نظر شعور ته. دوی وایي دشعور مثال دکنګل د هغه لوی غره په څیر ده ، چې یوازې د څوکې یوه وړه برخه یې له اوبو څخه راوتلې وي. همدغه وړه برخه ،چې ښکاري دشعور برخه ده او تر اوبو لاندې دغره لویه برخه ، چې نه ښکاري ، تحت الشعور دی.

پردې دپوهیدو لپاره پیچلي استدلال ته اړتیا نه شته موږ یوازې د عمر یوه وړه برخه په شعوري ویښتیا کې ژوند کوو ، دخوب ، بې خودۍ او هېرتیا شیبې مو له لا شعور سره دي دناخوداګاه قومي او ګډه بشري برخه ټوله په لا شعور کې پټه وي او دفردي روان لویه برخه هم هره شیبه په تحت الشعور کې رسوب کوي. هره شیبه ، چې تېرېږي خاطره یې لاشعور ته سپارل کېږي.

کارل ګوستاویونګ دخپل کتاب (انسان او د هغه سمبولونه) په لومړي فصل کې دتحت الشعور په اړه مفصلې خبرې کوي ، دغه نامتو اروا پوه دکتاب همدغه فصل پخپل قلم لیکلی او نوم یې دی (د انسان له ناخوداګاه سره اشنایي) یونګ په پیل کې دناخوداګاه په اړه کښلي:

« داسې وقایع شته ، چې موږ په ځان خبرۍ کې ورته پام نه دی کړی یا په بله مانا دغه پېښې زموږ دځانخبرۍ درشل ته نه دي وررسیدلي ، دا وقایع پیښې شوي دي خو موږ په نیمه ځانخبرۍ کې پرته له دې ، چې په ځانخبرې بڼه یې وپیژنو هغه مو جذب کړې دي. موږ یوازې هغه وخت ددې پېښو دشتون په اړه خبرېږو ، چې دیوې شیبې شهود Intuition ته ورسیږو یا د ژور تفکر پر مهال ددغو پېښو لورته ورنږدې شو . امکان لري موږ ددغو وقایعو هیجاني او حیاتي اهمیت ته پام نه وي کړی ، خو وروسته دیو ډول تر اند وروسته (پس اندیشه After thought) په توګه زموږ له تحت الشعور څخه سر راپورته کړي.»
(۲۲،۱۲)

یونګ د تحت الشعور دپیژندلو لپاره دانسان پر خوبونو کار کوي او دخپلو ناروغانو بیلګې ارائیه کوي ، چې څنګه یې خوبونو له تحت الشعور څخه دځپل شویو او هېرو شویو رواني پېښو استازیتوب

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کاوه ، یونګ دخوبونو او تحت الشعوري سمبولونو پېژندنه وړاندې کوي او له زړو خاطراتو څخه دنوي نسل دیادونو اونښو ذکر کوي ، چې دوی ته په میراث پاتې دي. یونګ زړو افسانو ، اساطیرو او کیسو ته اشاره کوي او دانسانانو ګډ سمبولیک او ناخوداګاهي واقعیتونه معرفي کوي؛ مثلایونګ وایي: هغه څوک ، چې تر خپل وس لوی کارونه کول غواړي یا له خپل توان او دریغ اوچت خیالونه لري ښایي په خوب کې ځان دالوتلو یاهم رالویدلو په حالت کې ویني.

دیونګ له همدې اشارې څخه ښکاري ، چې ځانځاني یاځانولي (خودي) یا Egoism په تحت الشعور کې ژورې ریښې لري ، چې ډېر ځله زموږ له ارادې څخه بهر وي ، اوس به راشو او وبه ګورو ،چې دانساني روح دغه پیچلې او مغلقه برخه زموږ استادمجروح څه ډول تمثیل کړې ده:

په دویم څرخ کې دځانځاني ښامار لاروی ،چې د واقعیتونو او ژوند دماناوو په لټون پسې وتلی دځان مونډنې په نیت دخپل شعور بریدونه ماتوي او دلاشعور مغارې ته ننوزي ،استاد دغه برخه داسې تمثیلوي:

لاروی دنیمو شپو نور خبر نه شو
چې په څه شانتې روان شو ،
دتور تمې مغارې دخولې په لورې.
دماښام ښاپیرکو ځلانده سترګې بې حسابه ورته ځیروې.
دتور تم پهره داران وو ، هلته ناست ده ته یې کتلې.
غټوغټو هرې خواته وو جالونه اوار کړي.
تنابونه راښکودلي کلک تړلي.
لاروی په ځان پوه نه شو ، چې له دوی نه څنګه تېر شو.
لاړو لاړو ...
فقط دومره په ځان پوه و .
چې احساس دبیرې ډار هېڅ ورسره نشته
بیا لیدل ده ،
چې روان قدم قدم و ، کوزېدلو له زینو نه ،
په نرمۍ په آرامۍ ډېر
دا زینې وې هم آوارې هم پراخې.
د زینو رنګ معلوم نه و
هم احساس کړو لاروی ، چې ،
دقدم لاندې څه نشته
نه ډبره کومه ځمکه کلکه سخته.
تابه وې ، چې هرې خواته هر څه موم دي.
یوه ماده پسته سیاله هم بېرنګه
ده ګومان کړو وزن یې نشته

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دبنګې په شان سپک دی.
په لړزه لړزه روان دی
په ورو ورو ښکته سقوط کړي
دغه ځای یو هسې ځای و
چې نه تود و او نه سوړ و
نه رڼا وه نه تورتم و
دېوالونه ښکاره نه وو
شاوخوا ته هر څه ورک پناه پناه وو
په مغشوش خړ پړ منظر کې
خویوازې هلته دورې په یو ځای کې
د تورتم په ژور پای کې
یوه کوچنۍ شانتې رڼا وه ځلیدله
دبنګې په شان سپک سپک
هغه ټولې غلغلې ټول شورماشور چې ،
پاس د سمڅې په مدخل کې اوریدلو
دهغو کوم اثر نه و
نه غړمباوه د دیوانو ، نه شرنګار د زنځیرونو
نه دربا دځغلیدو وه د وحشي مست مست اسونو
نه خو هلته سمندر و ، نه دریاب نه یې بستر و
چې به کله په کلار غلی خاموش و
بیا به کله توپاني شو له غضبه غرېدلو
هلته چوپه چوپیا یې وه
بل څه نه وو
ارامي وه ، نا اشنا سکوت سکون و
هر قدم چې لاروی ښکته کېدلو
سپین غبار ترې تاویدلو ، خړې لړې زیاتېدلې
په دې لړو په غبار کې
نا شنا شبحې جوړېدلې ، خوځیدلې هرې خواته
بیا به تار په تار کېدې محوه کېدلې
بیا به دورې هلته نورې نوې بڼې د اشباحو راوتلې
خوځېدلې ، هم به تللې هم راتللې ، جوړېدلې ورکېدلې
دغه سمڅه ژوندی روح وه لاشعوره
په سکوت په آرامۍ کې یې ژوندۍ د خیال دنیا وه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

هی لګیاوه څه خوبونه ورسره وو رویاګانې یې لېدلې
دخیالونو تصویرو په جوړولو کلکه بوخته
مودې ډېرې تېرېدلې
په دې هسې ښکته تللو
لاروی ښکته روان و ، سپک بې وزنه
ژور تل ناشنا غبار و ، خړې لړې
ډوبېدلو ډوبېدلو

دانساني روح پټو برخو ته داسې سفر پخوا هم تمثیل شوی دی ، په لویدیځ کې دانته په الهي کمیدي کې او په یوناني اساطیرو کې اورفیوس پخپلې معشوقې اوریدیسیه پسې داروا حو دنیا ته سفر کړی دی. دفلسفي دتاریخ ځینې پوهان فکر کوي ، چې معاصرو غربیانو هم دغه تمثیل له ختیزو صوفیانو څخه اخیستی ، اسدآسمایي فکر کوي ، چې د نیشاپوري عطار منطق الطیر او دغزنوي سنایي سیر العباد الی المعاد همداسې سفرنامې دي ، چې انسان یې دخپلو روحي وسوسو له مخې د شعور ساحې ته کوي.

د استادمجروح کار تو پیر لري اوهغه ځکه ، چې په شلمه پیړۍ کې خپل افغان مخاطب ته دختیزو عرفاني تمثیلونو او لویدیځونیو اروا پوهنیزو علمي موندنو یوه ګډوله دشعر په ژبه داسې تمثیلوي ، چې فکري موندنې نوې خود تمثیل زمان – مکان، پرسوناژونه او کرکټرونه اشنا او محلي دي. که تر استاد مجروح وړاندې پښتو ادب وکتل شي ،نوې اروا پوهنې په تېره بیا دتحت الشعور داسې روڼ – علمي او شاعرانه تمثیل نه دی شوی. که څه هم استادمجروح نه غواړي د لاشعور ساحه معرفي کړي، بلکې دی هڅه کوي وښیي ، چې څنګه ځانځاني او پر ځان مین شعور دځان ناخبري شعور په برخه کې زېږي ، وده کوي او بالاخره د انساني روح ټول قلمرو نیسي. د لاشعور دبرخې اهمیت له همدې ځایه څرګندېږي ، ځکه دانساني شخصیت اصلي ماهیت په همدې ځای کې جوړېږي استادمجروح غواړي ووایي ، چې تحت الشعوري غریزې موږ بدلوي اوهغه څه رانه جوړوي ، چې یو . ارواپوهان - له هغو څخه استاد په ځانځاني ښامار کې – فکر کوي ، چې له تحت الشعوري اغیزو څخه رازیږیدلی شخصیت که څه هم له ځان سره په کشمکش کې وي اونه غواړي هغه منفي ځانګړنې ولري ، چې لري یې مګر دتحت الشعور ژور اغیز یې اصلاح ته نه پرېږدي ، دا کشمکش په تېره بیا دجنایت کولو پر مهال خپل اوج ته رسیږي ، د داستایفسکي (جنایات او مکافات) رمان دهمداسې یوه روحي کشمکش په زړه پورې تمثیل دی.

د استادمجروح یو پیغام دادی ، چې انسان په خپل محیط او ټولنیز ژوند کې – له فلسفي پلوه له بل او طبیعت سره په اړیکو کې – دومره بوخت شي ، چې ځان ، خپل روحي حقایق او په تحت الشعور کې زیرمه شوي حوادث بیخي هېر کړي. ځکه خو د تحت الشعور محتوا ورته پردی او نااشنا ښکاري. یوازې دانه، بلکې انسان غواړي په لوی لاس په خپل تحت الشعور کې زیرمه شوي عواطف او غرایز هېر کړي او سترګې ورڅخه پټې کړي. کله انسان داسې شي ، چې ددغو غریزو ، غوښتنو او تمایلاتو له رایادولو څخه ویرېږي ، پر ځان مین شعور ویره لري ، چې په لاشعور کې له زیرمه شویو یادونو سره مخامخ شي ، دا چې ولې انسان له دې حقایقو څخه ویرېږي استاد مجروح مخامخ ځواب نه وایي خو د متن له تفسیر او تحلیل

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

څخه په اروا پوهنه پوه لوستونکی کولای شي د ځانځاني ښامار له سمبولونو څخه ځانته ګڼ دلايل استخراج کړي ، د دغې پېښې او له لا شعور څخه ويره د استاد مجروح په شعر کې داسې راغلې ده :

چې شپه تېره شوه سهار شو
نو د ښار له شور ما شوره
و مه دورې دورې تللی
نه اواز نه انعکاس و
تپه تپه چپيا يي وه
شپه که توره تروږمۍ وه
خو مزل رڼا رڼا و
سبا يې چې روښنا يي شوه
رسېدلی و مه زه بيا
د يوې تورې نا اشنا مغارې خولې ته
چې خپره شوه د سهار رڼا هرخوا ته
ګير چاپير دنيا بې شانه نا اشنا وه ،
را معلومه شوه ، چې ډېر وم لرې تللی
انسانانو له جهانه چېرته دورې پر بو تللی
يوه سوزانه داغزو ډکه صحرا وه
غوړيدلې داسمان تر کنارو خپره لمنه
له کوم وخته ، چې جهان را پيدا شوی
په ډېرو کې وچ شوی
ديو خوږ کوږ وږ بسترو
لوی لوی غرونه تور ديوان وو
ساه نيولي په خپل ځای باندې کلک شوي
پټه خوله ساکت خاموشه
يو دبل تر شا ولاړ وو منتظره
ښکارېدله ،کومه لويه حادثه وه را روانه
وحشتناکه ، لړزوونکې ، ناخبره ، نابېره ، نا انسانه
نږدې ما وته د سمڅې توره خوله وه
ننوتې چېرته لرې
نا پايابه ، ورکه ورکه په ناشنا ناشنا تورتم کې
داعجيبه تماشه وه
ناڅاپي مې شوه له سترګو پرده پورته
د ښاريانو د ژوند رمز شو رابرسېره

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

انسانان ولې استوګنه په ښار وکړي ؟
په برجونو ، ماڼۍ ګانو ، پخوپلنو دیوالو کې ؟
آدمزاتي جوړوي لوی لوی ښارونه
له ښارونه تاووي لوی دیوالونه
بیا دننه په کورو کې اقامت کړي
بیا یو بل سره په شخړو په جنګونو
په نېکمرغه ژوندون شپې سبا کوينه
له دې ژوند څخه مراد د انسان څه دی ؟
هغه دا دی:
له دې دښت څخه ډېر لرې او سېدل دي ،
له دې تورو غرونو سترګې پټول دي
د تیارې تروږمۍ سمڅې هیرول دي
انسانان یو ازې یو څه نه ډاريږي
چې کوم وخت چېرته بهر لاړ شي له ښاره
بیا ناوخته شي ستانه د ښار په لوري
توره شپه وي ، تروږمۍ وي
دروازې د ښار تړلې کلکې پورې
د ښار هیڅ یو اوسیدونکی جرآت نه کړي
چې د ښار له دروازونه دورې لاړ شي
خو ،چې کله شي ستومانه له جنګو ، له ستېزونه
نو د شپې سره راغونډ شي د کوچنۍ ډېوې رڼا ته
بیا له دې ناشنا دښتونونه کیسې کړي
وايي وايي
« یو لوی غار دی چېرته پټ پروت
توره خوله یې هیبتناکه ، ننوتې ځمکې تل ته
رسیدلی د دوزخ ناشنا درشل ته
نیمه شپه ترې ډاروونکې ارواګانې راوزي ، ځي ،
غرو غونډو کې ننوځي
ژوندي کېږي لوی کنډونه ګړنګونه ،
تور دیوان ترې نه جوړیږي
د وچ رود کوږووږ بستر هم
راژوندی شي اژدها شي
بیا روان د دښت په لور شي

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

کله کله هم نږدې ځي ، د ښار پورې دروازې ته
دا کيسې ټول ما شومان په دقت اوري
ځکه ځکه په معنی يې ښه پوهيږي
او لويان ورباندې خاندې مسخرې کړي
خو په زړه کې ښه ببريږي پټ لړزيږي
مګر زه ومه له هغه بيابانه
راتير شوی بې خبره له خطره
د سهار په پلوشو کې
چې ښه ځير شوم دې دنيا ته
نو يو بل راز حقيقت راته ښکاره شو
د ښار خلک يو پر بل دومره اخته دي
يو دبل په ښو او بدو دومره بوخت دي
چې بهر له ځايه نه ځي
هيڅ نظر په جهان نه کړي
خبر نه دي
چې د دوی ښايسته ښار خو
لوړ برجونه ، دېوالونه ،
په دې دښت او بيابان کې ډېر کوچنی دی
ډېر ناڅيزه ،
يوه واحه ده په صحرا کې نامحدوده
جزيره ده په درياب کې نا پايابه
خبر نه دي
که توپان له ريګستانه راولاړ شي
که دا بحر ناڅاپي متلاطم شي
نو دستر ګو په يو رپ کې
ښار حصار به پاتې نه وي
هست او بود نيست او نابوده
زما ببره وه له دې بې خبرۍ نه
له دې هسې بې غمۍ نه
ډار بدمه
چې يوه شپه د شپو به مړه وي چراغونه
انسانان به ډوب پراته په خوب بيده وي
ددې غار له ژورتل نه به راووځي

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

د تور تمو اروا ګانې
په دښتو باندې لښکرې
او تر څو چې سبا کېږي
ښار به نه وي
ترې به پاتې کنډوالې وي ، ویرانې وي.

مګر شعور conscience د استاد مجروح په نزد د یو خوږ کوږووږ بستر ته ورته دی ، چې د لاشعور له سمڅې بهر پروت دی.

شعور د انساني روح دوېښ ذهن هغه برخه ده ، چې له عقلي پلوه زموږ ورځنی ژوند تنظیموي. ډېر ځله شعور په عقلاني ځواک تکیه کوي.که مجرد عقل بیل وګڼو نو پوښتنه رامنځته کېږي ، چې آیا دا د انسان د هستۍ یوه خورا کوچنۍ برخه نه ده ؟

ځکه هر څه په ویښ شعور کې نه شي محدودېدلای ، احساسات ، عواطف ، غریزې ، د ښکلاخوښونې ذوق ، تخییل او نور داسې ارزښتونه یا خو له شعوره بهر او یا یې هم یوه برخه په شعور پورې اړه لري ځکه خو ویلای شو ، چې د انسان پر ځان مین شعور تېروزي که فکر وکړي ، چې هر څه (دی) دی او یا (دی) هر څه دی.

د استاد مجروح اصلي پیغام په ځانځاني ښامار کې همدا دی چې پر ځان مین شعور موږ ته دروغ وايي ځکه فکر کوي ،چې ټوله هستي ، هرڅه او ټول ځواک له ده سره دی. نوې اروا پوهنه د شعور له داسې ځانولۍ څخه رازېږېدلي مفاهیم ځانولي Selfishness او ځان مرکزیت Egocentrism بولي. دا د شعور احساساتي حکم نه دی، بلکې دا یې له هستۍ څخه پوهه ده ، شعور دا ګڼي ، چې پر هر څه حاوی دی یعنې له ټولې هستۍ څخه خبر دی ، حال دا ، چې هستي ډېره تر ده لویه ده آن چې په انسان کې دننه پټه شوې دنیا تردې ډېره لویه ، پیچلې ، ناپېژندل شوې او مبهمه ده چې زموږ ویښ شعور دې پرې اګاه اوسي.

موږ کله ،چې ویده یو او خوب وینو ،نو فکر نه کوو ، چې د خوب محتوا دې واقعي نه اوسي ځکه هغه مهال موږ دا هېره کړې ، چې ویده یو موږ په خوب کې د خپل خوب غیر منطقي پېښې هم جدي او ریښتیانۍ ګڼو یوازې هغه مهال د هغو په غیر واقعي توب پوهېږو ، چې راویښ شو ، ویښ شعور هم فکر کوي ، په هرڅه خبر دی ځکه خو ځان ټول څه ګڼي او پر ځان مین وي ، استاد مجروح وايي ، چې (عقل) د پر ځان مین شعور کلک ملګری هم بالاخره له هغه څخه بېلېږي او یوازې یې پرېږدي ځکه خو پر ځان مین شعور یوازې او لالهانده د حقیقت په لټه کې ورک ګرځي، ددې لپاره دنابلد ملګري تر سرلیک لاندې برخه کتلای شئ.

د ځانځاني ښامار پېښې د شعور او تحت الشعور د ساحو تر منځ په حقیقت پسې د ورک لاروی برخلیک دی ، چې په نړیوالو ادبیاتو کې بیلابیلې جلوې او تمثیلونه لري خوزموږ استادمجروح دلومړي ځل لپاره په پښتو ادب کې د خپل دغه شهکار په مرسته پر دغو مفاهیمو پوهیدلو ته لاره هواره کړې ،چې خورا په زړه پورې ده.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم فصل

په ځانځاني ښامار کې ځينې سمبولونه

تر هر څه وړاندې راځئ وګورو چې سمبول څه شی دی؟ د سمبول لغوي مانا ده ننښه، ښکارندوی «مظهر»، نماد يا رمز او په مانا کې ديوې انتزاعي مفکورې عيني او محسوسه ښوونه ده. په بله ژبه سمبول د شيانو د مادي، هيئت او د هغو د فکري او انتزاعي ماهيت ترمنځ داسې استدراکي پول دی چې د يوې ذهني پروسې «بهير» په ترڅ کې رامنځ ته کيږي.

کارل ګوستاو يونګ سمبول داسې را پېژني:

هغه څه چې موږ سمبول بولو يوه اصطلاح يا نوم حتی يو تصوير، چې کيدای شي زموږ په ورځني ژوند کې د يوه مانوس شي ښکارندوی وي خو له خپلې معمولې او ښکاره مانا څخه پرته يوه تلويحي ځانګړې مانا هم ولري. سمبول د يو مبهم، ناپېژندل شوي يا له موږ څخه د کوم پټ څه ننښه ده... نو يوه کلمه يا شکل هغه مهال سمبوليک ګڼلای شو چې له خپلې ښکاره او مخامخ مانا څخه پرته په بل څه هم دلالت وکړي. سمبول ناخودآګاهي اړخونه لري چې هيڅکله په دقيقه توګه تعريف شوي نه دي». (۱۴، ۲۲-۱۲)

د هغه اهميت له مخې چې سمبول يې په ادبياتو او هنر کې لري د سمبوليزم په نامه ځانګړی هنري – ادبي جريان يا مکتب رامنځ ته شوی چې د نړۍ د ادب په تاريخ کې د پام وړ ځای لري. استاد روهي د سمبوليزم لپاره دغه تعريف غوره کړی دی:

« سمبوليزم په سادګۍ سره دې ته ويل کيږي کله چې څوک د يوه ذهني حالت د ځرګندولو لپاره يو تصور «ايماژ» ترلاسه کړي او هغه په داسې ډول افاده کړي، چې د ذهني حالت د ځرګندولو پر ځای د هغه په باره کې ترلاسه شوی تصور مجسم کړي». (۲ ـ ۴۱۸)

د سمبوليزم د مکتب د را منځ ته کيدو کال ۱۸۸۲ښوول شوی چې د سمبوليزم اعلاميه د فيګارو « Le Figaro» په ادبي ضميمه کې خپره شوه. د دغه مکتب مخکښان بودلر، مالارمه او ورلن ګڼل شوي دي.

خو په ادبياتو کې د سمبول کارونه د دغه مکتب په څېر نوې نه ده په ډېرو زړو ادبي آثارو کې سمبولونه کارول شوي، انسانان د سمبول له مفهوم او کارولو سره زرګونه کاله پخوا آشنا وو، مذهبي هنري او کاري سمبولونه يې کارول. په زاړه هند کې د «بيدپا» فيلسوف «کرينکا دمنکا» چې زموږ په فرهنګي حوزه کې د «کليله ودمنه» په نامه پېژندل کيږي د سمبوليزم غوره نمونه ده. په شرقي فرهنګ کې د سمبوليزم لپاره د «محاکات» اصطلاح کارول شوې ده.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

له ادبیاتو او هنر پرته په اروا پوهنه کې هم سمبولونه ځانګړی اهمیت لري د فروید او یونګ له نظره د انسانانو خوبونه او رویاګانې له سمبولونو څخه ډک دي. موږ چې څه په خوب کې وینو خامخا زموږ له ناخودآګاه سره اړیکي لري.

ناخودآګاه په خوب کې د سمبولونو په مرسته حضور مومي، د خوبونو تحلیل د سمبولونو په مرسته کیږي او اروا پوهان د دغو سمبولیکو تحلیلونو په مرسته د ناروغ اروایي ستونزې تشخیصوي او درملنه یې کوي. یونګ فکر کوي چې په خوب کې د ناخودآګاه سمبولیک حضور له اروا پوه سره مرسته کوي. چې د ناروغ ستونزه وپیژني نو دا ښکاري چې سمبول په اروا پوهنه - ادب او هنر کې مهم حضور لري.

ځانځاني ښامار چې هم اروا پوهنیز اهمیت لري او هم یو غوره ادبي اثر دی له نویو او قراردادي سمبولونو څخه ډک دی. موږ به دلته د دغه اثر یو شمېر سمبولونه معرفي کړو او د هغو رواني موقعیت ته به اشاره وکړو. خو د سمبولونو تر معرفي مخکې ښایي هېره نه کړو چې له یو سمبولیک مفهوم څخه تعبیر کیدای شي متفاوت وي او د شاعر او هنرمند له خوا کارول شوی سمبول به د هر لوستونکي لپاره بیل یا په یو څه توپیر مفهوم ولري، ځکه خو که دلته له ځینو سمبولونو څخه زموږ تفسیر او تعبیر د درنو لوستونکیو په اند سم نه وو دلیل به یې د تعبیرونو همدا تفاوت وي، همدا راز دا یادونه هم اړینه ده چې موږ دلته یوازې څو ټاکلي سمبولونه معرفي کوو، ځکه دا اثر د ټولو سمبولونو پېژندل به زموږ د لیکنې له حوصلې بهر وي.

ښار:

ښار د یو شمېر داسې خلکو د اوسیدو ځای دی چې د یوه اقتصادي - سیاسي لامل لپاره سره ګډ ژوند ته اړ کیږي، پخوانیو خلکو هغه مهال ښارونه رامنځ ته کړل چې کرنیز تولیدات به یې بازارونو ته راوړل، د لومړنیو اقتصادي او ولسي چارو د سمون لپاره دغو بازارونو یو سیستم وموند، همدا سیستم په حکومت بدل شو، ښارونه له حکومتونو سره همزولي دي، ځکه خو ښار د طبقاتو، بیلا بیلو قومونو او ټولنیزو متفاوتو ځانګړنو لرونکو خلکو استوګنځای دی. معمولاً د ښار خلک د یوه خاص قوم یا کورنۍ خلک نه وي، له فلسفي پلوه ښارونه «له بل [فرد] سره» د ارتباط چاپیریال دی. قانونمندي او اقتصادي فعالیت د ښارونو خاصه ده، په پخواني یونان کې ښار دولتونه بیل وو، یعنې هر ښار خپل حکومت درلوده، آتن او سپارتا یې لوی ښارونه وو د همدې لپاره په پخواني یونان کې ښار د اجتماعي ژوند خپل ځانګړی مفهوم درلوده «ښاري» د تبعه په مانا هغه مهال د یو شمېر ځانګړو حقونو او مسئولیتونو خاوند و، دغو حقونو او مسئولیتونو پر ښاریانو د اجتماعي ژوند یو شمېر محدودیتونه تحمیلول نو په دې پار د ښار ژوند د مقید ژوند نښه ده، په ځانځاني ښامار کې استاد مجروح د ښار لپاره لیکلي: «ښار یعنې ګډ اجتماعي ژوند» په ښامار کې ښار د وجود د شعوري برخې سمبول هم دی، د انسان د وجود نښه ده، ځکه ښامار پر ښار واکمني کوي، استاد مجروح لیکي:

یوه ورځ د ورځ ماښام خړه تیاره وه
زه را ووتم د ښار له شور ما شوره
دروازې د ښار شوې پورې

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شوم روان د دښت په لوري
حال ویجاړی
لټولې مې د ورک سمندر غاړې (۱۰-۱۳)

ښار د بوخت ژوند ، اړیکو او له نورو سره د همېښني تماس سمبول دی د استاد مجروح فرضیه داده چې انسان هغه وخت ځانته متوجه کیږي چې د ښار له شور ماشوره را ووزي او په چوپتیا او یوازیتوب کې د خپلو سوچونو په مرسته خپل لاشعور وپلټي هله به پوه شي چې پر نفس یې څومره لوی ښامار حاکم دی.

په زړو افسانو کې ډېر ځله داسې حالت وینو چې یو کرکټر د لویې پریکړې یا اوږده سفر لپاره له ښار څخه بهر را ووزي او د یو مستقل شخصیت په توګه خپله اراده تمثیلوي. بودا له ښاره ووت، دربار یې پرېښود او ځنګله ته ولاړ، هلته یې د ژوند حقیقت بیاموند.

بیابان:

بیابان د ښار پر عکس د یوازیتوب، خپلواکۍ او له ځان سره د اوسیدو سمبول دی. پخوا به چې خلک له یوه ښاره بل ته تلل نو له بیابانونو به اوښتل، په بیابان کې سفرونو انسانانو ته د فکر کولو موقع برابروله، بیابان د اشراق او شهود لپاره ښه ځای دی، په بیابان کې یوازې انسان ځانته متوجه کیږي او له «بل» سره یې اړیکه پرې کیږي. په بیابان کې انسان ویریږي او خپلې کمزورۍ ته یې پام اوړي. په بیابان کې انسان فکر کوي چې یوازې هست شوی، یوازې ژوند کوي او یوازې مري، د فردیت یا (Individualism) احساس په بیابان کې پر انساني اروا حاکمیت کوي. مجنون هغه وخت مشهور شو چې له ښار څخه بیابان ته ولاړ، د هغه په اړه یوه افسانه داسې ده، چې مجنون ادعا کوله، چې په بیابان کې مې هغه وخت لیلا وپېژنده چې په ځان کې مې د هغې روح ولیده. مانا دا چې مجنون هم په بیابان کې ځان ته متوجه شو او بیا یې لیلا په رښتیني مانا ولیده، د استاد مجروح لاروی هر کله چې غواړي د وجود پر حقایقو پوهیږي یا تحت الشعور ته لاره پیدا کړي نو له ښاره ووزي او د بیابان په لاره مزل پیل کوي، بیابان دلته زموږ د لاقیدي، خپلواکي او د ځان پر لور د سفر د لارې سمبول دی:

بیابان و ، تروږمۍ وه، توره شپه وه
خو له ما سره دننه یوه ډیوه وه بلیدله...
... په دې شانې په هغې تورتم صحرا کې
پټه پټه غلې غلې
یوه رڼا شان دنیاګۍ مې وه ملګري
د خپل خیال په لومه ګیروم
په خپل ځان باندې کړۍ وړۍ چاپېروم
هی مزلې مې کولې

د ورک سمندر غاړې:

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

سمندر ډېر ځله د خوځندوالي یا تحرک، ژوند، لویوالي او پاکۍ سمبول دی، په لویدیزو ادبیاتو کې د حیرانتیا، ژور تفکر او فلسفي بحثونو لپاره هم کارول شوی دی خو هغه مفهوم چې د اروابناد استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې «د ورک سمندر غاړې» ترکیب لري هم نوی دی او هم ځېرنه غواړي چې ولې استاد مجروح دغه ترکیب دومره مهم کړی چې قهرمان لاروی یې په ټول اثر کې ورپسې ګرځي. د ځانځاني ښامار لاروی د ورک سمندر په غاړو پسې بیابانونه او ښارونه تر پښو لاندې کوي، په فارسي اژدهای خودي کې پخپله لیکوال د ورک سمندر غاړې داسې شرح کوي: «سواحل گمشده، ایام طفولیت عشق های جوانی». (۱۱ـ۴۱)

آیا دا سمه ده چې انسان دې په ماشومتوب او د ځوانۍ په عشقونو پسې دومره سرګردانه وي؟ زه فکر کوم د ورک سمندر غاړې تردې پرته نور مفاهیم هم لري.

دغه عبارت د هستۍ د اصلي ماهیت ورکه ده، ښایي ددې پوښتنې ځواب دی، چې موږ څوک یو، ولې راغلي یو او چېرته ځو ددغو پوښتنو له ځواب موندلو څخه لاروی ناهیلی دی ځکه خو د ورک سمندر غاړې همداسې ورکې پاتېږي او هېڅکله نه لاروی، نه شالیلا او نه ښامار وررسیدلای شي. لاروی یې له هر چا پوښتنه کوي خو بیا یې نه مومي، په مجموع کې دا د بشر ورکه ده او داسې ورکه چې موندل یې ناشوني دي وګورئ:

د تورتم او د رڼا دې تلو راتلو
ځغلیدو را ځغلیدلو
لاروی لږ خبرولو
چې شپې ورځې دې رواني د رومي د رومي
خو خبر له دې نه، نه و
چې له کوم ځایه راځي دوی
په دې هسې بیړه بیړه
چېرته ځي د څه دپاره؟
بیا به کله
یو احساس شبیه امید تردې امید ته ور پیدا شو
نو خپل ځان ته به یې ووې
زه ګومان کړم چې آخر به
په دې سیمه څوک را پېښ شي
په دې خوا به ګوزر وکړي
له ملکونو دورې دورې دلته راشي مسافر کوم
د هغه دورې پراته هېواد کیسې به راته وکړي
ښایي ښایي چې د ورک سمندر
غاړو نه خبروي (۱۰ـ۱۱۴)

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لاروی:

د نیمو شپو لاروی د داستان اصلي قهرمان دی، دا په حقیقت کې یو شخص نه دی، دا د حقیقت لټونې تلوسه ده چې د انسان په رواني رمزو رازونو کې سرګردانه ګرځي لاروی کله متکلم دی، کله مخاطب، کله راوي او کله پخپله شاعر، د راوي لید لوری څو ځله بدلیږي او لاروی لا هم په حقیقت پسې سترې دی. لاروی یو پاک کرکټر دی، شالیلا یوازې دی پېژني او ښامار ورڅخه کرکه کوي، په زندان کې پراته رندان یې هر کلی کوي او ماشومان او غرڅنۍ ورسره مینه لري. لاروی د حقیقت نښه ده او غواړي د وجود بې خبره او سیدونکي د وجود له رازه خبر کړي. زما په ځانګړې تعبیر مور کله کله په یوازیتوب کې پخپل ځان کې دننه له کوم چا سره خبرې کوو، رومانتیکه ژبه یې زړه بولي، اروا پوهان ورته بې طرفه ضمیر وايي هغه څوک چې موږ ورسره خبرې کوو زموږ په خپګان یا خوشالۍ پسې نه ګرځي او ډېر ځله هغه څه وايي چې توقع یې نه لرو، زموږ په وجود کې همدغه څوک د حقیقت لاروی دی.

ښامار:

ښامار افسانوي ځناور دی، د غټ مار مانا هم لري خو په دې تفاوت چې ښاګونه او پښې لري او له خولې څخه یې اور بادیږي، ښامار د ظلم، زور، وحشت او حیوانیت سمبول دی، که څه هم په ځینو چیني روایاتو او افسانو کې د مثبت حیوان رول لري، بلکې په چین کې یو منل شوی ځواکمن سمبول هم دی خو له لرغوني زماني څخه ښامار په بېلا بېلو افسانو کې د وحشت د سمبول په توګه حضور لري. صوفیانو له ښامار، له غرونو، دښتو او ځنګلونو څخه را ایستلی دی او د انسان په روح کې یې ځای کړی، له پخوا څخه د انسان نفس له ښامار سره تشبیه شوی دی: مولانا جلال الدین محمد بلخي لیکلي:

ما در بت ها بت نفس شماست
زانکه آن بت مار و این بت اژدهاست
هفت دریا را در آشامد هنوز
کم نگردد شورش آن خلق سوز
دوزخ است این نفس و دوزخ اژدهاست
کو به دریاها نگرد کم و کاست «مثنوی»

ملا ارزاني خویشکی وايي:

دا نوسک یو لوی اژدار دی
په اووه سوو زر سره
هر سر یې پاس تر عرشه
کښته تېر تر تحت الثره

رحمان بابا ددې لپاره چې د جاهل همدمي ډېره وحشتناکه وښيي وايي:

د جاهل تر همدمیه به بهتر وي
که له چا سره همدم وي اژدها

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په ځانځاني ښامار کې «ښامار» عيني موجوديت نه لري دا کاملاً سمبوليک حضور دی ځکه چې د ښامار لپاره ځينې نور نومونه هم کارول شوي، لکه پهلوان، سترټولواک، قهرمان، زمامدار، واکدار، بادار، سردار، فرماندار، فرمانروا او نور. د استاد مجروح په کتاب کې ښامار پرته له يوه ځای څخه تر ډېره د يوه جابر انسان ځانګړنې لري، په ماڼۍ کې اوسيږي، کله کله پر آس سپور شي. د جګړې وسايل کاروي او انسانان خپل حضور ته مني. دا د سمبوليکو آثارو ځانګړنه ده چې يو کرکټر دې په څو ډوله هيئتونو کې را ښکاره شي. د ګويته په «فاوست» کې مفستيو په څو ډوله څېرو کې ظاهريږي. او د فاوست معشوقه د لرغوني اسطوره يي څېرې يوناني «هلن» په څېره کې بيا را ژوندۍ کيږي.

د ځانځاني ښامار د فزيکي موجوديت تصوير په هغه برخه کې تمثيل شوی چې کله زيږي او رالوييږي وګورئ:

... بيا به ورو ورو په چيمجيانو کې يو غټ شو
نور چيمجيان به يې خوړل ډېر
بيا به نور هم غټيده قوی کېدلو
دا چيمجی به لوی ماهي شو، مار ماهي شو
جسامت به يې غرونه غرونه د نهنګ شو
هی چيمجيان به يې خوړل ټول
د تور ډنډ اوبه به يې څښلې
ولړه تنده به يې نوره زياتيدله
بيا پيدا به يې ښپې کړې
هم تېرې تېرې منګولې، هم وزرې هم ښاګونه
هم اوربوز هم اوږدې داړې تېز غاښونه
دواړه سترګې به يې د وينوکټوري شول
له سپږمونه به يې د اور لمبې ختلې...

دا برخه د ښامار له هغه تصور سره مطابقت لري چې موږ يې په اساطيرو کې لرو، د اساطيرو او افسانو له لارې موږ د ديو، ښاپيرۍ، هما، عنقا، سيمرغ او نورو افسانوي موجوداتو بېلابېل تصويرونه لرو دا ذهني تصويرونه د ښامار په اړه هم شته خو په لږ او ډېر توپير د يوه غټ مار په توګه دی چې لاس او ښپې لري او له خولې څخه يې اور راوزي.

خو نفس ولې ښامار ګڼل شوی، ښايي پخوانيو صوفيانو به له نفس سره په مخالفت کې غوښتل دغه حيواني ځانګړنه خورا وحشتناکه وښيي او د انسان له رحماني خصوصياتو دې يې بېل کړي.

نفس ته شيطان، ابليس، ديو، دښمن، دوزخ، نوسک او نور سمبوليک اصطلاحات هم کارول شوي دي. په يو شمېر افسانو کې ښامار عادت لري چې ښکلې نجونې او ناوه ګۍ وخوري. د مومن خان و شيرينو په کيسه کې په هندوستان کې داسې ښامار اوسيږي چې هره ورځ د يوه اوښ بار خوراک ترڅنګ يوه يوه پېغله هم غواړي او ښاريان مجبور دي چې ورته برابر يې کړي، له ښځمنو سره د ښامار علاقمندي ددغه موجود هغه سمبوليک اړخ ښکاره کوي چې په انسان کې له جنسي غريزې سره اړه لري، د صوفيانو له نظره

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

نفس د غريزي خواهشاتو مجموعه ده او جنسي غريزه يې په سر کې راځي، ښامار د جنسي غوښتنې لپاره سمبول دی او هره ورځ د خړوبيدو لپاره يوه نوې ښېره غواړي.

«د فروئيديزم له نظره ښامار هغه خيالي ستونزه ده چې نو بالغه کسان له جنسي ژونده ويروي او د هغوی لېبيدو سختې مقابلې ته اړ باسي. (۱۸ـ۲۸)

نو د اروا پوهنې له نظره هم داسې ښکاري چې پخوانيو صوفيانو او معاصر استاد مجروح ښامار هسې بېځایه د نفس لپاره سمبول نه دی ټاکلی.

سمڅه:

مغاره يا لوی غار په ځانځاني ښامار کې د لاروي د سفر يو مهم منزل دی، استاد مجروح د کتاب په لمن کې ورته ليکلي: «يعنې لاشعور» نو له همدې پيله پوهېږو چې سمڅه يا مغاره د تحت الشعوري دنيا لپاره يو سمبول دی خو ولې، سمڅه د خلوت لپاره، او د تفکر، شهود، الهام حتی وحي راتلو لپاره مناسب ځای ګڼل شوی دی. پيامبرانو او د خدای (ج) وليانو به ورځې شپې په سمڅو کې تېرولې او د عروج پړاوونه به يې وهل، اصحاب کهف يا د سمڅې يارانو يوزاې د ظالمو حاکمانو لاسه نه، بلکې د لوی خدای د پېژندلو لپاره سمڅې ته پناه وړې وه، په زړو اساطيرو کې د مړيو، يا اروا حو دنيا ته د تلو لپاره افسانوي لارويانو د اوږدو تيارو سمڅو لار وهله، د اپلاتون مثل نظريه د غار د نظريې په نامه هم يادېږي ځکه په غار کې تړلي وګړي د هستی او نړۍ په اړه ژور فکر کوي. مغارې له بهرنۍ نړۍ سره د اړيکو د پريکولو مکانونه دي، هر څوک چې غواړي په خپل ځان کې ننوځي، سمڅې ته به ننوځي. د اروا پوهنې په نظر تحت الشعور په ذهن کې د هغې تورې مغارې په څېر دی چې پای يې نه دی معلوم او خدای خبر تر کوم ځايه به رسيږي دا ټولې قرينې ښيي چې هم په لرغونيو افسانو کې، هم په عرفاني متونو کې او هم د اروا پوهنې په نظريو کې سمڅې او مغارې د تحت الشعور لپاره سمبول ټاکل شوي دي، د همدې لپاره د ځانځاني ښامار لاروی هر ځل چې غواړي په ورکو حقايقو پسې لټون پيل کړي د يوې تورې سمڅې تر خولې ځان رسوي.

غرڅنۍ:

په ځانځاني ښامار کې غرڅنۍ د آزادۍ او محبت نښه ده، استاد مجروح په حاشيه کې ليکي:

«غرڅنۍ: آزاده او بې ګناه مينه او محبت، د استبداد لوی دښمن آزادي بې ګناهي او مينه ده» ۱۰ـ ۴۳)

غرڅنۍ داسې يو ژوی دی چې په دښتو، غرونو او ځنګلونو کې ژوند کوي ددې ترڅنګ چې ښکلې ده، معصومه او بې ګناه هم ده، ډېر ځله يوازې د ځان په ساتلو فکر کوي او دا يې په فطرت کې نه شته چې چا يا څه ته زيان ورسوي. په ادبياتو کې د ښکلا، بې ګناهي او معصوميت په خاطر ستايل شوې ده. له خپلې آزادۍ سره مينه لري ځکه خو د آزادۍ دښمنان ورته دامونه ږدي، پخوانيو پاچايانو به د هوسيو او غرڅنيو ښکار کاوه. اروا پوهان فکر کوي چې پخوانيو پاچايانو غرڅنۍ او هوسۍ يوازې د هغوی د خوړې غوښې لپاره نه ښکار کولې بلکې دا د قهارو او ځواکمنو انسانانو په نهاد کې د هغې وحشي ځانګړنې تلوسه وه چې د زور، قهاريت او وينې بهونې لپاره يې لري. د يوه آزاد، بې غرضه او ښکلي موجود وژل

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښایي همدغه رواني تنده خړوبوي. د ځانځاني ښامار قهرمان «خود پرسته شعور» چې ښار ته ننوزي نو لومړنی کار یې د غرڅنۍ وژل دي، ښامار غواړي په دې حرکت څو څېزونه وښیي:

۱ـ دی بشپړ واکمن دی او څه چې غواړي هغه کولای شي.

۲ـ آزادي، ښکلا، معصومیت او مینه یې نه خوښیږي.

۳ـ خلک باید د هغه حکم ومني او که نه دی به یې په یوه غشي ووژني.

۴ـ د غرڅنۍ په غوښه ځان مړوي.

دا په روان کې دننه د خود پرسته شعور حاکمیت او قهار فطرت ته اشاره ده چې د احساساتو، عواطفو او غریزو مخه نیسي او د آزادي، مینې او ښکلا هر تمایل وژني:

پهلوان په لور د خلکو،
اشاره د نیزې وکړه په درې وارې
بیا یې ووې
هغه څوک چې مې فرمان وړي په سر سترګو
هغه ټول به په امان وي
زه د دوی د سرو سیوری
زه د دوی د ژوند ساتونکی
په دې وخت کې نژدې هلته
غرڅنۍ وه ګرځېدله مسته مسته
ساده زړې، بې خبره، وه معصومه پاکه پاکه
قهرمان ژر په لینده کې غشی کېښود
په یو کش غشی روان شو
غرڅنۍ زړګی شو څېرې
شوه خپره وره په خاورو
نو یې مخ کړلو د ښځو په طرف بیا،
داسې ووې!
نن مې اوږد مزل کړی په دښتو کې
لږ ستومانه شانتې ښکارم
هم مې زړه کیږي خوراک ته،
ورځئ لاړې شئ پالنګ راته تیار کړئ!
او هم دغه غرڅنۍ را وریته کړئ!
یو ځل لوی عظیم سکوت په هر خوا پلن شو
غرڅنۍ لاړې په تېښته،
لو یو غرو لیرې دښتو ته
هم له دغه زمانې نه را په دېخوا،

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

لا تر او سه
غرځنۍ ببرته ستنې نه شوې ښارو ته،
تربدلې رمبدلې له انسانه

شاليلی:
په بيديا کې، د هغې لارې په غاړه
هلته ناسته وه په خاورو
يوه پېغله نازنينه
زوړ کميس يې اغوستلی شين بخن و
اوږدې زلفې پريشانې
نرمې نرمې د صحرا باد ښورولې
د غروب په سره رڼا کې يې د سرو زرو شغلې شغلې کولې
يو منګی ډک د اوبو يې خواته پروت و
دا شاليلا څوک ده، هغه له خپل شين کميس، خېرې ګريوان او له اوبو ډک منګي، موسکا پر شونډو او بې پروا حسن سره څو ځلې را ځرګنديږي او لوی رول لوبوي، دهغې په څېره او نقش کې هم لږ و ډېر بدلون راځي خو زما په نظر يې رواني کرکټر هماغه يو دی. استاد مجروح په اژدهای خودي کې ددغه کرکټر په اړه ليکي: «الهه سبز پوش: غريزه جنسي آميخته با محبت عشق و زيبايی». (۵۱.۱۱)
شاليلا د جنسي غريزې، مينې او ښکلا سمبول ده او په کيسه کې مثبت نقش لري. شرقي عارفان فکر کوي چې له غريزې تمايل پرته هم مينه يو کامل مفهوم لري، دوی هغې مينې ته چې د جنسي غريزې پر بنسټ بنا وي مجازي او که د يو عرفاني مقصد لپاره وي حقيقي عشق وايي.
د فرويد اروا پوهنه چې وروسته د هغه د پلويانو او شاګردانو له خوا وپالل شوه فکر کوي چې عشق يوازې جنسي او غريزي بنسټ لري او د عشق لپاره کوم معنوي اصل نه شته. ځينو د نوې اروا پوهنې پر بنسټ د مجنون په مينه ملنډې وهلي او هغه يې اروايي ناروغي بللې، ددوی په فکر که مجنون نه شوای کړای ليلا تر لاسه کړي بله نجلۍ به يې موندلې وه، نه دا چې په هغې پسې يې ځان واژه.
د استاد مجروح شين کميسې ليلا ددې دواړو مزج او ګډو له ده. دا د عشق او مينې سمبول ده خو د مينې لامل يې غريزي او جنسي ميلان دی. که دا سې نه وای ولې شاعر دهغې ښکلا تمثيلوي او ولې يې د نارينه اتل په وړاندې يوه ښکلې پېغله ټاکلې ده؟که څه هم چې شاليلا د پاکۍ، سپېڅلتوب او ساده والي نښه ده، رڼې اوبه «د ژوند، روڼوالي او ښيرازۍ سمبول» ويشي او تږي مسافران خړوبوي. شاليلا له لاروي سره مينه لري او کلونه کلونه يې په انتظار ناسته وي.
شاليلا له لاروی سره يوځای د ښامار دربار ته ځي او د حقيقت له ويلو څخه باک نه لري. شاليلا ښکلې هم ده او د شرقي صوفيانو د عشق د سمبول په څېر د معنوي ارزښتونو يوه نښه هم ده.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

شالیلا د عرفاني معشوق په څېر لاروی «سالک» د حقیقت لوړو مدارجو ته رسوي خو د نوې اروا پوهنې له نظره د هغه غریزي تمایل ښکارندوی هم ده چې پرځان مین شعور یې د مقابلې وس نه لري او په لاشعور کې پټو غریزو او غوښتنو ته د وررسیدو لپاره د لاروي لارښوونه کوي. سړی ویلی شي چې شالیلا د هغې معنوي مینې سمبول دی چې د جنسي غریزې پر بنسټ رامنځ ته کیږي او ورو ورو په انساني روح کې ریښې غځوي، یو مهال دومره پیاوړې شي چې د صوفیانو د معنوي معشوق ځای ونیسي. له شالیلا سره مینه د انسان قدیمه تلوسه ده، د نړۍ لویې کیسې، شعرونه، هنري آثار حتی روحي پېښې خامخا په داسې یوې مینې پورې تړلې وي، آدم(ع) د حوا لپاره ځمکې ته راغی او د هابیل او قابیل ترمنځ د مینې په خاطر لومړنۍ وینه وبهیده. له ادمه تردې دمه شالیلا زموږ د رواني تندې لویه برخه ده، استاد مجروح وايي:

تابه وې چې:

له کوم وخته چې عالم را پیدا شوی

دغه پېغله نازنینه هلته ناسته

د خپل ورک مساپره لاره یې څارله

د خپل ژوند او د هستۍ له ژور تل نه

تمه تمه منتظره وه دیدار ته

ددې هسې سرګردانه مساپر خپل

لاروی د شالیلا په عشق کې دومره ژور شي چې بلاخره فکر کوي د هغه ورکه «یعنې د ژوند ریښتنې مانا – د ورک سمندر غاړې» دهغې په سترګو کې دی:

لاروي نه ځاپه ولید

چې د ورک سمندر غاړې

دهغو آبي چشمانو په دریاب کې

نژدې هلته ښکاریدلې

عشق هغه پیچلې معما ده چې له بشر سره یوځای زیږیدلې او ترڅو بشر وي ورسره به وي، خو دا معما هېڅکله نه ده حل شوې، چا د دنیا د ټولو ښځو بدن ته سفر ګڼلی او چا د نر او ښځې ترمنځ له مجازي مینې څخه د بر لوړ او الهی سوغات بللی.

استاد مجروح وايي چې عشق غریزي سرچینه لري خو معنوي مدارجو ته د وررسیدلو هغه ځواک دی چې که له لاروي سره مل نه وي هېڅ ځای ته به ونه رسیږي. په ښامار کې شالیلا همداسې یو سمبول دی.

په ځانځاني ښامار کې یو بل سمبول «ټولواکمنه د مارانو» دعشق او سرسبزۍ د نښې په توګه شالیلا ته ورته هغه سمبول دی چې په ځانځاني ښامار کې د یوه روحي بحران « سیلاب او باران» پرمهال له روح څخه وځي. دا په سیند کې پر یوې ګرګې پروت هغه کړې کړې شین مار دی چې په سر یې یو سور ستوری ځلیږي دا پېښه سړي ته د هندي ارباب الانواعو بېلا بېل ظهور او غیبتونه تداعي کوي چې کله د یوې ښځې، نر یا کوم ژوي په توګه را څرګندیږي. البته زه نه پوهیږم، چې د ژوند په یوه ځانګړي پړاو کې د روحي بحران له امله هماغه د عشق او محبت الهه « شین کمیسې شالیلا» څنګه د یو کوړې کوړې مار په

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

جسم کې حلول کوي ما د هند په ځينو زړو روايتونو کې دې ته ورته پېښې لوستلي يا اوريدلي دي. خو دلته يې پر اساطيري او سمبوليک شاليد يا سابقه څه نه شم ويلای.

د اژدها ستاينځای:

هر هغه څه چې د انسان ايډيولوګ شي په روان کې ځانته ځای مومي. ايډيولوګونه يا په ميراث پاتې کيږي، يعنې کسبي وي يا د يوې عقلي او فکري پروسې په پايله کې ترلاسه کېږي. د ميراثي اعتقاد د تثبيت لپاره اول باور کېږي او بيا د باور لپاره دلايل په لوی لاس رامنځ ته کېږي، حال دا چې عقلي باورونه د دلايلو پر بنسټ وروسته د عقلي ځواک له حکم څخه رامنځ ته کېږي. باورونه او اعتقادات هم په شعور او هم په تحت الشعور کې ژورې ريښې لري.

کله کله ځان «خود» يا «زه» د همدغو اعتقادونو مرکز ګرځي او ځان ستاينه پر ځان لمانځنه بدليږي. د ځان لمانځنه «پرستش خود» د نرسيسيزم وروستی حد دی، په روح کې د همدغه حالت لپاره «د اژدها ستاينځای» نښه ده.

په ځانځاني ښامار کې اژدها حکم کوي، چې په ښار کې د هغه لپاره معبد جوړ کړي:

ستر ټولواکه پهلوان بيا
خپلې هسکې ماڼۍ خواته
آبادي يې بله وکړه باشکوه
نوم يې شو د عبادت ځای
دا معبد و، ستاينځای و، د ښامار مار
د ټولواک مجسمه وه
له ډبرې جوړه شوې
نيم وجود يې د انسان نيم اژدها و،

پر ځان مين شعور دغه معبد د ځانلمانځنې لپاره جوړوي، عجيبه ده، استاد مجروح ليکلي دي چې د ښامار مجسمه داسې جوړه شوې وه چې نيم وجود يې د انسان او نيم نور د اژدها و، ددغې هيولا انساني بدن په شعور کې واقع دی او هغه نيمه برخه يې چې د ښامار بڼه لري په تحت الشعور کې ده تحت الشعور د ځانستاينې اصليت ښيي او د ښامار اصلي څېره انځوروي.

په عامه وينا کې خلک وايي: فلانی له دې يا هغې مسئلې، فکر يا شخص څخه بت جوړ کړی او لمانځي يې، په لرغونو زمانو کې انسانانو چې د هر څه فنا ليدله نو تمثالونه جوړول يې پيل کړل دغو تمثالونو د داسې څېزونو استازيتوب کاوه چې خلکو ته په ايډيولوګونو بدل شوي وو، د بتانو جوړولو او بت پرستۍ له همدې ځايه وده وکړه، په تاريخ کې وينو چې قهارو، جابرو او پر ځان مينو واکمنانو خپل تمثالونه جوړول او خلک يې د هغو ستاينو ته رابلل، دا د ځانلمانځنې اجتماعي بڼه ده.

راهب د هغو دلايلو نښه او سمبول ده چې نور حواس، غرايز، افکار او روحي تمايلات ځانځانۍ ستاينې ته رابولي او ددغې ناسمې ګروهې لپاره عقلي دلايل جوړوي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دوزخيان:

زموږ شاعر د دوزخيانو لپاره په حاشيه کې ليکلي: «د ژوند قدرتونه، طبيعي غريزې، عواطف او هيجانونه» خو تردې مخکې چې پر دغو مفاهيمو غور وکړو، ښايي په ياد ولرو چې په ځانځاني ښامار کې يو ډېر په زړه پورې تمثيل چې د ځېل شويو عواطفو لپاره او په تحت الشعور کې د هغو د زنداني کيدو د تصويرولو په نمت راغلی ددغو دوزخيانو انځور دی.

دوزخيان د ښامار د ماڼۍ تر ځمکې لاندې زندانونو کې په زنځير او زولنو تړل شوي دي او کله چې په شور راشي نو ټوله ځمکه خوځوي آن تردې چې ښامار هم په خپله ماڼۍ کې د هغو زوږ احساسوي.

ځانځاني ښامار په وجود کې له موجودو ځواکونو او احساساتو څخه يوازې عقل او فکر استخداموي او له ځان سره يې ملګري کوي، نور عواطف، هيجانونه، احساسات، غرايز، غوښتنې، ښکلا خوښوونه، هنري تمايلات عشق او محبت ټول ځپي او د تحت الشعور کندو ته يې استوي که څه هم دغه ځواکونه په اسانۍ نه ځپل کېږي، ځکه د تحت الشعور لويه برخه له هغو څخه ډکه وي او د «ايګو» د غوښتنې پر خلاف د انسان په شخصيت جوړونه کې کاري ونډه لري خو اروا پوهان فکر کوي چې ددغو عاطفي ځواکونو ځپل په روح کې د خطرناکو ګرومونو «عقدو» د رامنځ ته کيدو لامل هم ګرځيدلای شي.

استاد مجروح دې پېښې ته داسې اشاره کوي:

قدرتونه د تعمير د ابادۍ اوس
قدرتونه د تخريب د خرابۍ دي
ځکه ډېر کلونه کيږي
دوی پراته دي، په تورتم بنديخانو کې
پر زنځير باندې تړلي
پيدا کړي دوی بل شان نوې څېرې دي
ارواګانې د دوزخ ترې جوړې شوې
کوم قدرت چې نوم يې «مينه محبت» و
اوس يې نوم د «تنفر» دی غوره کړی
پرونی قدرت د «عشق د جذباتو»
نن هغه ځانته «روحي اضطراب» وايي

خو استاد ولې پر دغو ځواکونو د «دوزخيانو» نوم ايښی؟ پر ځان مين شعور ددې لپاره چې عواطف وځپي او له خپلې مخې څخه يې لرې کړي نو د عقل او فکر په مرسته دا باور رامنځ ته کوي چې غرايز د ګناه سرچينې دي، ځکه خو د دوزخيانو نوم ورباندې ږدي، د منځنيو پيړيو په يو شمېر مذهبي متونو کې موږ وينو چې جنسي غريزه له دوزخ سره تشبيه شوې بلکې جنسي روابط د دوزخ د دروازې ننبې ګڼل شوي دي. داسې انځور شوې تابلوګانې ليدل شوي چې ښځينه جنسي غړی له سرو لمبو څخه ډک د مرګ د تنور په بڼه راښيي. دا بيله څېړنه غواړي چې ولې د منځنيو پيړيو په اروپا کې مذهبي باورونه دومره ډېر د جنسي تمايلاتو پر ضد وو.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پرښته د تروړمیو:

په ځانځاني ښامار کې یوه زړه بوډۍ ده چې د تروړمیو پرښته هم ګڼل شوې، دا د مرګ نښه او سمبول ده، د فنا، ورکېدو او له منځه تللو استازې ده. خو دا عجیبه مرګ دی، زړه بوډۍ ناڅاپه وارنه کوي بلکې په پسته ژبه له خپل قرباني سره خبرې کوي او مرګ ته یې وربولي، دا هم نه دده دې لپاره چې پر هغه د مرګ سختۍ اسانه کړي بلکې دا پخپله یوه شکنجه ده او غواړي د ځانځاني ښامار قهرمان «ښامار» په دې وپوهوي چې له ټول زور او ځواک سره سره بالاخره په فنا محکوم ده او مرګ باید د یوه واقعیت په توګه ومني.

استاد مجروح دغه زړه بوډۍ داسې انځوروي:

هم په دې ورځ، چې ماښام شو توره خړه
را پیدا شوه له کوم ځایه
را روانه، پټه پټه، غلې غلې
یوه ناشنا زړه بوډۍ وه
د ښار لویې دروازې ته ودرېدله
څېره بده، هم مرموزه
هېولا وه بدمنظرې
تورکمیس توریې پرتوګ توریې زړوکی د لوګي وو

بوډۍ هېڅ څوک نه شي ایسارولای، ټولې دروازې پخپله ورته پرانیستل کېږي او مخامخ ځان خپل قرباني ته وررسوي. دغه مرموزه بوډۍ د هېڅ چا نه خوښېږي خو هر چاته ځان رسوي، هغه ډېره ځواکمنه ده، ښامار، واکمن او اتل یوازې همدې ته د زاریو ګونډه وهي خو دا هر څه بې فایدې دي، ځکه انسان په مرګ محکوم دی.

«کل نفس ذایقة الموت» سورة ال عمران

په پخوانیو افسانو کې زړه بوډۍ، کوډګره بوډۍ او تورکمیسې بوډۍ د مرګ او جاسوسۍ نښه وه.

په پښتو فولکلوریکه حماسه «موسی خان او ګلمکۍ» کې یوه مکاره بوډۍ دوه ځلې را څرګندېږي یو ځل پاچا ته د ګلمکۍ پټ ځای ورښیي او بل ځل په خپلو نوکانو کې زهر پټوي چې د ګلمکۍ په لاس پاخه شوي خواړه پرې ولړي او موسی خان او ولیخان دواړه پرې مړه کړي.

ددغې حماسې بوډۍ چې مرګ او تباهي پخپلو نوکانو کې لېږدوي کټ مټ د ځانځاني ښامار د تروړمیو هغې ښاپیرۍ ته ورته ده چې د مرګ استازې ګڼل شوې ده. په ګڼو اروپایي افسانو کې پر جارو سپره کوډګره بوډۍ د قهرمانانو د مرګ چلونه سنجوي او د مرګ زیرۍ راوړي.

د ځانځاني ښامار دغه بوډۍ په انساني شعور کې هغه تریخ باور دی چې موږ یې د خپل مرګ په اړه لرو. ټول پوهیږو چې مرو، ټول د خپلې فنا شاهدان یو، حتی پر ځان مین شعور هم باور لري چې بلاخره مري، موږ له خپل دغه باور څخه ځورېږو هم، په تخیل کې ارمان کوو، چې د تل پاتې ژوند پرچینه ورپېښ شو، زموږ د همدغه زوړ او جمعي تخیل په نتیجه کې داسې افسانې لرو چې انسانانو ددغې چینې ناکامه لټې پیل کړي، خو مه دې شه! مرګ او بیا هم مرګ. پر مرګ تریخ باور زموږ په دننه کې پټ دی زړه بوډۍ

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

زموږ په ناخود آګاه کې ناسته ده او کله کله مو شعور مروړي، خو بیا هم ځانځاني ښامار «پرځان مین شعور» خپل استبداد ، تکبر او ځان ستاینې ته دوام ورکوي. د تروږمیو پرښته همدا پیغام له ځان سره لري خو پر ځان مین شعور یې په اسانه نه مني بالاخره زارۍ کوي چې بیا ژوند ورکړي خو بدرنګه بوډۍ ورته وایي:

خبر نه یې؟
اوس خو وخت ناوخته شوی دی بې شانه
په شاتګ هم بې فایدې دی ستا دپاره
ځکه ته به بیا تکرار کړې
کړي کړي ګناهونه
بیا به درومې، ځغلې ځغلې
ځانځاني پسې د ځان خپل... (۱۰-۱۰۱)

زړه بوډۍ یوازې د مرګ سمبول نه ده، دا پر مرګ د ترخه باور ښنبه هم ده او د هغې شکنجې رمز هم چې مرګ یې انسان ته د خپل حقیقت په وریادولو ورکوي، مرګ را روان دی خو تر رارسیدلو مخکې یې خپل باور زموږ په ذهن کې کرلی دی، ددې بوډۍ غږ تل او هر ځای اوریدل کېږي.

* * *

ځانځاني ښامار ګڼ نور قرارداد ي او نوي سمبولونه لري چې خورا ډېر څه پرې لیکل کېدای شي، خو زه فکر کوم چې په دغه بحث کې د ټولو پېژندنه نه ځاییږي او له بلې خوا له ټول کتاب څخه همدا څو یې د کتاب د سمبولیک ارزښت د ښوولو لپاره کافي دي، خو هېره دې نه وي چې د هنري سمبولونو تعبیر متفاوت وي، کېدای شي درانه لوستونکي له ځینو دغو تعبیرونو سره نه وي موافق. خو زموږ هڅه دا وه چې د اروا پوهنې له مخې ځینې هغه سمبولونه معرفي کړو چې د روحي بحران د ځینو برخو تمثیل یې کړی دی.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

پینځم فصل

په «ناآشنا سندرې» کې د کیسو رواني اړخ

له ځانځاني ښامار پرته اروا ښاد پوهاند مجروح یو شمېر نور شعرونه هم لري چې ځینې یې په یوه بله مجموعه «ناآشنا سندرې» کې خپاره شوي دي. په دې شعرونو کې یو څو سیاسي – ټولنیز پیغامونه لري، په ځینو کې د تاریخ د ترخه طنز نښې وینو او ځینې یې ټولنیزو نیمګړتیاوو ته ګوتنیونه ده، یو یا دوه یې د اتلو او حماسو شخصیتونو په ستاینه کې لیکلي دي. موږ به یوازې د «ناآشنا سندرې» منظومو ته کتنه وکړو، چې له اروا پوهنې سره ارتباط لري.

ناآشنا سندرې د «شاعر» او «زمانې» ترمنځ د مرکو هغه مجموعه ده چې د زاړه یونان له اساطیرو او افسانو (Myths) څخه غوره شوي دي. پیل یې د شاعر او زمانې ترمنځ د یو رومانتیک او تغزلي بیان په راوړلو شوی دی بیا د «اورفیوس» او «اوریدیسه» کیسه پیلېږي. د کیسې لنډیز داسې دی: په قدیم یونان کې یو شوریده شاعر اوسیده چې «اورفیوس» نومیده او یوه ښکلې پېغله چې «اوریدیسه» نومیده پرې مینه شوه دوی سره واده هم وکړ خو یوه ورځ په یوه پېښه کې اوریدیسه مار وچیچله او مړه شوه د هغې مین شاعر اورفیوس ډېر وځورید او ژړا انګولا یې پیل کړه اسمانونو او ځواکمنو ارواګانو ته یې زارۍ پیل کړې چې اجازه ورکړي د خپلې معشوقې د لیدو لپاره د مړیو دنیا ته سفر وکړي. اورفیوس دا سفر پیل کړاو د تناروس غار ته ورننوت، په خپل سفر کې یې ډېر ځواکمن ارباب الانواع وکتل او زارۍ یې ورته وکړې چې اجازه ورکړي اوریدیسه بېرته د عشق د احترام په خاطر ورسره دنیا ته ستنه شي. د شاعر عاشقانه نغمو او ویرونو د هغو زړه نرم کړ او اجازه یې ورکړه چې اوریدیسه ورسره ولاړه شي خو شرط یې دا و، چې په بېرته تللو کې به اورفیوس مخکې او اوریدیسه به ورپسې وي او تر هغو چې د ژوند او مرګ له پولې نه وي اوښتي شاته به خپلې معشوقې ته نه راګوري، شرط ومنل شو او دواړه روان شول، خو اروفیوس چې د خپلې معشوقې وصال لیونی کړی و شرط یې هېر شو او په لاره کې یې مخ راواړه چې ووینې اوریدیسه شته که نه، بس همدا کتل و او د شرط ماتیدل ناڅاپه یې مینه له مخې ورکه شوه، چې بیا یې هېڅکله ونه لیده شاعر له دې غمه لیونی شو او دنیا ته په راګرځېدو یې داسې سوې نغمې پیل کړې چې کاڼو، بوټو او مرغانو ورته ژړل، د اورفیوس په نغمو نجونې او پېغلې مینې وې خو ده هېڅ توجه نه

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ورته کوله بلاخره نجونو ورڅخه د کسات اخیستلو هوډ وکړ؛ ډبرې، نیزې او چړې یې راواخیستې خو هره وسله به د اورفیوس شاعر د نغمو په مقابل کې ویلې شوه او کار یې نه کاوه، نجونو چې دا حال ولیده نو شور ماشور یې پیل کړ او د شاعر د نغمو غږ یې ورک کړ، بالاخره غشي، نیزې او ډبرې په شاعر ولګیدې او هغه یې له پښو وغورځاوه، قهرجنو پیغلو د شاعر اورفیوس بدن ټوټې ټوټې کړ، د هغه سر یې په سیند کې وغورځاوه خو نغمې او شعرونه یې لاهم غلي نه شول آن چې ونو، اوبو او هر شي دغه نغمې تکرارولې بالاخره د ځنګلونو او سیندونو الهی د هغه د بدن ټوټې را غونډې کړې او په «لیبترا» نومې ځای کې یې خښې کړې. د هغه پر قبر یوه ونه شنه شوه او یوه بلبل په کې ځاله وکړه ویل کیږي چې د نړۍ تر ټولو خوږ غږی بلبل پر همدې ونه چغیده او د اورفیوس د مینې ترانې یې ویلې، ښایي شاعر به په هغې دنیا کې له خپلې معشوقې سره یوځای شوی وي خو نغمې یې دلته جاویدانې پاتې شوې.

* * *

بله کیسه د انګۍ او نرګس ده. انګۍ په یونان کې یوه ښکلې الهه وه او مور یې پرې انګۍ «انګازه» نوم ایښی و، دغې ښکلې او بې پروا شهزادګۍ یو بد عادت درلوده چې خبر لوڅه وه او ډېره به غږیده، د هر چا وروستۍ خبره به یې تکراروله، یوه ورځ په یوه پېښه کې ددې د ډېرو خبرو له امله ارباب الانواع پرې وخښمیدل او هغه یې له ژبې څخه محرومه کړه داسې چې یوازې وروستۍ خبره یې تکراروله او بس، نور یې څه نه شو ویلای، د انګۍ همدا جزا بس نه وه یوه ورځ په یوه ښکلي زلمي ورپېښه شوه چې نرګس (Narcissus) نومیده، نجلۍ زړه بایلو ده خو نه یې شو کولای دغه زلمي ته خپله مینه اظهار کړي ځکه ژبه یې بنده شوې وه، نرګس چې په ښکار وتلی و نو په خپلو ورکو ملګرو پسې یې غږ کړ لو انګۍ د هغه غږ تکراراوه، نرګس حیران و چې دا څوک ده، بالاخره نجلۍ وغوښتل ښکلی نرګس په غیږ کې ونیسي خو کبرجن زلمي کبر وکړ او له هغې څخه یې ځان لرې کړه، انګۍ له دې غمه پر ځنګل ننوته، ورکه شوه خو غږ یې د تل لپاره پاتې شو، نن هم چې تاسو په غره کې ناره وکړئ نو د خپلې نارې انګازه به واورئ، دا هماغه انګۍ ده چې ځواب درکوي. ښه، انګۍ خو ولاړه خو راځئ وګورو چې د نرګس برخلیک څه شو، هغه چې خپل حسن ته ډېر مغرور و نو نه یوازې د انګۍ بلکې د ډېرو ښکلو نجونو زړونه یې ورمات کړي وو او د ټولو ښیراوې ورپسې وې بالاخره د انتقام الهی دغه ښیراوې قبولې کړې او نرګس یې په غم اخته کړ، هغه داسې چې، یوه ورځ نرګس غوښتل اوبه وڅښي، کله چې چینې ته ورکوز شو په اوبو کې یې خپل مخ ولید، ګومان یې وکړ، چې بل څوک دی بس زړه یې پرې بایلود، نرګس پر خپل عکس مین شو او دې مینې یې پر ژوند اور ولګاوه، نرګس د خپلې مینې له غمه خواریده او چیغې به یې وهلې، خوارې انګۍ به دهغه چیغې تکرارولې او نرګس به ویلې کیده بالاخره د هماغې چینې پر غاړه د عشق له غمه مړ شو، پر چینه یو ګل را وټوکیده چې سپینې پاڼې او ژیړه سترګه یې درلوده، دغه ګل اوس هم نرګس بولي چې لکه یوه سترګه دې بې وفا دنیا ته حیرانې حېرانې ګوري.

دا کیسې د (Mythology) یا اسطورو د منطق له نظره د پخوانې یونان عقاید او له تخیلي ارباب الانواعو سره د انسانانو د اړیکو څرنګوالي ښیي او له ادبي – هنري پلوه د هغه مهال په زړه پورې روایات دي ځکه موږ وینو چې عشق، طبیعي انځورونه، او رومانتیک مناسبات او عالي تخییل په دغو کیسو کې له ورایه ښکاري، د کیسو جوړښت په خپل افسانوي انداز کې خپل ادبي ارزښت هم لري. خو موږ په

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې بحث کې پر دغو ارزښتونو نه غږېږو او حتی د استاد مجروح د شاعرۍ په رنګینیو او سبک هم بحث نه کوو. زما په نظر «ناآشناسندرې» د ارواپوهنې له نظره هم د اهمیت خاوند اثر دی، ددغه شعر ځینې سمبولونه موږ د ارواپوهنې دنیا ته بیایي او د انسان په دننه کې پېښې تداعي کوي. د اورفیوس، انګۍ او نرګس د کیسو پېښې که له یوې خوا په بهرنۍ دنیا او د طبیعت په غېږ کې پېښېدلای شي یو بل تصور یې دا هم دی چې هر شخصیت او کرکټر د انساني روح او یوې ښکارندې سمبول وي او پېښې دې په بهرني چاپېریال کې نه، بلکې دننه په انسان کې پېښې شي او شاعر دې وغواړي چې دغه ارواییي رمزو راز او پیچلې اړیکې د داسې خوږو کیسو په مرسته تمثیل کړي. راځئ وګورو له همدې اړخه د ناآشناسندرې اثر څنګه تعبیرولای شو.

د اورفیوس او اوریدیسه د کیسې لویه برخه هغه پېښې دي چې اورفیوس شاعر یې د مړیو په دنیا کې ویني. اورفیوس د خپل تخییل په مرسته د تناروس غار ته ننوځي او هلته د ماورالطبیعه شخصیتونو سره ملاقات کوي.

نه پوهېږم ولې، له ډېر قدیمه انسان تلوسه لري، چې د هغې دنیا په راز پوه شي او وپوهېږي چې وروسته له مرګه پر انسان څه راځي او څه ډول ځای ته ورځي. ګېل ګمېش همداسې تلوسې د بلې نړۍ سفر ته اړ یوست، دو شیانته پاچا له شیطانانو سره د جګړې په پلمه اصلاً د خپلې محبوبې «شکونتلا» مینې اسمانونو ته ورساوه او هلته یې خپله شکونتلا بیا ومونده، سرې ویلی شي چې د اورفیوس کیسه د شکونتلا د افساني بل وریانت دی.

دانته هم د خپلې معشوقې «بیاتریسه» په مرسته د بلې دنیا سفر پیل کوي او دوزخ، برزخ او جنت ګوري. (PP-۱۹)

په شرقي عرفان کې پیر د خپل مرشد لاس نیسي او د مانا دنیا ته سفرونه کوي، او په «حال» کې د ملکوت د دنیا سیاحت کوي.

ارواپوهنه په دې نظر ده چې داسې ارواییي سفرونه د تحت الشعور ساحې ته د ورتللو په مانا ده، ځینې به په وجد او جذبه کې ورځي او شاعرو لیکوال به د تخییل او تفکر په مرسته ورځي.

د تحت الشعور دنیا خورا مهمه ده، هلته د مړیو په اړه خاطرات او تصورات خوندي دي.انسان چې له چا سره مینه لري او دغه مینه یې عاطفي، غریزي او په مجموع کې رواني ځواکونه تر اغیز لاندې نیسي نو د مینې ګڼ خاطرات د تحت الشعور ساحې ته رسوب کوي، چې بیا ببرته د فوران پر مهال د انسان شخصیت، اعمالو، کړوړو، تفکر او احساساتو ژور غیزښندي.

موږ مخکې هم اشاره ورته وکړه، چې فروید باور لري چې جنسي تمایلات او غرایز تر ټولو اغیزمن ځواک دی چې د انسان تحت الشعور او شعور دواړه تر اغیز لاندې لری، ځکه خو ډېر ځله انسان په خپلې هغې ورکې پسې ګرځي چې دغه تلوسه یې په روح کې خړوب کړای شي، انسان په خپله ناخودآګاه کې د خپلې ورکې معشوقې لټه پیل کوي د هغې خاطرات را سپړي او غواړي بیا څو شیبې له هغې سره واوسي. د اورفیوس کیسه ښیي چې ورکې معشوقې ته رسیدل به ممکنه وي خو د لنډې مودې لپاره. تحت الشعور ته د ورتللو لارې ارادي نه دي، هلته چې هر څه پیښیږي هغه هم زموږ په اراده کې نه دي، اورفیوس ونه شو کړای له اوریدیسې سره ډېر وخت تېر کړي هغه ورڅخه ورکه شوه او دغه دوهم ځل ورکیدو د شاعر روح

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

داسې وځاپه چې د سويو کړيکو او سوځوونکو نغمو شور يې دنيا ليونۍ کړه. دعالي هنر او شعر سرچينه همداسې سوز او شور دی. که موږ غواړو د ادبياتو او هنر اروا پوهنه وڅېړو نو بايد د انسان دغه ډول رواني خصوصيت ته پام وکړو.

د اورفيوس د سفر دغه برخه ولولئ:

چې پيدا کړي خپله ورکه «اوريديسه»

نو روان شو د تورتم جهان په لوري

د ارواحو د امواتو قلمرو ته

«تناروس» د غار له خولې نه

ښکته لاړ د ځمکې تل ته

لومړی تېر شو د ارواحوا د اشباحو له هېواده

د استاد مجروح يو بل اتل « د ځانځاني ښامار لاروی» هم کټ مټ همداسې يو سفر پېل کړی و او د تحت الشعور سمځو ته ننوتلی و ، يوازې په دې توپير چې هغه د ژوند مانا لټوله او اورفيوس خپله معشوقه غوښته، دواړه پلټنې په تحت الشعور کې ترسره شوې، هلته هم د شين کميسې شاليلی وجود تر سترګو کېږي او دلته هم شاعر اورفيوس داوريديسه ديدن کوي.

عجيبه ده چې اوريديسه په هغې دنيا کې هم ګوډه ګوډه ځي ځکه په دې دنيا مار په پښه چيچلې وه.

اوريديسه يې احضار کړه

د ارواحو له کتاره

اوريديسه مار چيچلې

ګوډه ګوډه را نږدې شوه... (۷.۲۰)

شاعر اورفيوس د خپلې معشوقې مرګ هومره ځورولی چې د خپلې معشوقې وروستی تصور يې د يوه رواني ګروم په توګه خپل کړی دی، اوريديسه د هغه په تحت الشعور کې هم ګوډه او سيږي او دا ده د شعور او تحت الشعور ترمنځ د يوې مخامخ اړيکې يوه غوره بيلګه.

د ناآشنا سندرې لومړۍ برخه د اروا پوهنې له نظره د تحت الشعور يو په زړه پورې تمثيل دی. د زاړه يونان راوي په دې نه پوهيده چې شاعر اورفيوس بلې فزيکي نړۍ ته نه دی تللی، بلکې هغه په ځان کې ننوتلی، خپل لاشعور ته ورغلی او هملته يې خپله غريزه «اوريديسه» ليدلې ده.

خو د انګۍ او نرګس کيسه بيا بيله ده، دا کيسه د نرسيسيزم (Narcissism) د مهمې رواني ځانګړتيا ريښه را پېژني او يو ادبي روايت يې د زړو يوناني اسطورو له منځه را اخيستی دی. تردې وړاندې چې د نرسيسيزم په اړه بحث ته راشو، وبه ګورو چې انګۍ څه ډول يو سمبول دی. په کيسه کې مو وليدل چې انګۍ ښکلې الهه ده خو يو څه شوخه او خبر لوڅه ده.

له رواني پلوه انګۍ او نرګس د انسان دوه متضاد خصلتونه ښيي. انګۍ نورو ته پام ساتي، څاري يې او د بل په خبرو کې ورلوېږي، انګۍ د بل غږ تکراروي او تر څو «بل» څه ونه وايي دا چوپه وي، د بل عيب لټول د انسان يو منفي عادت دی، که انګۍ د نورو په چارو کې غرض نه کولای د ارباب الانواعو په ښېرا به نه اخته کېده، راځئ د استاد مجروح له خولې يې واورو چې انګۍ ولې په ښېرا اخته شوه:

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

یوه ورځ د ورځ «ژونونو»
مقتدره رب النوعه چا خبر کړه
چې مېړه يې «ژوپيتر»
د ځمکو اسمانونو خودمختاره زمامدار
چېرته پټ پټ د ځنګلونو او چينو له الهو سره
کوي بوس و کنار
«ژونونه» شوه حسوده
تروره ګرځېدله خپل مېړه يې لټولو
مخامخ شوه له انګۍ سره
«انګۍ» پيل کړو په خبرو
«ژونونه» دومره شوه په سوال ځواب مصروفه
چې الهو فرصت پيدا کړو
زر زر لاړې شولې پټې هره خوا
چې «ژونو» شوله خبره له احواله
نو له قهره يې انګۍ ته داسې وويل:
ای بې شرمی خبر لوڅې... (۲۰_۱۴)

وايي «چې نه کار هلته دې څه کار» د انسان له ناسمو عادتونو څخه همدا دی چې د نورو په چارو کې ځان بوختوي خو ډېره ځله د نورو منفي چارې پلټي، انګۍ د همدې عادت سمبول دی. خو نرګس ددې پر عکس پر ځان مينتوب، له ځانه د رضايت او په خپلو ښېګڼو کې د ورکيدو نښه ده.

دغه افسانه وايي چې دواړه عادتونه ښه نه دي او نتيجه اخلي چې هم د نورو په چارو کې منفی لاسوهنه او هم پر ځان غره توب د جزا وړ دي، تاسو وليدل چې انګۍ او نرګس دواړه د ارباب الانواعو له خوا مجازات شول.

* * *

خو راځئ وګورو چې پر ځان مينتوب (Narcissism) څه ته وايي؟ ويکيپېډيا پر ليکه دايرة المعارف يې داسې پېژندنه را اخيستې ده:

Narcissus, the Greek hero after whom narcissism is named became obsessed with his own reflection.

The term narcissism means love of one self, and refers to the set of character traits concerned with self – admiration, self – centeredness and self – regard.

The name was chosen by Sigmund Freud, from the Greek myth of Narcissus. Who was doomed to fall in love with his own reflection in a pool of water?

While almost everyone is narcissistic to some degree, certain forms of narcissism can be highly dysfunctional, and are classified as pathologies such as the Narcissistic personality disorder and malignant narcissism.

http;//en.wikipedia.org/wiki/Narcissism.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

ژباړه: « نرگس يوناني اتل دی چې تر ده وروسته نرسيسيزم د هغه په نامه شو ، چې د خپل تصوير په ليدو رنځور شو «رواني عقده يې واخيسته». د نرسيسيزم د کلمې مانا له خپل ځان سره مينه ده او د انسان په شخصيت کې د هغې ځانګړنې «خصيصې» نوم دی چې ټول پام يې د ځان ستاينې او ځان ته د حيرانتيا په اړه وي. ځان د هر څه مرکز ګڼي او غواړي نظر او پام پر ځان ولري. دا نوم زيګموند فرويد ايښې دی. هغه دا نوم له هغې يوناني اسطورې څخه اخيستی و چې په هغه کې نرگس ته پر ځان د مينتوب جزا ورکړل شوه ، هغه خپل مخ د اوبو په ډنډ کې وليد او په ځان يې زړه بايلوده.

د يادولو وړ ده چې هر انسان له ځينو اړخونو څخه پر ځان مين (Narcissistic) دی. د نرسيسيزم بېلا بېل ډولونه د يوې نميګړتيا «معلوليت» يا روحي ناروغۍ په توګه يادولای شو.

د آسيب پېژندنې «طبي علومو» له نظره په بېلا بېلو ځانګو دغه ويشل شوې ناروغي ګواښمنه ده او د يوه اختلال او روحي بې نظمۍ بڼه لري».

همدې انسايکلوپيډيا يې لنډ تعريف داسې را اخيستی:

«د ځانځانۍ، ځان ته د پام د معلوليت پر اساس بې حده او افراطي پر ځان مينتوب ته نرسيسيزم وايي چې د انسان يو رواني ځانګړتيا ده».

پخپله د نرگس پښتو کلمه هم د يوناني (Narciss) څخه اخيستل شوې ده، نو کولای شو په پښتو کې دغې رواني ځانګړتيا ته «نرګسيت» هم ووايو.

د شخصيت جوړونې پوهان او ټولنپوهنې هغه متخصصان چې د فرد او ټولنې پر اړيکو څېړنه کوي په دې باور دي چې د منفي نرګسيت يا نرسيسيزم لوی عيب دا دی چې وګړی د شخصيت جوړونې په بهير کې د ځان اصلاح ته پام نه کوي. ځکه پر ځان مين شعور يا په نرسيسيزم اخته روان په ځان کې کمی او نيمګړتيا نه شي موندلای ځکه خو د اصلاح لټه نه کوي. نامتو شخصيت څېړونکې ميرمن هيلن چاکټر په خپل کتاب «شخصيت څنګه وده کوي» کې په دې بحث کوي چې څنګه بايد ځان ته له يوې بې غرضې زاويې وګورو او پرته له دې چې پر ځان مين شعور مو مخه ونيسي تل د ځان د اصلاح لپاره هڅه جاري وساتو:

«خپل ځان په داسې حيث مطالعه کړه لکه يو «بېل» شخصيت چې دی او ځانته خصوصيات او مقومات لري.

پخپل ځان کې په دايمي ډول تغيرونه راوله، هغه تغيرونه چې ته يې لازم او ضروري بولې او ددې مشق او تمرين څخه هېڅ کله غافل مه اوسه او کهالي مه په کې کوه». (۲۲-۲۴)

خو هغه څه چې د يوه علمي اصل په توګه مهمه ده او مخکې د نرسيسيزم په تعريف کې اشاره ورته وشوه هغه دا ده چې هر انسان له يوه اړخه نرسيسيت دی، يعنې په هر شخصيت کې دغه رواني ځانګړنه شته، صوفيانو به ويل چې د نفس زنداني کول هم د ځان د معنوي ګټې لپاره يوه هڅه ده، مانا دا چې بيا هم د «زه» لپاره کوښښ کول دي.

له «خودي» سره د نرسيسيزم توپېر دا دی چې لومړی هغه يو فلسفي مفهوم دی، خو نرسيسيزم د اروا پوهنې يوه داسې اصطلاح ده چې د انسان په شخصيت، کړو وړو او روحي عکس العملونو کې يې علايم او نښې د پېژندلو وړ دي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

فروید فکر کاوه چې په یوه عادي فرد کې نارمل نرسیسیزم ورانوونکی نه دی او ټولنې ته د زغملو وړ وي. خو دغه رواني ځانګړنه که په یوه برخه کې د افراط تر بریده ورسیږي چې یا خپله د انسان نور استعدادونه، توانمندۍ او روحي سلامت وران کړي یا خو بل وګړي او ټولنې ته زیان ورسوي، بیا نو د یوې روحي ناروغۍ نوم ورکولای شو.

د نرسیسیزم لپاره یو وګړي په خپل ځان کې بېلا بېل څه موندلای شي. څوک له خپلې څېرې او ښکلا سره، څوک له جامو سره، څوک له خپل کوم استعداد سره او څوک له خپلې روغتیا یا کوم بل عادت سره افراطي مینه لري. ارواپوهان وايي چې د وخت په تېرېدلو سره دغه مینه په روحي وسواس بدلیدای شي.

د څېرې – استعداد یا ظاهري کړو وړو په اړه نرسیسیزم د نورو د نظر له مخې هم رامنځ ته کیدای شي، د یوې مشهورې فلمی ستورې په اړه یوه کیسه شته چې ټولو یې د مخ د ښکلا او سپین والي صفت کاوه، دغې اداکارې له خپل پوستکي سره دافراط تر بریده احتیاط کاوه، د خپل جلد بیمه یې له یوه لوی شرکت سره په لکونو ډالره کړې وه، یو ځل د شوټنګ پر مهال د لرګي یوه وړه ټوټه یې پر وچولي ولګیده او لږ یې مخ ټپي شو.

د دغې فلمي ستورې د بیمې شرکت یو میلیون او اته سوه زره ډالره ولګول چې پر وچولي یې د ټپ داغ پاتې نه شي، د دغه ټپ اندازه د یوه نوک نیمایي هومره وه خو دغه مشهوره اداکاره ورته څو میاشتې وځوریده.

په ټولنیزو چارو کې پر خپله مفکوره ودریدل او ټینګار او ځانته حق په جانب ښکاریدل هغه مهال په منفي نرسیسیزم بدلیږي چې شخص ښه باور ولري، چې دده خبره ناسمه ده او علمي اساس نه لري خو بیا هم ماته نه شي زغملای او د خپلې ناسمې خبرې د زباد ولو لپاره سل ډوله دلایل راوړي. دا د غیر نارمل نرسیسیزم یو شکل دی.

را به شو د استاد مجروح «ناآشنا سندرې» ته، کیسه په پوره خوړلنې او هنري ژبه موږ ته د نرسیسیزم یوه ابتدايي بیلګه را پېژني او په خورا په زړه پورې ډول یې له یوه بل رواني خصوصیت «په نورو پسې خبرې کول او یا یې په چارو کې بې ځایه ځان ښکېلول» سره یو ځای راوړي، د دواړو عادتونو انجام هم ښيي، دا په حقیقت کې د انسان پر ځان مین شعور، د نورو په چارو کې بې ځایه غرض، د ننه په ځان کې سقوط او له ټولنې سره پر اړیکو یې اغیز په تمثیلي او هنري ژبه ارائیه کول دي چې زموږ پیاوړي اروا پوه شاعر په بریالیتوب ترسره کړي دي.

پایله:

اروا پوهنه نوی علم دی. خو په نورو علومو او هنرونو کې یې رېښې خورا لرغونې دي. په زړو اساطیرو او افسانو کې د انسان د رواني ځانګړنو په اړه څرګندونې شته. په شرق کې عرفاني ادبیات د انسان د رواني تمایلاتو، غوښتنو، پوښتنو او ځینو انګیزو رمزونه منعکسوي. په هغه ډول چې ځینې مهم فلسفي افکار په عرفاني او ادبي آثارو کې راغلي د انسان یو شمېر رواني ځانګړتیاوې هم معرفي شوې دي، چې د تحت الشعور د ساحې ننې، عشق، غریزي میلان، غمونه، خوښۍ، هیجانات او نور احساسات یې د یادولو وړ دي.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

په معاصرو پښتو ادبیاتو کې استاد مجروح لومړنی یا په لومړنیو لیکوالو او شاعرانو کې تر ټولو وتلی شاعر او لیکوال دی چې د ارواپوهنې دنوي علم مسایل یې په خپلو ادبي لیکنو او شعرونو کې شامل کړي دي.

ځانځاني ښامار د ارواپوهنې له نظره هغه ادبي اثر دی چې ددغه نوي علم یو شمېر ارونه او بحثونه یې د هنر په ژبه را پېژندلي دي.

د فروید او د هغه د پیروانو د ځینو نظریاتو او موندنو په اړه په ځانځاني ښامار کې په زړه پورې تمثیلونه شته، مثلاً موږ چې دغه اثر لولو نو پوهیږو چې «زه» (Ego) څه ډول رول لري، اید (ID) او Super (Ego) څه دي او څه ډول د انسان پر روحي نړۍ کې موازنه ساتي. استاد مجروح په ځانځاني ښامار کې د ځینو نامتو فیلسوفانو، لکه اپلاتون او ژان پل سارتر نظریات هم څېړلي او شک یې پرې کړی دی.

په ځانځاني ښامار کې هڅه شوې ده چې عشق، خودي، عقیدې، غریزو، ځپل شویو عواطفو، زړو او هېرو شویو خاطرو او نورو ته له نوې زاویې څخه وکتل شي او معرفي شي. په دغه اثر کې د روح او د هغې د جوړونکو عناصرو ترمنځ خورا پېچلې او نه لیدل کېدونکې اړیکې څېړل شوي دي، چې بشر یې له آدمه تردې دمه د پېژندلو هڅه کوي.

په ځانځاني ښامار کې وینو چې زړو یادونو څنګه زموږ په شخصیت کې ځان پټ کړی او موږ په کرار نه پرېږدي، کېدای شي د داسې یادونو او خاطرو عمر زرګونو کلونو ته ورسیږي. په ښامار کې د شعور او تحت الشعور په زړه پورې تمثیل شوی دی او د روحي پېښو، انګیزو او پدیدو پېژندنه د په زړه پورې سمبولونو په مرسته شوې ده. ددې تر څنګ د استاد مجروح ناآشنا سندرې هم داسې یو هنري اثر ګڼلی شو چې د ارواپوهنې ځینې آرونه یې تمثیل کړي دي.

دا بحث یو ځل بیا ثابتوي چې د ارواپوهنې د پېچلیو مسألو د معرفي لپاره ادبیات ښه وسیله ده او دا د ادبیاتو هغه رول دی چې له پېړیو پېړیو راهیسې یې لري. ارواپوهنه چې د هر فرد لپاره مهمه پوهنه ده او د ځان پېژندنې لپاره غوره وسیله ګڼل کېږي بشپړ ساینسي زده کړه یې د هر وګړي لپاره مقدوره نه ده، ځکه خو یې د عمومي بحثونو د پېژندلو لپاره د ځانځاني ښامار په څېر آثار خورا په زړه پورې او ګټور دي. ځوان نسل که غواړي د انسان، ټولنې او طبیعت د پېژندلو لپاره ادبیات استخدام کړي نو ځانځاني ښامار او د استاد مجروح نور شعرونه ورته ښه موډولونه ګڼل کېدای شي.د استاد مجروح په آثارو کې د روحي بحرانونو دلایل، څرنګوالی او پایلې په هنري ژبه څېړل شوي دي، ده د انسان وجود او روحي دنیا داسې تمثیل کړې ده چې پېښې یې په بهرنۍ دنیا کې هم پېښېدلای شي او که د ارواپوهنې له زاویې څخه ورته وکتل شي نو د انسان د روحي دنیا جوړښت هم را پېژني.

زما په ګومان د استاد مجروح یاد شوي آثار له یو بل اړخ څخه هم ګټور دي او هغه دا چې که زموږ ځوان شاعران، لیکوال او هنرمندان غواړي علمي بحثونه او داسې مسایل چې د انسان په روحي جهان پورې اړه لري په خپلو پنځونو کې مطرح کړي نو د ګڼو نړیوالو شهکارونو تر څنګ دې د ارواښاد پوهاند سید بهاؤالدین مجروح پښتو آثار هم نه هیروي. چې مطالعه یې کړي او دا زده کړي چې څنګه دا مسایل په ادبیاتو او هنر کې وپیي.

پای

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

اخځونه:

۱. اپلاتون. **جمهور**. فواد روحاني «ژباړه». شرکت انتشارات علمي و فرهنګي. شپږم چاپ. ۱۳۷۴هـ ش. تهران.

۲. پرتوي، م. **زيبايي شناسي نوين**. کميته دولتي. طبع و نشر. مطبعه دولتي. ۱۳۲۳هـ ش. کابل.

۳. چاکتير، هيلن. **شخصيت څنګه وده کوي**. د م. عبد الخالق واسعي ژباړه. پښتو ټولنه. ۱۳۴۰هـ ش. کابل.

۴. خټک، خوشال خان. **کليات** «دوهم ټوک». د افغانستان د علومو اکاډمۍ، آريانا مطبعه، ۱۳۶۹هـ ش، کابل.

۵. خټک، خوشال خان: **د خوشحال کليات**، د افغانستان د علومو اکاديمي، دولتي مطبعه، ۱۳۵۹هـ ش، کابل.

۶. دانته، **کمدي الهی** «۳جلده»: شجاع الدين شفا «ژباړه» څوارلسم چاپ، موسسه انتشارات امير کبير، ۱۳۸۴، تهران.

۷. روهي، محمد صديق: **ادبي څېړنې**، دانش خپرندويه ټولنه، دوهم چاپ، دانش مطبعه، ۱۳۸۲هـ ش، پېښور.

۸. شاملو، احمد. **کېل کمېش**. نشر چشمه، څلورم چاپ، ۱۳۸۵هـ ش، تهران.

۹. غضنفر، اسدالله: **پيغامونه پټ پراته په افسانو کې**، ځولۍ «مجله» دويم کال، لومړۍ او دويمه ګڼه، ۱۳۸۲هـ ش، کابل.

۱۰. فرويد، زيګموند: **داستايوسکی و پدرکشي**، حسين پاينده «ژباړه» ارغنون «مجله» ۳مه ګڼه، ۱۳۷۳هـ ش، تهران.

۱۱. فرويد، زيګموند: **روانشناسي**، مهدي افشار «ژباړه»، لومړی چاپ، انتشارات کاويان، تهران.

۱۲. کاليداس. **شاکونتالا**. د مونيرو ويليمز ژباړه «انګريزي» د م. ع. صديقي ژباړه «فارسي». د اطلاعاتو کلتور وزارت. ۱۳۴۲هـ ش. کابل.

۱۳. ګردر، يوستين: **دنيای سوفي**، حسن کامشاد «ژباړه»، شپږم چاپ، انتشارات نيلوفر، ۱۳۸۱هـ ش، تهران.

۱۴. مجروح، سيدبهاالدين: **اژدهای خودي** «دفتر اول و دوم»، اداره نشر کتب کليد، ۱۳۸۵، کابل.

Downloaded from: Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

۱۵. مجروح، سیدبهاالدین: ***ځانځاني ننبامار***، د کلید د کتاب خپرولو اداره، دوهم چاپ، **۱۳۸۵**هـ ش، کابل.
۱۶. مجروح، سیدبهاالدین: ***د جبر او اختیار دیالکتیک***، دوهم چاپ، د ادبیاتو او بشري علومو پوهنځی، **۱۳۵۳**هـ ش، کابل.
۱۷. مجروح، سیدبهاالدین: ***ناآشنا سندرې***، د کلید د کتاب خپرولو اداره، **۱۳۸۵**هـ ش، کابل.
۱۸. مورنو، انتونیو: ***یونګ و خدایان انسان مدرن***، داریوش مهرجویي «ژباړه» **۱۳۷۶**هـ ش، تهران.
۱۹. یوریپدس، د تراي ښځې، (د اسد آسمايي او عبدالغفور لېوال پښتو ژباړه) د افغان کلتوري ټولنو جرګه، دانش مطبعه، ۱۳۸۷هـ. ش کابل.
۲۰. یونګ، کارل ګوستاو: ***انسان و سمبولهایش***، ابوطالب صارمي « ژباړه»، موسسه انتشارات امیر کبیر، **۱۳۵۲**هـ ش، تهران.

Downloaded from: Ketabton.com

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library